

x Ex. A
[STAMP]

N. M:s Vägledn
Tillf. utst.
1932

KATALOG
ÖVER
**GUSTAV II ADOLFS
UTSTÄLLNINGEN**

I NORDISKA MUSEETS HALL

1632—1932

S T O C K H O L M

167/52

Nordiska museets
bibliotek

NM:s

vägledn.

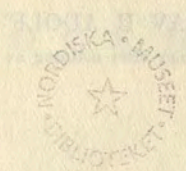
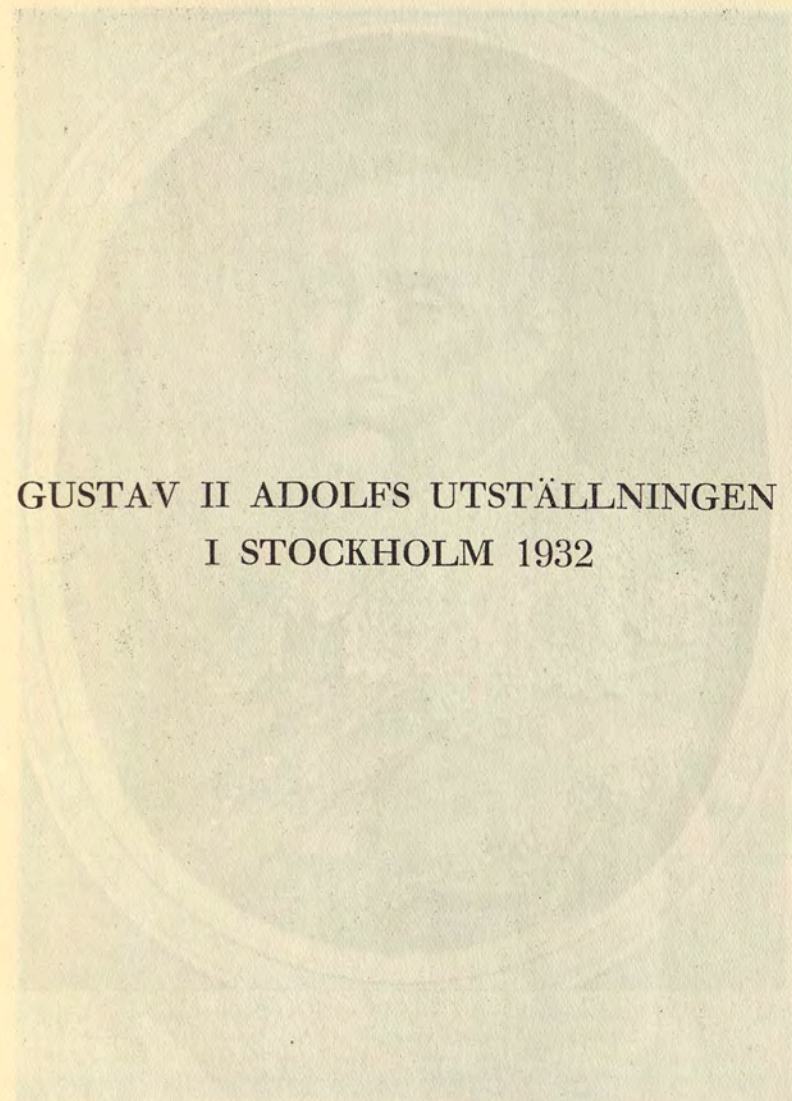
Ex A

UTLÅNAS EJ

STOCKHOLM 1932

STOCKHOLM 1932

GUSTAV II ADOLFS UTSTÄLLNINGEN
I STOCKHOLM 1932

GUSTAV II ADOLF

Kopparstick av W. J. DELFF efter målning av M. MIEREVELT.

KATALOG

ÖVER

GUSTAV II ADOLFS UTSTÄLLNINGEN

I NORDISKA MUSEETS HALL

1632—1932

S T O C K H O L M

Katalogen är redigerad av

ÅKE STAVENOW och ADOLF SCHÜCK

Tryckt hos Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. i Uppsala år 1932. Planscherna (112 st.) i den illustrerade upplagan äro utförda i djuptryck hos Nordisk Rotogravyr i Stockholm, huvudsakligen efter fotografier av N. Åzelius.

Kommitterade

för

Gustav II Adolfsutställningen i Stockholm 1932.

- Ordförande:* Överståthållaren fil. dr H. ELMQUIST.
Vice ordförande: Riksantikvarien Professor fil. dr S. CURMAN.
Kommissarie: t. f. Intendenten fil. dr Å. STAVENOW, Nationalmuseum.
Arkitekt: Byggnadsrådet RAGNAR HJORTH.
- Övriga ledamöter:*
Riksarkivarien fil. dr H. ALMQUIST, Riksarkivet.
Överintendenten fil. dr J. BÖTTIGER, Kungl. Husgerådskammaren.
Intendenten fil. dr friherre R. CEDERSTRÖM, Kungl. Livrustkammaren.
Riksbibliotekarien fil. dr I. COLLIJN, Kungl. Biblioteket.
Förste bibliotekarien fil. dr C. J. EFVERGREN, Kungl. Biblioteket.
Förste arkivarien fil. dr W. ENBLOM, Riksarkivet.
Intendenten fil. dr S. ERIXON, Nordiska museet.
Antikvarien fil. dr O. FRÖDIN, Statens Historiska Museum.
Överintendenten fil. dr A. GAUFFIN, Nationalmuseum.
Major TH. JAKOBSSON, Artillerimuseum.
Major H. JUNG, Generalstabens Krigshistoriska Avdelning.
Museilektor fil. lic. E. KLEIN, Nordiska museet.
Amanuensen fil. mag. T. LENK, Kungl. Livrustkammaren.
Styresmannen för Nordiska museet och Skansen Professor fil. dr A. LINDBLOM.

Amanuensen fil. lic. G. MALMBORG, Kungl. Livrustkammaren.

Förste arkivarien fil. lic. E. NYGREN, Riksarkivet.

Kapten F. PIRA, Generalstabens Krigshistoriska avdelning.

Docenten fil. dr A. SCHÜCK, Statens Historiska Museum.

Intendenten fil. lic. G. M. SILFVERSTOLPE, Kungl. Husgerådskammaren.

Krigsarkivarien fil. dr B. STECKZÉN, Krigsarkivet, Stockholm.

Intendenten fil. dr S. STRÖMBOM, Nationalmuseum.

Intendenten fil. lic. S. WALLIN, Nordiska museet.

Marindirektör H. ÅKERMARK, Marinmuseum.

Ekonomiutskott:

S. CURMAN, ordf.

A. GAUFFIN.

A. LINDBLOM.

Å. STAVENOW, sekr.

Utställningens kommissariat:

Expeditionstid: vardagar kl. 11—13.

Telefon: Ö. (6)26780. Postadress: Stockholm 14.

Sekreterare: Fröken E. BENEDICKS.

Utställningen hålles öppen för allmänheten:

Vardagar: kl. 11—16, sön- och helgdagar: kl. 13—16.

Inträdesavgifter:

Vardagar: vuxna 75 öre, barn, Skansenföreningens medlemmar och innehavare av Nordiska museets årskort 50 öre.

Sön- och helgdagar: 50 öre.

Gruppbesök av skolor och militär, nedsatt entré efter hänvändelse till kommissariatet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Kommitterade</i>	5
<i>Innehållsförteckning</i>	7
<i>Förord</i>	10
<i>Gustav II Adolf, hans liv och gärning — de yttre konturerna</i>	13
<i>Lützenrelikerna</i>	24
<i>Gustav II Adolfs personliga tillhörigheter</i>	28
Föremål använda vid Gustav II Adolfs begravning	34
<i>Gustav II Adolfs porträtt</i>	36
Målade och skulpterade porträtt	41
Graverade porträtt	44
<i>Föremål av ädel metall, miniatyrer m. m. huvudsakligen med Gustav II Adolfs bild</i>	46
<i>Gåvor till och från Gustav II Adolf</i>	53
<i>Handlingar från Riksarkivet rörande Gustav II Adolfs person, gärning och tid</i>	56
Gustav II Adolfs person	57
Statsrättsliga och dynastiska urkunder, handlingar från riksdagar och möten	61
Krig och utrikespolitik	62
Rättsskipning	66
Förvaltning	67
Kyrka och undervisning	68
Statens finanser	69
Näringslivet	70
Aktstycken från Österreichisches Kriegsarchiv, Wien	71
Aktstycken ur Riddarhusets arkiv	72
Kulturminnesvårdens första organisation	73
<i>Tryckta skrifter utgivna i Sverige och utlandet belysande Gustav II Adolf och hans tidevarv</i>	75
Det svenska bokhantverket under Gustav II Adolf	75

	Sid.
Skrifter från 1600- och 1700-talen om Gustav II Adolf som statsman och härförare	81
Privilegiebrev, förordningar m. m.	87
Teologi	88
Undervisning, filosofi	92
Historia, svensk	92
Historia, utländsk	93
Krigsväsen	94
Lagar	94
Arkeologi, geografi, ekonomi	94
Vitterhet, tidskrifter	95
Språkvetenskap	96
Medicin	97
Finsk, lapsk och rysk litteratur	97
Bokband	98
<i>Bilder och handlingar belysande Gustav II Adolfs krig och krigsorganisation . . . . .</i>	<i>101</i>
<i>Myntväsendet i Sverige på Gustav II Adolfs tid . . . . .</i>	<i>111</i>
<i>Gustav II Adolfs medaljer . . . . .</i>	<i>119</i>
Samtida medaljer till Gustav II Adolfs historia	121
Samtida porträttmedaljer av konungen och drottningen, icke åsyftande någon bestämd tilldragelse	122
Samtida medaljer över enskilda svenska män från Gustav II Adolfs tid	122
Senare minnesmedaljer över Gustav II Adolf	123
<i>Sigill från Gustav II Adolfs tid . . . . .</i>	<i>125</i>
Kungliga sigill	125
Svenska biländers sigill m. m.	126
Myndigheters sigill	127
Städers sigill	128
Adelsätters sigill	130
<i>Porträtt av Gustav II Adolfs samtida . . . . .</i>	<i>131</i>
<i>»Liveriet» vid Gustav II Adolfs hov . . . . .</i>	<i>143</i>
Gula liveriet	144
Röda och vita liveriet	145
<i>Tornering . . . . .</i>	<i>147</i>
<i>Minnen av svenska krigare samt härens och flottans beväpning på Gustav II Adolfs tid . . . . .</i>	<i>150</i>

	Sid.
<i>Krigsbyten tagna under Gustav II Adolfs tid . . . . .</i>	<i>157</i>
Konst- och konstslöjdföremål av kyrklig och profan ka- raktär	157
Vapen	160
Bibliotek	161
<i>Militära troféer . . . . .</i>	<i>167</i>
<i>Diverse . . . . .</i>	<i>169</i>
<i>Kulturförhållanden och levnadssätt i Sverige under och omkring Gustav II Adolfs tid . . . . .</i>	<i>171</i>
Översiktskartor och bilder	172
Bergsbruk	174
Byar och bondgårdar	175
Böndernas byggnadskultur	176
Städer	176
Slott och gårdar	178
Samfundsväsen: Byväsen, Skråväsen, Rättsväsen	179
<i>Allmogekulturen . . . . .</i>	<i>184</i>
Byggnadsdelar	184
Målade fönster	187
Interiörer och målningar	188
Möbler	191
Textilier	193
Dräkter med tillbehör och smycken	194
Tidmätning, mått, mål och vikt	197
Slöjd- och hantverksredskap	199
Förvaringskärl	202
Dryckeskärl	203
Matlagning, eldstadens utrustning, eldgörning och belys- ning	206
Jordbruk och boskapsskötsel	209
Jakt och fiske	211
Åkdon och färdon	214
<i>Högreståndskulturen . . . . .</i>	<i>216</i>
Inledning	216
Möbler och snickeriarbeten	218
Textilier och dräkter	227
Porträtt (dräktbilder) och målningar	236
Silver	237
Mindre husgerådssaker, instrument och konstsaker	241
<i>Utställare . . . . .</i>	<i>249</i>

Förord.

Gustav Adolfs tid rymmer den stora kraftanspänningen och självhävvelsen, utåt och inåt, i vår historia. För samtidens fantasi blev hans sista fälttåg en förnyelse av goternas bedrifter, och det ligger något av folkvandring över svenskarnas plötsliga frambrött till Europas medelpunkt. Med sin ursprunglighet och sitt heta blod hade också Gustav Adolf själv ett tycke av nordisk folkkonung; hans personlighets must och den episka fläkten över hans gärning ha ofta blivit glömda i likgiltighet eller välment förskönande; de utgöra i själva verket traditionsvärden, som i långt högre grad än nu är fallet borde bli allmän egendom.

Men Gustav Adolfsminnet har också ett annat och strävare budskap. »Människan är», för att tala med Axel Oxenstierna, »till möda och arbete född, och särdeles konungar och regenter.» Det är en oförliknelig epok i det svenska arbetets historia, som ligger mellan senhösten 1611 och novemberdagarna 1632 — däri ytterligheterna belysas av den hårda Knäredfreden och Älfsborgs lösen å ena sidan samt Stolbova, Riga, fördraget i Altmark och segertåget genom Tyskland å den andra —; och ur den tidens trångmål och svårighet växer ingenting mindre fram än det moderna Sverige.

Det land Gustav Adolf tog i arv — »detta av sig komma rike» som han en gång uttryckte sig — var en fattig och avlägsen stat, politiskt maktlös utanför det närmaste grannskapet, förvaltd efter patriarkaliskt trohjärtade metoder, kulturellt och ekonomiskt en utmark. Riket var ännu söndrat av en kris, som ställt regenten och den främsta samhällsklassen mot varandra; dynastiens och den evangeliska trons bestånd tycktes osäkra; till och med landets självstän-

dighet var hotad. Det är detta utgångsläge av fattigdom och nöd, som har bestämt hela Gustav Adolfs kungagärning. Han fick ingenting till skänks; den nationella samlingen måste ständigt och mödosamt skapas på nytt; erövringarna växte ur ett försvar, som in i det sista föreföll livsnödvändigt. Och det är det oavbrutna trycket, den aldrig helt avlägsnade faran, som ge spänstighet åt tidens kulturarbete. En trög lantadel tvangs till statstjänst; med dess halvt ovilgiga mödor grundade man ett förvaltningssystem (från riksdagsordning och riddarhusordning till rättegångsväsen, hovrätter och lantregering), som kom att bli efterliknat runt om i världen och som präglad hela vår följande samhällsutveckling. Såsom i alla tider icke alldeles utan knot togos bönderna ut till soldater; styvnackade och självmedvetna av gammalt, bildade de en egenartad armé, som vid sidan av Cromwells järnsidor var tidens bäst disciplinerade mitt i all tygellöshet under trettioåriga kriget. Kyrkan, nära förbunden med gymnasier och universitet, för vilka det nu lades en fast och bestående grund, blev en sträv folkuppfostrare och utvecklade den stål hårda förening av klassiskt och kristet, som förblivit ett salt i svenskt andligt liv. Och med statens reglerande av städer och handelskompanier, betingat av direkta statsbehov och bedrivet med växlande ekonomisk framgång, fick svenskt näringsliv en begynnande bredd och självständighet, reglerad och stadgad även genom lagstiftningsåtgärder (vår första handelsordning är av år 1614).

Gustav Adolfsutställningen vill ge en föreställning om liv och arbete i detta nyväckta och stridande Sverige. De stora avgörandenas glans kan inte bli synlig och levande på nytt; men kanske är det just historiens kärva vardagsmöda, som gör storhetstiden fattbar för oss. Året är knappast ägnat för jubiléer med flygande fanor och klingande spel, men vårt stormaktsvälde var inte heller något löst äventyr. Det byggdes varken av lycksökare eller av övermänniskor, det kom till steg för steg av en nödvändighet, som man långsamt och nästan motvilligt förstod. Dess anda var stundom frän och kärv och kan ibland förefalla oss främmande, men den rymde väsentligheter och värden, som äro dyrbara för alla tider: samverkan, verklighetssinne och seg förtröstan. Det

Sverige, som verkligen ser sin plats i världen — den må vara större eller mindre — och som lugnt samlar sina krafter om det gemensamma, det handlar i all ödmjukhet efter Gustav Adolfs art. Och hans till tid och former avlägsna strävan kan därmed vara en måttstock för svensk självprövning.

Stockholm den 7 juli 1932.

HENNING ELMQUIST.

GUSTAV II ADOLF.

Hans liv och gärning — de yttre konturerna.

Konung Gustav II Adolf föddes på Stockholms slott den 9 december 1594. Hans fader hertig Karl av Södermanland fungerade vid denna tid som riksföreståndare under Sigismunds frånvaro i Polen. Hertig Karls egentliga residens var Nyköpings slott, och det var huvudsakligen där sonen fick tillbringa sina första uppväxtår. Redan tidigt fick han följa sina föräldrar på resor. Under sitt sjätte levnadsår kom han sålunda att företaga sin första färd över Östersjön, då han åtföljde dem till Livland. Då återresan skulle anträdas, stängde isen vägen över havet och färden fick mitt i vintern ställas genom Finland och runt Bottniska viken. Det var första gången en svensk furste färdades denna väg. Vid återkomsten från denna resa 1602 lämnade föräldrarna uppsikten över hans uppfostran åt andra, bland vilka särskilt må nämnas Johan Skytte. Den åttaårige prinsen kunde då redan tala och skriva tyska, vilket språk han troligen fått lära sig av modern och därför från början behärskade jämsides med svenskan. Sina uppfostringsprinciper ifråga om den furstlige discipeln har Skytte sammanfattat i en avhandling »Een kort underwijsning uthi huad konster och dygder een fursteligh person skall sikh öfwe och bruke, then ther täncker medh tijdhen lyckosaligen regere land och rijke». Avsikten var liksom vid all annan samtida uppfostran att ernå ren yrkesutbildning, och denna bedrevs med kraft och eftertryck. Vid tolv års ålder hade prinsen medhunnit den egentliga skolkursen, och den mera universitetsmässiga undervisningen vidtog. Redan dessför-

innan hade han emellertid fått göra sitt inträde i det offentliga livet. Vid nio års ålder infördes han i rådet för att bevista överläggningarna. När han var tretton år gammal och åtföljde sin moder drottning Kristina på en resa till Kalmar fick han sitt första offentliga uppdrag, att mottaga de klagomål, som kunde komma att framföras till honom, samt efter råd och lägenhet ställa förhållandena till rätta. Vid femton års ålder började han utöva styrelsen i det honom 1609 och 1610 förlänade hertigdömet Västmanland, och fick härigenom i vissa avseenden samma myndighet här som annars tillkom konungen. Inom sitt hertigdöme uppehöll han sig utom på Västerås slott särskilt på kungsgården Ulvesund (nu Kungsör) och Väsby (nära Sala). Samtidigt fick han emellertid börja taga befattning med hela rikets angelägenheter. Vid 1609 års riksdag träffades Karl IX av ett slaganfall, och då kom det på tronföljarens lott att avsluta riksdagen. Vid nästa års riksdag i Örebro fick han å faderns vägnar hålla sitt första trontal till ständerna och kan från denna tidpunkt i viss mån betraktas som hans medregent. Efter utbrottet av danska kriget 1611 överflyttades väsentligen regeringsbördan på honom och nu fick han göra sina första lärospån i krigskonsten.

Ännu var Danmark den överlägsna makten i Norden, men vapenlyckan var likväl ej svenskarna alldeles ogünstig. Krigsskådeplatsen var först förlagd till trakten av Kalmar, därav namnet Kalmarkriget. Gustav Adolf utförde här sin första vapenbragd genom erövringen av danskarnas förrädsplats Kristianopel. Men lyckan vände sig och Kalmar slott föll genom förräderi i fiendens hand. På återfärd från krigsskådeplatsen avled Karl IX i Nyköping den 30 oktober 1611.

Sällan har en nytillträdande konungs ställning varit svårare än den då knappt sjuttonårige Gustav II Adolfs. I de samtida inre förvecklingarna i Ryssland var Sverige redan förut indraget och en del av dess krigsmakt bunden på detta håll, det med Polen rådande stilleståndet kunde brytas och kriget med Danmark hade tagit en oförmånlig vändning. Därtill kommo ej minst som en följd av Karl IX:s hårda regemente inre motsättningar och slutligen för

den unge konungen själv en osäker grund för hans nyvunna värdighet. Lyckligtvis fick han i sin rikskansler Axel Oxenstierna ett ovärderligt stöd och en glänsande rådgivare. I Nyköping hade han i december månad 1611 sitt första möte som konung med ständerna. De tvistiga inre frågor som närmast vållat spänning och osäkerhet bilades här under loppet av några veckor. Tronföljdsfrågan löstes genom hertig Johans av Östergötland förnyade avsägelse av sin arvsrätt till kronan och den konungaförsäkran Gustav Adolf avgav betecknar en uppgörelse och försoning mellan konungamakten och aristokratien.

Från riksdagen skyndade konungen omedelbart till krigsskådeplatsen och befann sig i slutet av januari 1612 vid Ryssby skans beredd till ett infall i Blekinge, då under rättelse kom att danskarna inbrutit i Varend under härjningar och ödeläggelse. Han ilade dit med sina trupper, men fienden vek snabbt tillbaka. Den svenska styrkan gjorde nu ett infall i Skåne och utövade svåra repressalier. Medan svenskarna sedan drogo sig tillbaka mot sitt eget område blevo de vid Vittsjö den 11 februari överraskade och kringrända av en överlägsen dansk styrka men lyckades slå sig igenom. Konungens eget liv svävade i fara, när isen brast under honom, då han passerade en å; han förlorade både häst och vapen men blev själv räddad. Under vidtagande av olika åtgärder för försvaret reste Gustav Adolf uppåt landet och gjorde sitt första intåg i Stockholm som konung den 14 mars 1612. Under ett uppehåll i krigsrörelserna företog konungen en resa till Nyköping för att därifrån ledsaga faderns lik till graven i Strängnäs domkyrka. Längre fram på våren föll Älvsborgs fästning, landets utfallsport mot väster. Läget blev allvarligare. Under sommaren stod Gustav Adolf i spetsen för sina trupper under oavslutliga strider med danskarna, som hotade de södra delarna av landet. Mot slutet av augusti gick danska flottan till anfall mot Stockholms skärgård, men hindrades vid Vaxholm att framtränga vidare. Konungen, som ilat till sin huvudstads undsättning, stannade där större delen av hösten och inkallade en riksdag dit för att med ständerna dryfta läget. Å ömse håll önskade man avveckla kriget och fredsunder-

handlingar kommo i gång, vilka på nyåret 1613 ledde till freden i Knäred. Inga landavträdelser skedde, men svenskarna fingo betala en dryg tribut härför i »Älvsborgs lösen» (1 miljon riksdaler specie).

Fredsbestämmelserna gjorde det nödvändigt att inkalla ett utskottsmöte, som efter några veckors förhandlingar i Stockholm under juli månad 1613 beslöt den dryga bevilning, förhållandena påkallade. Konungen själv, som i samband med fredsslutet gjort en resa i de sydligare delarna av landet, besökte på hösten Bergslagen och Dalarna och mötte sedan ånyo ständerna i januari 1614 vid en riksdag i Örebro för att få nödiga medel beviljade för fortsättande av det ryska kriget. Den största betydelsen av denna riksdag ligger emellertid däri att en ny rättegångsordning nu genomfördes genom räfst- och rättartingens avskaffande och Svea hovrätts instiftande som en fast överdomstol. Från Örebro reste Gustav Adolf norrut runt Bottniska viken och ned genom Finland. Under sommaren 1614 fortsatte han till Narva och gjorde härifrån ett besök i det svenska fältlägret vid Gdov och var närvarande vid fästningens erövring. Sedan återvände han till sjöss från Reval. Under de första månaderna av år 1615 var han stadd på resor i mellersta Sverige, särskilt Bergslagen. »En konung må väl syna sin skattkammare», är ett yttrande, som han skall ha fällt vid ett av sina besök i Falu koppargruva. Överhuvud kännetecknas Gustav Adolfs regering av en kraftig uppblomstring av vår bergverksindustri och stora planer välvdes att göra Sverige till en ekonomisk världsmakt inom kopparhandeln. På sommaren seglade han över Östersjön och anlände på nytt till den ryska krigsskådeplatsen. Uppehållet här blev denna gång längre. Målet, som var Pskovs erövring, uppnåddes dock icke, och sedan den långvariga belägringen upphävts i oktober månad, begav sig konungen över Narva och Nyen till Finland och stannade där nära ett halvår för att ingående ägna sig åt denna landsdels inre angelägenheter. Härunder höll han ett möte med Finlands ständer i Helsingfors i januari 1616. I maj månad överseglade Gustav Adolf från Åbo till Stockholm. Det varma intresse konungen hyste för den finländska riksdelens utveckling

yttrade sig senare i grundandet av flera nya städer och inrättandet av Åbo hovrätt 1623. Liksom i Finland möttes han även vid återkomsten till Sverige 1616 av skilda klagomål, särskilt från Smålands allmoge, vilket föranledde en resa till Småland och Öland hösten samma år. Härifrån fortsatte han upp genom Västergötland och mötte så ständerna vid en riksdag i Örebro nyåret 1617.

Det viktigaste resultatet av denna riksdag var vår första riksdagsordning, avsedd att ge nödig stadga åt riksdagens arbetsformer. Nu tillkom även Örebro religionsstadga, ett uttryck för tidens skarpa motsättningar på det religiösa området. I augusti 1617 mötte Gustav Adolf ständerna på nytt, nu vid en riksdag i Stockholm. Han fick här tillfälle att för dem kungöra den nyss ingångna freden med Ryssland i Stolbova, varigenom det svenska väldet på andra sidan Östersjön fått sin naturliga gräns åt öster. Medan ständerna voro samlade ägde hans kröning rum i Uppsala domkyrka. Den markerade ytterligare motsättningen mot den återstående fienden Polen, där han alltjämt betraktades som den svenske troninkräktaren. I samband med kröningen utfärdades 1617 års adelsprivilegier, det slutliga målet för adelns privilegiesträvanden under vasatiden och huvudurkunden för ståndets rättigheter ett århundrade framåt. För borgarståndet blev samtidigt den handelsordning, som fick sin slutliga utformning den 12 oktober 1617 en urkund av vittgående betydelse. Under de närmaste åren följde grundläggningen av icke mindre än 15 nya städer, huvudsakligen i Norrland och Finland. Främsta rummet bland dem intager Göteborg, som grundades så snart Sverige åter fått tillträde till havet i väster, sedan Älvsborgs lösen 1619 i sin helhet blivit erlagd. Då likviden skett möttes de båda konungarna i Halmstad — det första konungamötet i Norden sedan Gustav Vasas tid. Från Halmstad fortsatte Gustav Adolf till det återvunna Älvsborg. Den nya stad som sedan växte upp i dess närhet fick mer än en gång mottaga besök av sin grundare.

Överhuvud taget visa fredsåren närmast efter ryska kriget Gustav Adolf i oavlätlig verksamhet inom landet ständigt stadd på resor i det egentliga Sverige, i Mälardalskapen

och Bergslagen likaväl som i de sydligare delarna. Men även längre färder företogs. Vid denna tid fördes hans tidigare påbörjade giftermålsförhandlingar till ett avgörande. Härvid voro de politiska synpunkterna dominerande, främst motsättningen mot Polen. Därför sökte han vinna en dynastisk förbindelse med dess grannstat Brandenburg. Redan 1615 hade förhandlingar inletts, men motigheter yppade sig. Fem år senare avlade konungen under namnet kapten Gars (efter de första bokstäverna i orden Gustavus Adolphus Rex Sueciæ) ett besök i Berlin, och nu kröntes hans strävanden med framgång. Hösten 1620 hemfördes hans brud, Maria Eleonora av Brandenburg, till Sverige av Axel Oxenstierna. Själv hade Gustav Adolf efter sitt besök i Berlin fortsatt ned till sydligare delar av tyska riket och sökt kontakt med den evangeliska unionens trupper. Trettiåriga kriget hade nyligen utbrutit, och han hade sin uppmärksamhet riktad på vad som här tilldrog sig.

Gustav Adolfs närmaste uppgift var dock att göra upp med Polen. I juli månad 1621 avseglade han från Stockholms skärgård med en ståtlig flotta och i början av nästa månad hade man nått Riga och inom kort inneslutit staden, som gav sig efter sex veckors belägring. Denna framgång för de svenska vapnen åtföljdes även av andra och en del smärre fästen i Livland och Kurland föllo i svenskar-
nas händer. Vid vinterns inbrott avstannade fälttåget och konungen begav sig hem landvägen runt Bottniska viken. Sommaren 1622 återkom han för att trygga de vunna erövringarna. Några väsentliga resultat uppnåddes dock ej, och till sist slöts en vapenvila, som sedan förnyades ett par gånger, så att några års lugn inträdde på denna krigsskådeplats. Under tiden yppade sig dock oro från annat håll. På våren 1623 inlöpte rykten om att Sigismund förberedde ett anfall mot Sverige från Danzig. Gustav Adolf vidtog ej blott försvarsanstalter hemma utan avseglade i början av sommaren med flottan till Danzigs redd och tvingade staden att förbjuda alla polska flotruster i dess hamn. Stilleståndsåren förflöto i övrigt under omfattande diplomatiska förhandlingar med flera protestantiska makter. Kriget i Tyskland kastade alltmera sin skugga över de nor-

diska länderna och allt tydligare framstod för dem plikten att lämna de betryckta trosförvanterna hjälp. Men samtidigt gjorde sig en tydlig rivalitet mellan dem gällande, och gamla tvistefrågor återkommo. De bilades dock vid ett gränsmöte mellan de danska och svenska riksråden våren 1624, till vilket även Gustav Adolf själv efter en tid infann sig. Faran för en brytning med Danmark var härigenom förbi, och som detta land samtidigt tog ledningen av protestanternas gemensamma sak medan Sverige hölls utanför, fann Gustav Adolf tillfället lämpligt att ånyo på allvar vända sig mot Polen.

Sedan vapenstilleståndet uppsagts i februari 1625 avseglade Gustav Adolf själv med flottan vid midsommartiden från Sandhamn till Dünamynningen. Hittills hade svenskarna huvudsakligen innehaft kusttrakten av Livland, nu fullbordades landskapets erövring. Medan Jakob de la Gardie med en del av hären gick mot Dorpat fortsatte konungen själv med den återstående styrkan uppför Düna och sedan mot väster in i Kurland, varvid en rad fästningar intogos för att trygga besittningen av Riga mot angrepp söderifrån. På vintern återvände Gustav Adolf till Sverige över Reval, där han möttes av sin drottning, samt vidare runt Bottniska viken.

Efter föga mer än två månaders uppehåll hemma gick han ånyo i fält midsommartiden 1626. Den svenska flottan styrde denna gång kursen mot Preussen. Avsikten var nu att avskära Polens handelsförbindelser över havet och på det viset tvinga fienden till fred. Trots erövringen av en rad viktiga hamnstäder och fästningar, främst Elbing, lät dock det avsedda resultatet vänta på sig. Efter uppehåll i Sverige under vintern återvände konungen på våren 1627 till Preussen. Under detta års fälttåg inträffade drabbningen vid Dirschau, där han sårades i högra axeln av en musköt-kula, som ej kunde uttagas och för framtiden hindrade honom att bära harnesk. Varken detta år eller det följande uppnåddes något avgörande resultat på den polska krigsskådeplatsen. Under tiden hade förhållandena i Tyskland påkallat allt större uppmärksamhet från svensk sida, sedan Danmark lidit ett avgörande nederlag vid sitt försök att

taga ledningen av den protestantiska saken. När den kejserliga hären nått Östersjön, blev faran för Sverige hotande. Gustav Adolf sände därför i juli 1628 hjälptrupper till det hotade Stralsund, som anropat honom om bistånd. Hans strävanden gingo närmast ut på att söka uppnå samverkan med Danmark, men försöket misslyckades trots ett personligt sammanträffande med dess konung i Ulvsbäck i februari 1629. På den katolska sidan åter skedde samverkan och till detta års sommarfälttåg i Preussen ankom en kejserlig hjälpkår till polackerna. I drabbningen vid Stuhm svävade Gustav Adolfs liv ännu en gång i överhängande fara. Detta år kom emellertid, främst tack vare Frankrikes bemedling, sent omsider en uppgörelse till stånd mellan Sverige och Polen, dock endast i form av det sexåriga stilleståndet i Altmark. Sverige skulle under denna tidrymd förutom Livland få behålla fyra preussiska hamnar och rätten att uppbära deras högst betydande tullintäkter.

Till Livland kom Gustav Adolf aldrig åter sedan kriget väl en gång flyttats över till Preussen. Men hans intresse för den nyförvärvade provinsen var lika levande för det. Hösten 1629 instiftade han Dorpats hovrätt och längre fram, mitt under sitt fälttåg i södra Tyskland utfärdade han från lägret vid Nürnberg den 30 juni 1632 stiftelseurkunden för Dorpats universitet.

Efter polska krigets slut stod Gustav Adolf inför sitt tyska fälttåg. I oktober 1629 hade han återkommit från Preussen och i slutet av samma månad började förhandlingar i rådet som ledde till beslutet om Sveriges deltagande i kriget. Även för ständerna skulle emellertid detta viktiga avgörande komma att föreläggas. Under det årtionde, som gått, hade de flera gånger varit samlade, än till riksdag, än till utskottsmöte, och vanligen hade överläggningarna gällt utskrivningar och bevillningar för kriget. Och likväl hade detta årtionde varit av största betydelse för den inre utvecklingen. Med sina rika bildningsintressen hade konungen i hög grad befrämjat den andliga odlingen. Det vackraste beviset härpå är hans donation av större delen av sip privata förmögenhet, de gustavianska arvegodsen,

till Uppsala universitet. Gymnasier upprättades i flera städer, det äldsta i Västerås 1623 på den bildningsivrande biskop Johannes Rudbeckius' initiativ. Konungens frånvaro från riket under de nästan årligen återkommande fälttågen framtvang en fastare ordning för styrelsen än förut och det kostsamma kriget medförde uppslag för utvinnande av nya inkomstkällor åt riket, som nu genom uppläggandet av en rikshuvudbok fick en mera ordnad statshushållning. Som exempel kunna nämnas i förra fallet 1626 års kansliordning, i det senare lilla tullen 1622 och kvarntullen 1625. Riksrådet, som under konungens frånvaro fick permanent uppbära regeringen, började organiseras i fastare avdelningar eller kollegier. År 1630 inrättades krigskollegium. Även riksdagens arbetsformer utvecklades under denna tid, genom riddarhusordningens instiftande 1626 och genom utväljande för första gången vid riksdagen 1627 av det sekreta utskottet för hemliga överläggningar om den utrikespolitiska situationen. Av den riksdag, som nu i maj 1630 samlades i Stockholm erhöll Gustav Adolf ständernas bifall till det avgörande som skett och tog så den 19 maj sitt högtidliga avsked av dem.

För det stora fälttåget hade konungen utrustat en armé på 13,000 man, som erhållit en ypperlig utrustning. Såväl rytteriet som fotfolket och artilleriet hade utbildats och organiserats för en mera rörlig krigföring. Själv hade Gustav Adolf utvecklats till en av sin tids största härförare och han omgavs av en lysande krets av generaler och överstar såsom Horn, Banér, Torstensson, Tott, Stålhandske och Bjelke. Den 17 juni lättade flottan ankar i Älvsnabben och den 26 i samma månad skedde landstigningen på tysk jord. Det var på ön Usedom i Odermynningen. Efter hand gjorde svenskarna sig till herrar först över Odermynningen och så över hela Pommern. Inemot årsskiftet började en framryckning i Oderlinjen. Genom värvningar av utländskt krigsfolk, främst tyskar men även engelsmän och skottar, bragtes hans här upp till allt större styrka. Kärnan utgjordes alltjämt av hans väldisciplinerade svenskfinska armé. På nyåret 1631 ingicks fördraget i Bärwalde med Frankrike, som tillförsäkrade Sverige finansiellt stöd

för den fortsatta krigföringen. Ett av de närmaste strategiska målen för Gustav Adolfs krigföring var att undsätta Magdeburg, som ingått förbund med honom men sedan innesluttits av fiendens trupper. För uppnående av detta mål var han dock beroende av det stöd kurfurstarna av Brandenburg och Sachsen ville giva honom. Den förre, hans egen svåger, betvingades vid ett personligt möte i Berlin i början av maj. Kurfurstens av Sachsen vägrade medverkan blev orsaken till att Magdeburgs kort därpå inträffade fall ej kunde förhindras. Den vid stormningen ödelagda staden erbjöd dock ej den katolske överbefälhavaren Tilly något stöd, varför han drog sig tillbaka mot Thüringen. Gustav Adolf framträngde nu mot Elbelinjen, och i lägret vid Werben höll han sig under en avsevärd del av sommaren beredd till en kommande kraftmätning. Ett avgörande kom först då kurfursten av Sachsen tvungits att lämna sin neutralitet och sökt svenskarnas hjälp. I hans eget land, vid Breitenfeld, stod den 7 september 1631 den drabbning, som helt förändrade läget i Tyskland och gjorde den segerande Gustav Adolf till situationens herre.

Den svenska härens väg gick sedan mot sydvästra Tyskland. Det blev ett segertåg genom Maindalen fram till Rhen. Från slutet av 1631 och till början av mars 1632 hade Gustav Adolf här sitt högkvarter, i städerna Mainz och Frankfurt. Här infunno sig hans gemål och rikskanslern Axel Oxenstierna samt furstar och sändebud från Tyskland och andra länder. Konungen befann sig i centrum för händelserna och på höjdpunkten av sin makt. Vid vårens inbrott bröt han upp till ett fälttåg mot Bajern över Nürnberg och Augsburg, besegrade Tilly, som sökte hindra hans övergång av floden Lech, och gjorde i början av maj sitt intåg i kurfurst Maximilians huvudstad München. Då kom underrättelsen att Wallenstein ånyo fått befäl över den kejserliga armén. För att möta sin nye motståndare vände Gustav Adolf med huvudhären mot norr. Deras första kraftmätning i augusti vid Nürnberg medförde intet avgörande. Under de närmaste månaderna följde de båda härarna varandras rörelser med uppmärksamhet, båda beredda till ny kraftmätning. Liksom före slaget vid

Breitenfeld blev det fiendens tryck på Sachsen som framtvang drabbning i detta land. Vid Lützen vunno svenskarna den 6 november seger men förlorade samtidigt i slaget sin hjältekonung, som på slagfältet ändade sitt rastlöst verk samma liv.

W. E.

Lützenrelikerna.

(Utställare: Kungl. Livrustkammaren.)

Av de personliga Gustav Adolfsminnena från slaget vid Lützen äger Livrustkammaren med säkerhet de flesta och i varje fall de mest autentiska. Sålunda hamnade i Livrustkammaren samtliga de minnen av konungen, som fördes i hans begravningsprocession 1634 och som väl tämligen snart efter begravningen inlämnats till samlingen, ehuru det äldsta inventarium, i vilket de återfinnas, ej är äldre än 1654. Detta är dock en avskrift av ett äldre inventarium, sannolikt upprättat strax efter den stora branden i rustkammaren 1648. Dessa minnen äro värjan, pistolerna, sadeln och hästmunderingen samt själva hästen. Den andra stora gruppen minnen äro sådana, som drottning Maria Elenora tagit till sig och som efter hennes död 1655 införlivades med den numer med Livrustkammaren förenade klädkammaren. Denna grupp omfattar de trenne skjortorna, spetskragen och manschetterna, tygstövlar, en blodfläckad näsduk, som tydligen använts som förbandsduk samt ett lakan och ett par vaxdukar, som möjligen kommit till användning vid den första svepningen. Hit torde även hört trenne kryddpåsar, som emellertid försvinna redan under 1700-talet. Dessa saker angiva redan genom sin karaktär, att de varit med i slaget, men bland de s. k. »dödekläderna» förvarades även en här utställd jacka av silvertyg, som icke visar några skottsår, och sålunda icke kan ha använts av konungen vid Lützen. Huruvida de likaledes på 1700-talet försvunna svarta sammetsbyxorna brukats av konungen vid Lützen är ovisst av det skäl, att de liksom tröjan i 1672 års inventarium ej längre upptagas bland konungens »dödekläder».

Sist kommet till samlingen är kyllret, som efter slaget synes hamnat i kejsrerlige befälhavarens furst Octavio Piccolominis ägo, men 1679 befinner sig i kejsrerliga konst-kammaren i Wien och 1920 med storslaget ädelmod skänktes hit av den österrikiska staten såsom tack för svenska Röda Korsets hjälpverksamhet under och efter kriget. Då såren i detta fullständigt överensstämma med de i skjortorna befintliga torde dess autenticitet vara otvivelaktig, ehuru i Weimar finnes ett andra Lützenkyller, som uppgives vara hemfört av hertig Bernhard. Såväl skjortor som tygstövlar äro vårdslöst uppskurna, sannolikt i samband med konungens första svepning. De äro fläckade av blod, smuts och väta. Av de nio sår Caspar apotekare, som balsamerade konungen, konstaterade på konungens kropp, kan man här iakttaga: det första skottet, som träffade konungens vänstra överarm och avslog benpipan. På kyllret är detta icke märkbart på annat sätt än att armen där är uppskuren sannolikt vid försök att anlägga det förband, varvid den ovannämnda näsduken kommit till användning. På de trenne skjortorna är skotthålet så pass stort och ore-gelbundet, att det tyckes angiva ett skrotskott. Kyllret och skjortorna bära även märken efter det skott i ryggen, som senare fällde konungen från hästen och vars storlek otvetydigt angiver ett pistolskott samt ett värjsting i bröstet. Även finnes ett sticksår i vänster arm. På skjortorna enbart finnes ytterligare ett värjsting i ryggen, som torde tillkommit under plundringen. Det dödande skottet träffade konungen i ansiktet.

R. C—m.

1. Kyller, av älghud med grönt sidenfoder. På en vid-fästad samtidig papperslapp läses: »Dieses Goller hat angehabt König aus Schweden mit . . . men Gustavus Adolphus . . . Schlacht bei Lütz . . . schüssen todt auf . . . Keiserlichen . . .».

Ovanligt är att även ärmarna äro av skinn. Relik-samlande besökare hava bortsprättat alla knappar, liksom de bortskurit även stora bitar av läder och sidenfoder. Fig.¹

¹ Beteckningen »Fig.» anger att föremålet är avbildat i den illustrerade upplagan.

2. Skjortor, 3 st. De äro lika i tillskärning och spetsbesättning, men avvika från de även sinsemellan lika skjortorna från preussiska fälttåget 1627.

Räntekammarboken för 1630 upptagar bland utgifterna en order från drottningen den 22 juli beträffande »een kista som Senddes medh Linkleder till H: Kon: M:tt.» Att två av skjortorna uppvisa tre kulhål i ryggen är beroende på att kulan träffat ett veck i tyget. Fig.

3. Spetskrage och manschetter. De äro ej såsom annars brukligt av samma sorts spetsar, måhända beroende på modets åsidosättande under fälttåget. På ungarlsmässig impulsivitet tyder även att ena paret knapphål på manschetterna helt enkelt uppskurits med kniv.
4. Strumpor (eller tygstövlar), ett par av vitt linne med kragar, broderade i guld och svart silke. Dessa skyddsstrumpor, som dragas utanpå de stickade strumporna, äro en sista kvarleva av de medeltida hosorna. Ofta fastknötos de vid benkläderna (jfr sidenbanden på dräkterna från 1627). De spetskragar, som på samtida porträtt ofta äro synliga inuti läderstövlarna, tillhöra just dylika tygstövlar.
5. Pistoler, ett par med hjullås; de samtida berättelserna meddela, att de sutto i pistolhölstren, då konungens häst infångades, samt att hanarna voro nedfällda och att sålunda båda pistolerna avlossats. De äro sannolikt av nederländsk tillverkning. Fig.
6. Värja. 1600-talets början. Fästet av nederländsk form är förgyllt och har genombruten parerplåt. Klingan stämplad: MARSON. »Wedh knappen hengde een qwast af guldh och blott silke, som tillijka medh balgan opbran», i slottsbranden 1648. Fig.
7. Stridshäst. Bland s. k. förebud om konungens död ansågs även att »den sköna svartbruna Hingsten han red uppå icke ville fort, oafsedt han hade nyttjat densamma tillförene uti slaget för Leipzig» (Breiten-

feld 1631). Hästen fördes uti konungens begravningsprocession och skall enligt sägen hava dött den 7 sept. 1639; den förvarades sedermera uppstoppad i slottet och skadades något vid branden 1648.

Angående sadeln uppgiver 1654 års inventarium att: »Denne Sadell blef S. K. M:tt förährat af H. M:tt Enkiedrotningen till Nyährsgåfwa». Drottningen uppsökte kungen i Tyskland nyåret 1632. Fig.

8. Näsduk, märkt i ena hörnet med en kungl. krona i svart silke. De mot varandra svarande blodfläckar, som finnas på duken, angiva huru den en gång varit hopvikt till förbandsduk.
9. Lakan och tvenne vaxdukar. Att döma av de stora blodfläckarna torde de utgjort konungens första svepning.

Gustav II Adolfs personliga tillhörigheter.

(Utställare: Kungl. Livrustkammaren m. fl.)

10. Kröningsmantel av violett sammet. Användes första gången vid Karl IX:s kröning, men sedermera även vid Gustav II Adolfs kröning. Var ursprungligen besatt med 429 broderade kronor av guld och äkta pärlor.
11. Beslag till en sadel. Bakbom och frambom överdragna med genombrutna, emaljerade och med ädla stenar (taffelstenar, bergkristall, granater och topas), besatta ornament av guld. Hit höra även 6 (ursprungligen 7) topaser, infattade i guld med grön emalj.
Beslagen beställdes till Gustav II Adolfs kröning den 12 oktober 1617. De tyckas dock icke blivit färdiga i tid, varför en annan kom till användning. Av befintliga handlingar framgår, att dessa beslag först den 31 mars 1631 inlämnades av änkan efter holländske guldsmeden Ruprecht (Ruprecht Miller, guldsmed i Stockholm, arbetade för kronan från 1606, d. 1624), den kanske skickligaste av alla i Sverige verkande guldsmeder.
12. Ägretter (plymhållare), 2 st., förfärdigade 1606 av guldsmeden Ruprecht Miller till Karl IX:s kröning. Brukades även vid Gustav II Adolfs kröning. Fig.
13. Gustav II Adolfs kröningsadel med bak- och frambommar beslagna med förgyllda, i rika renässansornament drivna och ciselerade silverplåtar med infattade äkta pärlor och safirer; besatta med förgyllda, ciselerade silverplåtar (vid restaurering under 1800-talet kompletterade med avgjutningar i koppar), huvudlag, tyglar, svanskappa och pistolhölster av guldbroderad,

violett sammet. Därtill en pipa av förgylld koppar, avsedd till plymhållare på hästmunderingen. Fig.

Ursprungligen hade man beställt en helt ny sadel, vars guldbeslag även äro här utställda, men då denna icke blev färdig i tid, fick man helt hastigt iordningställa denna, som enligt det äldsta inventariet: »Sal: Höglof. Konungh Carl (IX) haft hafwer».

14. Sadel av svart sammet, broderad med guld och äkta pärlor i praktfullt renässansmönster, med tillhörande stigbyglar, besatta med kaméer och äkta pärlor. Fig.
Sadeln uppgives 1654 vara gjord »till Sahl. Konungh Gustaf Adolfs Kröning», och är möjligen den sadel, på vilken konungen red till kröningen; på kröningshästen red han först sedan han blivit krönt.
15. Sadeltäcke av brunviolett sammet med guldbroderi. Beställt genom juveleraren Sebastian Lillie i Hamburg till Gustav II Adolfs bröllop 1620. Fig.
16. Värja, med silverbelagt fäste och persisk, 1500-tals klinga. Ur Gustav II Adolfs rustkammare.
17. Värja med enkelt korsformat fäste. Kallas i inventarierna »Palas» (Pallasch). Tillhör de Gustav Adolfs minnen, som först framkomma i 1671 års inventarium.
18. Jaktsvärd med Solingenklingor. Kallas i 1654 års Livrustkammarinventarium för »Pampar». Ur Gustav II Adolfs rustkammare.
19. Värjgehäng av svart sammet med silverbeslag. De sistnämnda bära Stockholms kontrollstämplar, varför hela gehänget torde vara svensk tillverkning.
20. Värjehäng från 1600-talets början. På grund av sin likhet med dåtida väskor kallades dylika gehäng svärdtaskor. Fig.
21. Gustav II Adolfs dräkt av violett siden med broderi av guldtråd och paljetter. En märklig kvarleva från 1500-talets dräkt äro slitsarna, som låta det praktfulla guldtygsfodret lysa fram. Fig.
22. Gustav II Adolfs dräkt av vitt siden med silverbroderi. Dräkten är praktfull och möjligen gjord till kröningsfestligheterna 1617. Fig.

23. Gustav II Adolfs silkesstrumpor, ett par, med rikt silverbroderi vid kilarna. Då strumpornas färg i regel följde dräktens kunna dessa strumpor möjligen tillhört den vita sidendräkten.
24. Gustav II Adolfs tröja av röd gyllenduk med kulörta blommor. Fig.
25. Gustav II Adolfs tröja av brunt skinn med rika broderier av med kulört silke laserat guld och silver. Fig.
26. Gustav II Adolfs tröja av blommig guld- och silverbrokad med guldband och guld- och silverspetsar. Tröjan förvarades av drottning Maria Eleonora bland de Lützen-minnen hon hade hos sig på Nyköpings slott.
27. Gustav II Adolfs tröja av blommig guld- och silverbrokad med guldband och guld- och silverspetsar. Fig.
28. Gustav II Adolfs tröja av skarlakan, garnerad med guldsnören. De till dräkten hörande byxorna utlånades enligt anteckning i 1737 års klädkammarinventarium till bildhuggaren L'Archevêque, när denne modellerade Gustav Vasas staty, och återlämnades aldrig.
29. Gustav II Adolfs kappkrage av vitt siden, broderad med guld, kantad och fodrad med violett sammet.
30. Gustav II Adolfs kjortel av svart, fasonerad sammet. Den torde ursprungligen varit fodrad och brämad med pälsverk samt haft långa, hängande biärmar.
31. Muffar, 3 st. (söndersprättade), av vit atlas med broderi av guldtråd och silke i flera färger. Ursprungligen fordrade med harskinn. Hava tillhört Gustav II Adolf.
32. Strumpeband av violett siden med guldbroderi; de voro ursprungligen kantade med guldspetsar. Då strumpeband och fältbindlar voro av alldeles samma utseende, ger detta strumpeband även begrepp om hur detta ridderliga värdighetstecken såg ut. De svenska fältbindlarna fingo först på drottning Kristinas tid de nationella färgerna blått och guld. Det nyligen av-

lagda officersskärpet var en direkt ättling av fältbindeln.

33. Gustav II Adolfs skorosetter, ett par, av urspr. klarrött siden med emaljerad mittknapp av guld, sannolikt förfärdigade av guldsmeden Jakob Mores i Hamburg.
34. Gustav II Adolfs handskar, ett par, av gult skinn med guld- och silverbroderade kragar. Kragarna hade ursprungligen fransar i kanten.
35. Mössa, svartvit rips med applicerade blomornament i guld och silver. Uppgives varit begagnad som nattmössa av Gustav II Adolf. 1620-talet(?).

Tillhör Statens Historiska Museum.

36. Krage, linne, indelad i fält av smala spetsar och kantad av breda uddiga sådana av reticella-typ. Omkr. 1630. Till kragen är fogad en föga yngre »Gedächtnisz Schrift zu dem von Gustav Adolph König in Schweden während desselben Anwesenheit in der freyen Reichs Stadt Augsburg den 30ten May 1632, der Jungfrau Jacobina Lauber verehrten Halskragen gehörig», av följande lydelse: »Diesen Kragen hat Gustavus Adolphy, König in Schweden, getragen u. meine ehrlichsten Jacobina, gebohren Lauber von Augsburg, Grossmutter Ana Maria, gebohren Breesler (ist hernach David Fidel Lauber geheiratet), nebst vielen Pretiosen verehrt, um willen Sie zu derselben Zeit, als höchst gnedig. König in Augsburg gewesen, die schönste Jungfer allda war; daher Sie auf I. höchst. gned. Mayt. gewürdiget worden, dass derselbe mit Ihr, bei einem angestellten Ball, öfters getanzet; die Ursache warum der König Ihr auch diese Kragen zu Andenken verehrt ist diese, weil Sie sich, als der König dieselbe gdst. liebkosete, aus Schamhaftigkeit in etwas geweigert, mithin mit ihren Fingern die um Kragen befindliche Löche gerissen habe.»

Skriften berättar, att konungen förärat denna krage till författarens hustrus farmor tillsammans med många andra värdefulla skänker. Vid konungens besök i Augsburg 1632 uppvaktade han

denna jungfru Anna Maria Breesler, som var staden Augsburgs skönhet, och dansade flitigt med henne. Då han blev något när-gången, värjde hon sig tappert och rev därvid håll i konungens krage. Inför denna motståndskraft blev konungen så imponerad, att han skänkte henne den sönderrivna kragen.

Tillhör Statens Historiska Museum.

37. Gustav II Adolfs bössor. Dresdentillverkning. Den ena har enligt inskription år 1616 tillhört hertiginnan Agnes av Pommern, som besökte Sverige 1626 vid Gustav II Adolfs moders begravning; den andra år 1608 kurfurst Christian II av Sachsen.
38. Grova hjullåsbössor av nordvästtysk tillverkning. Vanligen kallade »holsteinska hakar». Ur Gustav II Adolfs rustkammare.
39. Hjullåsbössor ur Gustav II Adolfs rustkammare.
40. Sannolikt svensk snapplåsbössa med dubbla lås. Som varbygel fungerar den till bössan hörande kultången, som fastskruvats. Ur Gustav II Adolfs rustkammare.
41. Bössa med snapplås, möjligen svensk, ehuru pipan är av tysk tillverkning.
42. Karbin med stock, som ursprungligen täckts med inlagd skärv av pärlemor, svarta och gröna stenar. Möjligen nederländsk.
43. Lätt hjullåsbössa, med kolv, konstruerad för anläggning både till höger och vänster.
44. Liten bössa eller karbin, med hjullås. Nordtysk eller möjligen svensk.
45. Små resbössor. I äldsta inventariet kallade »Slådehakar». Sannolikt tyska. Piporna gjorda i Nürnberg.
46. Liten bössa eller karbin. Med två hjullås och avsedd för två skott i samma pipa.
47. Långa pistoler med hjullås. Franska eller av fransk typ. Många av dessa pistoler blevo sönderslagna vid slottsbranden 1648, då de räddades tillsammans med det stora flertalet föremål tillhöriga Livrustkammaren. Fig.
48. Dubbelpistoler med hjullås, med de långa pipor, som voro moderna vid början av 1600-talet. Typen är

närmast västeuropeisk, men efterbildades även annorstädes. Den ena pistolen är tillverkad i Nürnberg.

49. Gustav II Adolfs visirhjälm, bröst- och ryggharnesk, delar av en helrustning. Att döma av liknande rustningar i Moskväs rustkammare torde den sannolikt vara nederländsk. På hjälmen två lejon, av vilka det ena håller en sköld med tre kronor, det andra en med Vasavapnet. På bröst- och ryggharnesk: riksvapnet, omkring vilket G. A. R. S. (Gustavus Adolphus Rex Sueciæ). Fig.
50. Sköld, »Targe», nederländsk, konstruerad efter klassisk förebild av Moritz av Oranien 1596. Den bars av en del av prinsens garde. »Targedraghers» voro klädda i lätt rustning och buro svärd. Skölden fanns redan 1635 i rustkammaren.
51. Musköt. Nederländsk. Pipan väl ciselerad och med inskrift: furieus ie suis mais sans fue ie ne puis 1611. På låsskivan Amsterdams stämpel. Fig.
52. Luntmusköt med gaffel (forkett), bådadera inlagda med pärlemor. Nederländsk. (Artillerimuseum.) Fig.
53. Lång stav av brunt trä med en förgylld stridsharnesk. Sannolikt förd av Gustav II Adolf såsom befälstecken. Torde vara nederländsk.
54. Pistol av kommisstyp med grov pipa, konstruerad efter samma system, som använts vid läderkanonen. Sannolikt nederländsk.
55. Runsvärd. Baljan förfärdigad av en runstav från Täby. Den skänktes år 1615 av riksarkivarien Johannes Bureus till Gustav II Adolf och är ett intressant prov på tidens dyrkande av det forngotiska. Baljans smalsidor äro belagda med silver och bära en inskrift till den unge konungens ära. Klingan är sannolikt av Arbogatillverkning och något äldre.
56. Delar av en praktfull hästmundering från 1600-talets början, bestående av förbygel, ryggstycke och hinderrem. Av svart sammet med stora ädelstenar i rik fattning. Ur Gustav II Adolfs rustkammare.

57. Delar av hästmundering från 1600-talets början, bestående av handtygel och förbygel. Ur Gustav II Adolfs rustkammare.
58. Betselstång och sporrar av förgyllt stål med guld, emalj och infattade diamanter. Tillhörde en praktsadell, »Caspari Königs inbestelte Sadell», av röd sammet med 1,003 diamanter. Av garnityret återstå nu betselstång och sporrar.
59. Kommandostav (även användbar som kikare tack vare tvenne i den rörformiga staven insatta linser), buren av Gustav II Adolf. Av svartlackerat trä med konungens namnchiffer: G. A. R. S. i guld och rött. Omkr. 1630 (?).

Tillhör Statens Historiska Museum.

60. Klenod till Jehova-ordens kedja, buren av Gustav II Adolf eller hans broder Karl Filip eller hertig Johan av Östergötland vid Karl IX:s kröning 1607. Förfärdigad av guldsmeden Ruprecht Miller jämte trenne liknande. Klenoden hängde vid en kedja, som hade samma motiv med av tvenne händer hållna vasar som Karl IX:s egen kedja, men var betydligt enklare. Under klenoden hängde enligt räkningarna en äkta pärla.

Tillhör Statens Historiska Museum.

Föremål använda vid Gustav II Adolfs begravning.

61. Gustav II Adolfs rustning. Förgylld; bröstharnesket tilltryckt; lårskenorna sammanhängande från livet till knäna. Tornerskört och schabrak av svart sammet med rika guldbroderier; å schabraket Vasavapnet, Svea, Göta, Stor-Finlands och Upplands vapen. Schabraket förfärdigat i Stockholm av pärlstickaren Isaac Fogeth. Fig.

Rustningen beställdes och förfärdigades antagligen i Sverige 1620 genom Louis de Geers försorg samt förgylldes hos svärdfejaren Charles Darténé i Haag till Gustav II Adolfs bröllop, men blev ej färdig förrän 1621. I konungens begravningståg bars den av Karl Horn, som red en i sorgschabraket höljd häst.

62. Broderade landskapsvapen, förfärdigade av pärlstickaren Jörgen Seywollt i Hamburg till sorghestarna i Gustav II Adolfs begravning. De voro urspr. 66 st. Seywollt synes haft stora beställningar för svensk räkning, då en del av vapensköldarna äro uppfodrade på papper, som varit mönsterritningar till andra svenska broderibeställningar. Fig.
63. Antependium av svart sammet med Gustav Adolfs namn och vapen samt årtalet 1633, vilket torde angiva att det använts vid sorgeshögtidigheterna i Wolgast. I varje fall äro de broderade riksvapnen så gott som fullständigt lika dem som sitta på det för detta tillfälle förfärdigade sorgeschabraket.

Tillhör Livrustkammaren.

Gustav II Adolfs porträtt.

Av intendenten, fil. dr SIXTEN STRÖMBOM.

De samtida Gustav Adolfsporträtt, som till vår tid bevarats, motsvara såtillvida konungens historiska betydelse som de äro mera talrika än hittills någon annan svensk regents. Intet enda enstaka porträtt — kanske på ett undantag när — ger oss en samlad bild av konungens personlighet, så som vi känna den från hans gärning och hans samtids skrivna vittnesbörd. Mycket få av porträtten kunna kallas original i den meningen, att direkta studier efter kungens person legat till grund för desamma. De bildtyper, som av samtiden åtnjutit anseende för »likhet», ha av skilda porträttörer begagnats med större eller mindre modifikationer. För kännedomen om konungens yttre person måste därför forskningen, förbi mängden av dessa kopior och kopiors kopior söka sig fram till de få originalen, i den mån detta är möjligt.

Flertalet Gustav II Adolfsporträtt stamma från de fyra åren omkring 1632. De bilder — medaljer, grafiska blad, målningar — som bevisligen tillkommit före vårt deltagande i 30-åriga kriget, äro dock tillräckliga för att ge en föreställning om Gustav Adolfs yttre drag från gosseåren till den mogna mannaåldern. Och ett par av de målade porträtttyper, som fått en avgörande betydelse på senare Gustav Adolfsbilder, ha utan tvivel tillkommit på 1620-talet.

Hovets ordinarie konterfejare under denna tid — målare som Holger Hansson och Cornelius Arendtsson, kopparstickare s. Valentin Trautmann — voro få och konstnärligt föga betydande. Sannolikt motsvarade de ej heller de verk-

liga behoven vid hovet. Maria Eleonora ägde som bekant ett mycket livligt konstintresse, som under hennes änketid kom till mera betydande uttryck. Gustav Adolf hann under sin rastlösa bana föga uträtta till konstens fromma. Men det förefaller som om han redan tidigt insett porträttbildens praktiska värde som propagandamedel. Inom landet — på kartor, i biblar, lagböcker, rättegångsförordningar — spriddes hans bild som högsta statssymbol. Och till främmande furstar och sändebud utdelades hans bild (mestadels guldmedaljer och miniatyrer) synnerligen rikligt. Detta är så mycket mera påfallande, som de internationella gravyrverken över regerande furstar sällan upptaga hans bild. (Gustav Adolf var vid den tidpunkten långt ifrån allmänt erkänd annat än som hertig av Södermanland eller som storfurste av Finland.)

Enstaka nya konstnärer uppträda också i Sverige under 1620-talet. Då forskningen blott hittills funnit deras verksamhet här dokumenterad i räntekammarböckerna men ej i signerade arbeten, är vår kännedom om deras insatser i det kungliga porträttmåleriet synnerligen osäker. Som konstnär helt okänd för oss är den *Lorens van de Plass*, som 1621—22 uppträder i räkenskaperna. 1622 torde den livländske konterfejaren *Jakob Elbfas* ha flyttat in till Sverige. Två långt mera berömda namn voro Hoefnagel och Jak. van Doort. Dessa målare äro påvisbara i Sverige resp. 1624 och 1629. Den förre, möjligen identisk med *Jakob Hoefnagel*, tidigare hovmålare hos Rudolf II, har nyss av en svensk forskare angivits som mästare till det här utställda porträttet nr 65. Vem än mästaren varit, har denna bild, som från Svenska Porträttarkivets undersökningar är känd i flera exemplar, utövat ett påtagligt inflytande särskilt på holländska porträttmålarens uppfattning om konungens utseende. Bildens karakteristik lägger huvudvikten på den hårt spända viljekraften i kungens väsen. De yttre Vasa-dragen framträda tydligt, också något av ättens strida lynne möter oss i ansiktsuttrycket.

Jakob van Doort vistades 1629 i Stockholm och utförde flera större porträtt av konungen, däribland ett i helfigur. Intet av dessa har veterligen bevarats. Från målarens lång-

variga tjänst vid det danska hovet är hans mjukt avtonade porträttkonst väl känd. I ett par vackra gouacher av Gustav II Adolf tro vi oss igenkänna hans stil. Den nobla uppfattning av konungens person, som framträder i dessa, kom att verka starkt bestämmande på en hel grupp Gustav Adolfsporträtt, framför allt på dem, som — ofta rätt godtyckligt — bruka sammanföras under beteckningen *Elbfas' typ*. I dessa går den igen med naiv förenkling. Konungen är här framställd i helfigur och stående i stel representativ hållning vid ett bord på rutgolv. Dragen kunna på de olika exemplaren skifta från långlagt, magert till rundkindat ansikte. Dräkt: vanligen svart med vita urslitsningar; i några fall kyller eller harnesk. Intet känt exemplar av denna typ bär konstnärssignatur. En fast punkt för denna bilds attribuering utgör den omständigheten, att Jakob Elbfas, som under många år var Maria Eleonoras hovkonterfejare, enligt tämligen tillförlitliga dokument skänkte ett ännu bevarat exemplar av densamma (nr 71) till Hölö kyrka. Flera av dessa bilder överensstämma också stilistiskt med vad man tror sig veta om denne konterfejares målningssätt. Om Elbfas ursprungligen helt på egen hand komponerat bilden, är dock tvivel underkastat. De bästa kända exemplaren (t. ex. det på slottet Romrod i Hessen) peka snarare på ett helfigursporträtt av Jakob van Doort som den egentliga urbilden.

Gustav Adolfs uppträdande på den tyska krigsskådeplatsen synes med en nästan journalistisk snabbhet ha avspeglat sig i tryckta bilder. I flygskrifter och på folkliga blad spreds hans bild med budskap om hans segrar och maningar till anslutning. I uppenbart propagandasyfte skapades här med hjälp av ett folkligt bildspråk något av den hjälte-helgongloria, som ännu omstrålar konungens minne i det protestantiska Tyskland. De graverade Gustav Adolfsporträtten från 1630—32 låta oss tydligt följa, hur symboliken kring hans befriaregärning utvecklades. Runt om i Mellan-Europa sutto kopparstickare och sökte tillgodose samtidens intresse för konungens person. Tillgången på fullt samtida förebilder var tydligen liten; ännu sticken från 1631 återgå i allmänhet till original från slutet av 1620-talet. Då gravö-

rerna från kungens sydtyska kvarter påföljande år fingo förebilder, som överensstämde med hans dåvarande utseende, undergick hans yttre på porträtten en långt plötsligare förändring än vad som i verkligheten torde varit fallet.

Den naturalistiskt barocka uppfattningen i de sydtyska porträtten från 1632—33 framträder mer än tydligt vid en jämförelse med de Gustav Adolfsbilder, som de nederländska gravörerna utsände vid samma tid. De berömdaste av dessa *Paul Pontius'* stick (efter *A. van Dyck*) och *Willem van Delfs blad* (efter *M. Mierevelt*) nå i elegans högst av alla graverade Gustav Adolfsbilder. Som människoskildring sakna de varje djupare intresse. Varken van Dyck eller Mierevelt stödde sin framställning på självsyn utan på äldre bilder. Deras konventionella ombildningar av Gustav Adolfs drag ha intet väsentligt att meddela eftervärlden om modellen.

Under sommaren 1632 fingo de sydtyska konstnärerna tillfälle att studera konungen på nära håll. I den realistiska kraft, varmed de skildrade hans person, förenar sig tidens allmänna entusiasm för Gustaf Adolf med barockens glädje åt frodiga och mäktiga former. Det barocka draget har i något verk, t. ex. i nürnbergerskulptören *Hans van der Putts* magnifika bronsbyst, förlänat skildringen en heroisk vältalighet, som i intet annat Gustav Adolfsporträtt. I andra verk åter t. ex. i de otaliga vaxpousseringarna har en småaktig naturalism av kungens gestalt skapat groteska vrångbilder av enbart kuriosavärde. Inom nära nog alla konstens och konstindustriens grenar möta vi Gustav II Adolfs bild från denna tid — måleri, grafik, skulptur, grafik, guldsmede, läderplastik, glassliperi, textila och keramiska hantverk. De flesta av dessa bilder återgå till ett fåtal originalporträtt. Av samtida uppgifter känna vi blott ett par tillfällen, då han under dessa månader givit sig tid att sitta modell. Det var t. ex. fallet, då van der Putt modellerade hans byst. Det kan av skildringens omedelbarhet att döma också ha varit fallet, då den studie tillkom, som nyligen återupptäckts i byn Madelungens skolhus. Denna nobla teckning, som tillskrivits nürnbergermålaren *Lorenz Strauch* (1632), har med rätta framhållits som en av de bästa skildringar vi äga av konungen från den tid, då han

stod på höjden av sin bana. Vem än mästaren varit, har denna ansiktsstudie legat till grund inte blott för betydande kopparstick (t. ex. Lukas Kilians stora blad från 1632 och alla kopior därefter i skilda material) utan också för oljemålningar (t. ex. av G. Weyer s. å.).

Ännu så sent som i november 1632 tillkom ett originalporträtt av konungen. Det utfördes under hans uppehåll i Dinkesbühl av en anspråkslös konterfejare, *Sebastian Reigel*. En detsamma närstående bild (nr 67) befinner sig sedan några år i svensk ägo.

Gustav II Adolfs hjältedöd gav upphov till en bildproduktion, som i omfattning överträffar vad som tidigare kommit till synes. Själva slaget skildrades i kopparstick och oljemålningar. Sorgen över konungens bortgång uttrycktes i allegoriska kompositioner. Den dödes sista färd hugfästes i bilder av det kungliga liket (nr 100). Åter spriddes massor av kopparstick med porträtt av kungen i livstiden. Och såväl tyska som nederländska målare (*Martz de Jonghe, Isaac Isaacsen, P. v. Hillgaert d. ä.*) förhärligade honom i posthuma oljefärgsporträtt (nr 76, 77, 79 och 73).

Från officiellt svenskt håll sörjdes för att Gustav Adolfs minne i bild hugfästes både i hans krigshär och annorstädes. I mängder utdelades medaljporträtt till hans trogna krigare.

Under de månader då drottning Maria Eleonora vakade vid sin döde makes sida i Wolgast, var hon ivrigt mån om att försäkra sig själv om de bästa originalporträtt, som utförts av konungen, och att utdela hans bild till såväl kondolerande furstar som diplomater. Där sysselsatte hon också flera målare för dessa behov. Bland dessa voro den kurfurstlige hovmålaren *Matthias Cwiczeck* (sannolikt mästare till en kuriös helfigursbild med hund, känt exemplar i Helsingfors och Versailles) samt *Julius* och *Frantz Struchen*. De senare synas ha varit miniatyrister.

Det svenska riksrådet beslöt rätt snart efter kungens död att i hans gravkor hugfästa honom genom en bild. Om dessa planer haft något samband med de ännu bevarade förslag till bildsarkofager är numera obekant. Däremot veta vi, att Axel Oxenstierna i Nürnberg låtit (sannolikt 1633)

för gravkoret beställa en målad ryttarbild, som riksrådet väntade se färdig vid begravningen.

Under begravningsåret torde i Sverige icke få Gustav Adolfsporträtt ha tillkommit, väl mestadels av dessa enkla konterfej, som i allt sitt konstnärliga armod bära kungens initialer med det stolta tillägget *Magnus Rex Sueciæ*, i enlighet med svenska riksdagens beslut 1633.

I årtionden efter kungens död torde till svenska hovet från främmande makter ha inkommit önskemål om den frejdade konungens porträtt. Vi kunna också iakttaga, hur de svenska hovmålarna under ett halvsekel framåt skapa var och en sin typ av Gustav Adolf (Beck, Cooper, Signac, Ehrenstrahl) och hur dessa andrahandsporträtt i många fall bli bestämmande för de följande seklers uppfattning om den store konungens utseende.

Målade och skulpterade porträtt.

64. Gustav II Adolf, höftbild stående fh., kommandostav mot h. sidan. Spetskrage, fältbindel med guldspets, harnesk. Kopia efter original från 1626. H. 1,00. B. 0,74.
Tillhör kapten Carl Gripenstedt, Bysta, Kilsmo.
65. —, bröstbild fh., spetskrage, harnesk, blå fältbindel m. guldspets. Oljemålning på trä. Tillskriven J. Hoefnagel 1624. H. 0,64. B. 0,47. Fig.
Tillhör fru S. Heurlin, Stockholm.
66. —, höftbild fv., hatt, spetskrage, röd »polsk dräkt», gult kyller. I bakgrunden vriden kolonn. Av M. Merian. H. 1,10 B. 0,95. Fig.
Tillhör friherre Fr. von Essen, Skokloster.
67. —, helfigur stående vid bord med hjälm. Gult kyller. Av S. Reigel(?). H. 2,02. B. 1,16.
Tillhör riksantikvarien Sigurd Curman.
68. —, helfigur stående fh., håller i h. hand stav. Regalier på bord med röd duk. Spetskrage, gult kyller,

- guldbroderat gehäng, blått guldkantat skärp, grå ärmar och byxor, gula stövlar. H. 2,10. B. 1,08. Tillskriven J. H. Elbfas. Fig.
Tillhör Kungsholms kyrka.
69. Gustav II Adolf, midjebild fh., spetskrage, svart dräkt. Tillskriven J. H. Elbfas. H. 1,09. B. 0,88.
Porträttet är enl. uppgift skänkt av Gustav II Adolf till Stora Skedvi vid ett besök i Lövås silvergruva. Ramen, med undantag för texten, från samma tid.
Tillhör Stora Skedvi kyrka.
70. —, höftbild fh., spetskrage och manschetter, gult kyller m. guldsnöre, ärmar och byxor av grönt guldtyg. På bord med röd duk regalier. Inskription: Gustav Adolf: S.G.V.K.. Av okänd tysk(?) konstnär. H. 1,24. B. 0,90. Fig.
Tillhör Konungsunds kyrka.
71. —, helfigur fh., stående under gröna förhängen på rutgolv och vid bord m. grön duk. Spetskrage, urslitad svart dräkt. Av J. H. Elbfas. H. 2,0. B. 1,08. Fig.
Gåva av konstnären till Hölö kyrka.
72. —, bröstbild fh. med lagerkrans, spetskrage och fältbindel. Signerad: Servatius Cocus fecit A:o 1632. Utförd i pressat, förgyllt läder. I rikt skulpterad ram med kunglig krona och krigiska emblem. H. 0,38. B. 0,31. Fig.
Tillhör överste friherre Stig Rålamb.
73. —, helfigur till häst, fas. Hatt, gult kyller, blått skärp. Oljemålning på trä. Av Paul v. Hillegaert. H. 0,37. B. 0,30. Fig.
Tillhör friherrinnan M. Bohnstedt.
74. —, helfigur till häst. I galopp från v. (från åskådaren) till h.; konungen i fas åt h. med dragen värja; han är barhuvad samt klädd i kyller, randig rock, blå-grönt axel- och livskärp, stor vit spetskrage; mörkrött, guldfransat sadeltäcke; grå apelkastad häst; strid å en slätt i fonden. Av Albert Cuyp. 1630-talet. H. 1,12. B. 0,92. Fig.
Tillhör H. M. Konungen.
75. Apoteos över Gustav II Adolf. Konungen ridande å vit häst; över honom hålles en lagerkrans av Fama, som blåser i trumpet, samt en hjälm av två putti; omkring honom allegoriska kvinnofigurer; i fonden fly demoner i rök. Av okänd nederländsk konstnär, 1600-talets mitt. H. 0,31. B. 0,42.
Tillhör H. M. Konungen.
76. Scen från trettioåriga kriget. I förgrunden t. v. Gustav II Adolf springande, omringad av fientligt kavalleri; en ryttare höjer värjan över honom, en annan för vid sidan hans bruna häst. I fonden vild strid; t. v. å en höjd två ryttare. — Oljemålning på koppar av Jan Martsz de Jonghe 1633. H. 0,52. B. 0,73.
Tillhör Oscar II:s Stiftelse, Stockholms slott.
77. Scen från trettioåriga kriget. På en svart häst störtar sig Gustav II Adolf in i stridsvimlet. I förgrunden sårade och döda. På en ås t. v. rycker rytteri i tunga rustningar fram. — Oljemålning på koppar av Jan Martsz de Jonghe 1634. H. 0,52. B. 0,73. Fig.
Tillhör Oscar II:s Stiftelse, Stockholms slott.
78. Gustav II Adolf. Helfigur fh. i kyller och spetskrage. Akvarell av drottning Kristina. H. 0,24. B. 0,16. Grh. 419. Fig.
79. —, helfigur på grå häst fh.; kommandostav i h. hand. Harnesk, blå spetskrage. I förgrunden en page i blå-gul dräkt framräcker hjälmen. I bakgrunden batalj. Sign.: Isaac Isaacsen A:o 1636. H. 1,06. B. 1,34.
Tillhör Kungl. Maj:ts och Rikets Svea Hovrätt, Stockholm.
80. —, bröstbild fh., spetskrage, harnesk, blå fältbindel broderad m. guld. Av okänd, 1600-talet. H. 0,76. B. 0,63. I rikt skulpterad och förgyllt ram.
Tillhör Kungl. Marinförvaltningen, Stockholm.
81. —, bröstbild fh. i rustning och fältbindel. H. 0,76. B. 0,64. Av okänd efter D. Beck. Grh. 1675.
82. —, helfigur fh., vänstra handen i sidan. I den högra spatserkäpp, plymagerad hatt, spetskrage, gul-

blå dräkt kantad med silverspetsar, kragstövlar. Okänd konstnär omkr. 1660 efter L. Kilian. H. 2,03. B. 1,05. Fig.

Tillhör Nationalmuseum.

83. Gustav II Adolf, bröstbild fh. spetskrage, fältbindel. Okänd målare, slutet av 1600-talet. H. 0,67. B. 0,60. Tillhör friherrinnan L. Adelswärd, Adelsnäs.

84. —, byst av brons. Konungen med harnesk, över detta en rock, spetskrage, kring axlarna mantel. Lagerkrans kring huvudet. Rustningen med groteskornament. På rocken ett upprättstående, bakåt seende svärd bärande lejon. På sockeln av brons det krönte svenska riksvapnet i kartusch. Inskription: »Christof. Neidhardt in Augsburg gas mich 1643. Georg Petel Ad Vivi sculp. 1632.» Bronssockeln förmodligen senare. Fig.

H. med sockel 131 cm. — Tillhör Nationalmuseum.

85. —, byst av brons modellerad av medaljsnidaren och »vaxpousseraren» Hans van der Putt i Nürnberg, under konungens vistelse därstädes, år 1632, och avsedd att uppställas i den av honom gjorda fästningsanläggningen i Gustavsborg. Fig.

Den Nürnbergske krönikören Andreas Gulden berättar, att konungen mycket intresserat sig för bysten och vid ett tillfälle hållit brons huvudet i sina händer, varvid van der Putt på grund av dettas tyngd varnat honom för att tappa det.

Bysten blev icke uppsatt i Gustavsborg utan inköptes efter Westfaliska freden av pfalzgreven Karl Gustav för cirka 4,000 Reichsthaler och översändes tillhopa med en del andra konstskatter den 10 juni 1649 till drottning Kristina. År 1770 fanns bysten i Kungl. Rustkammaren å Arsenalen och på framställning av Kungl. Krigskollegium, som instiftats av Gustav II Adolf, överlämnades bysten genom brev från Riksmarskalken greve Nils Bielke den 31 mars samma år till nämnda ämbetsverk för att pryda dess plenisal. Då Kungl. Krigskollegium år 1865 omvandlades till Kungl. Arméförvaltningen kvarstannade givetvis bysten och pryder nu ena kortväggen i detta ämbetsverks år 1930 vid Krigskollegii 300-årsminne inrättade, kombinerade minnes- och plenisal.

Graverade porträtt.

(Tillhöra Kungl. Biblioteket.)

86. Gustav II Adolf, bröstbild fh. Träsnitt av C. van Sichem.

87. —, huvud fh. Kopparstick av V. S. Trautmann. 1616. Fig.

88. — i kunglig skrud. Höftbild fh. Kopparstick av V. S. Trautmann i Gustav Adolfsbibeln 1618.

89. — i kröningsdräkt. Kopparstick av V. S. Trautmann.

90. —, ungdomsporträtt. Bröstbild fh. Osignerat kopparstick.

91. —, bröstbild fh. m. utstående spetskrage, blommig dräkt. Kopparstick av H. Hondius.

92. — omgiven av allegoriska framställningar. Kopparstick av okänd tysk gravör 1632.

93. — till häst. Kopparstick av L. Kilian. (Plåten begagnad ännu 1632.)

94. —, bröstbild fh. m. kommandostav. (Huvudet sannolikt efter teckn. av L. Strauch.) Kopparstick av Lucas Kilian.

95. —, Kopparstick av P. Pontius efter målning (nu i Augsburg) av A. van Dyck.

96. —, bröstbild fh. i rustning, spetskrage och fältbindel. Kopparstick 1633 av W. J. van Delff efter M. Miereveldt.

97. —, höftbild fh. Träsnitt av M. A. Hannas.

98. — till häst. I bakgr. slaget vid Lützen. Kopparstick av Jakob van der Heyden.

99. — till häst. I bakgr. slaget vid Lützen. Kopparstick av B. Moncornet.

100. — på lit de parade. Kopparstick utgivet av G. Müller.

101. Kopparstick av W. J. Delff efter M. Miereveldt. Tillhör Nationalmuseum.

**Föremål av ädel metall, miniatyrer m. m.
huvudsakligen med Gustav II Adolfs bild.**

102. Pokal. Rikt ornerad med tritonkaryatider samt ovala medaljonger, i vilka figurer i relief: putti ridande på sjödjur, Juno, Pallas och Venus, flodgudar, fruktfestoner m. m. Skaft i form av två manliga och en kvinnlig halvfigur. Locket krönt av en Gustav II Adolfsstatyett. Förgylld. Sign.: *Hanns Ludowig Kielne f. 16 Vlmae 26*; stämplor: Ulms stadsmärke (sköld med rutad överdel) samt guldsmedens initialer i monogram. Obs. ett flertal delar av pokalen synas i förhållandevis sen tid vara utbytta mot kopior.
H. 85,5 cm. — Skall hava tillhört drottning Kristina, sedan familjen de Geer i Holland och inköpt av Oscar I. Gåva av drottning Josefina 1866. — Tillhör Statens Historiska Museum.
103. Porträtt av Gustav II Adolf (medalj slagen med anledning av konungens uppträdande till protestantismens försvar i Tyskland 1630) i ram av förgylld silverfiligran besatt med granater. Ramen troligen från 1600-talets senare del.
H. (med ram) 12,7 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
104. Dryckeskärl av silver, i form av ryttarbild av Gustav II Adolf (såväl hästens som ryttarens huvud avtagbara). Konungen krönt med dragen värja. Ovalt postament, ornerat med drivna och ciselerade maskaroner m. m. Tillverkad i Augsburg av mästaren SM, 1600-talets 2:a fjärdedel. Fig.
H. 43 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
Under sommaren utlånad till Gustav II Adolfsutställningen i Nürnberg.

105. Dryckeskärl av silver, i form av ryttarbild av Gustav II Adolf. Konungen barhuvad, iförd kyller, spetskrage och fältbindel. Höger hand håller kommandostaven, vänster hand tyglarna. Hästen, som stegrar sig, är sadlad med tofsprydd förbygel. Hästens huvud avtagbart. Oval sockel med trofégrupper i låg relief mot ett par huvuden med korintisk hjälm i friskulptur. Otydliga stämplor, men sannolikt Augsburg. 1600-talets 2:a fjärdedel.
H. 35,5 cm. — Tillhör A.-B. Bukowskis konsthandel.
106. Miniaturlikkista, vari bild av den döde Gustav II Adolf. Kistan förgylld med ingraverat kors, blomornament m. m.; har troligen varit ämnad till berlock el. dyl. Bilden skuren i trä, visande konungen i kyller och höga stövlar. Troligen utförd kort efter konungens död (1632). Har måhända tillhört fältmarskalken greve Robert Douglas († 1662).
L. 3 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
107. Porträtt av Gustav II Adolf, gjuten relief i koppar. Oval. Bröstmål. Smal lagerbladsram. Omkring. 1630 (eller efter modell från denna tid).
H. 14,8 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
108. Gustav II Adolf, statyett av förgylld och delvis målad mässing(?) på postament av svartbetsat trä. Har troligen i sin h. hand hållit en kommandostav. 1600-talets 2:a fjärdedel(?).
H. 17,2 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
- 108a. Gustav II Adolf, statyett av målad och förgylld mässing(?) på sockel av förgylld och driven koppar. I h. handen en vasformig lampa el. dyl.
H. 17 cm. — Tillhör generalkonsul Jean Jahansson, Stockholm.
- 108b. Gustav II Adolf, statyett av förgylld och emaljerad brons. Jfr föreg. n:r. Sockel i form av en trumma med inskr. »Vetirer Aller Tambours Und Musquetirer Rieren So Die Trumel Auf dem Bauch».
H. 24 cm. — Tillhör Fritz, Freiherr Koenig-Warthausen, Sommershausen, Württemberg.

109. Porträtt av Gustav II Adolf, bröstbild, schattersömsbroderi i olikfärgat silke, guld och silver i ram av svart siden med ornamentala guldbroderier. I ramen inpassat Vasa-vapnet samt namnchiffer: GA — M (= Magnus) — RS. 1600-talets mitt eller kort dessförinnan. Enligt tradition utförd av drottning Kristina och av henne skänkt till hovintendenten Johan (Holm) Leijoncrona († 1687).
36×28 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
110. Gustav II Adolf, profil höger, av alabaster. Lagerkrans i håret. Uppsatt på en glasplatta, inramad i en svart 1800-talsram. På baksidan av ramen står: »Denna rara och välgiorda Buste af den Stora Konung Gustaf Adolph är modellerad efter Konungen 1630 två år före dess död».
Diam. 20,5 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
111. Rund elfenbensrelief med profilbild av Gustav II Adolf. Med inskription: Gustavi: Adolf. D. G. Swe. Got. Wand. Rex 1630. Tyskland, 1630.
Diam. 6,5 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
112. Oval elfenbensrelief med bild av Gustav II Adolf, fas vänster. Med inskription: Gustavus Adolphus D. G. Rex Svec. Got. Tyskland 1630.
H. 5,5 cm. B. 4,5 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
113. Elfenbensplatta med Gustav II Adolf till häst i hög relief. I bakgrunden trupper och en stad. Tyskland omkr. 1630. I svart hopplistram.
H. 23 cm. Br. 19 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
114. Bröstbild av Gustav II Adolf. Rund glasplatta målad i blått och gult. Konungen bär hatt med stor blågul fjäder, rustning, spetskrage och blågul fältbindel. Håller i h. hand kommandostav? Under fragmentarisk inskription: »— — ths Genoden Gustav — — — we-den Gothen und in Finland». Tyskland 1630-talet.
Diam. 11 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
115. Bröstbild av Gustav II Adolf. Intarsia. Oval bild, omgiven av rektangulär ram med arabesker. I hörnen fyra lejon. 1600-talets första hälft.
H. 72 cm. Br. 53 cm. — Tillhör Nationalmuseum.

116. Bröstbild av Gustav II Adolf, i hög relief av målat vax. Med bilder av slottet Würzburg och staden Stralsund. Tyskt arbete, 1600-talets mitt. Fig.
H. 24 cm. Br. 18 cm. — Tillhör Nationalmuseet, Köpenhamn.
117. Bröstbild av Gustav II Adolf, i hög relief av målat vax. Tyskt arbete, 1600-talets mitt. I låda med glaslock.
Lådan: L. 21 cm., Br. 16 cm., H. 8 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
118. Ring, guld. Slät. På insidan graverat: G.A.D.S. et I.D.O. (= Gustavus Adolphus Dux Sudermanniae et Johannes Dux Ostrogothiae d. v. s. Gustav (II) Adolf, hertig av Södermanland och hertig Johan av Östergötland). Ringen, av dimensioner passande för en kvinnohand, har troligen burits av drottning Kristina av Holstein-Gottorp, gemål till Karl IX, hos vilken hertig Johan — son till Johan III och Gunilla Bjelke — uppfostrades och av vilken han behandlades som en egen son. 1600-talets början.
Diam. 2,1 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
119. Ring, guld, med infattad agat, vari graverat ovalt porträtt av Gustav II Adolf. På baksidan konungens namnchiffer: GARS, krona, svärd och spira. Omkr. 1630(?)
Diam. 2,6 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
120. Ring av guld och emalj med en infattad oval medalj av guld med porträtt av Gustav II Adolf. Enligt en uppgift utfärdad av »Verwaltung des Hauses Wettin Albertinische Linie» beställd av konungen själv.
Medaljen H. 1,1 cm. Ringen diam. 2,3 cm. — Tillhör Nationalmuseum.
121. Ring, guld, med infattad åttssidig kamé, vari i relief skuret porträtt av Gustav II Adolf; på ömse sidor därom i svart emalj: G: A: R: S:. Omkr. 1630(?).
Diam. 2 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.
122. Ring, silver, kedjeformad, helt besatt med diamanter och med infattat ovalt miniatyrporträtt av Gustav II

Adolf, gouache av Pierre Signac(?); baksidan emaljerad i turkosblått och svart. Trol. 1600-talets mitt (själva ringen 1700-talets mitt?).

Diam. 2,2 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

123. Ring av guld med porträtt av Gustav II Adolf. Relief, huvud profil h., omgivet av svart emalj under en slipad bergkristall i oval infattning. På infattningens baksida G A.

Diam. 1,5 cm., porträttets h. 0,9 cm. Skall enligt familjetraditionen bäras av den som är gift med familjen Rålamb's äldste manliga medlem. — Tillhör friherre Sigfrid Rålamb, Granhammar.

124. Miniaturmålning, Gustav II Adolf, gouache. Oval. Bröstmålning. Dat. 1629. Kapsel av guld.

H. 6,2 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

125. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, gouache. Oval. Bröstmålning. Monterad i medaljong av guld med genombruten kant och ornering i olivfärgad emalj. Omkr. 1630.

H. (m. ram) 3,6 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

126. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, gouache. Oval. Bröstmålning. Monterad i kapsel av guld, till större delen täckt med turkosblå emalj. Omkr. 1630(?).

H. 1,7 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

127. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, oljemålning. Oval. Bröstmålning. Ommonterad. Omkr. 1630 (eller efter original från denna tid).

H. 5,2 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

128. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, gouache av Pierre Signac. Oval. Bröstmålning. Kapsel av guld, täckt med turkosblå emalj. Omkr. 1650.

H. 4 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

129. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, gouache av Pierre Signac. Oval. Bröstmålning. Monterad i guld, täckt med turkosblå emalj. Pendant till drottning Maria Eleonoras porträtt (följande nummer). Omkr. 1650.

H. 2,1 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

- 129 a. Miniaturmålning. Drottning Maria Eleonora, gouache av Pierre Signac. Oval. Bröstmålning. Kapsel av guld, täckt med turkosblå emalj. Pendant till Gustav Adolfs porträttet (föregående nummer).

H. 2,1 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

130. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, oval bröstmålning, fh., Urslitsad, svart sidendräkt. Gouache 1629, sannolikt av Jakob van Doort. H. 5,8 cm. B. 4,8 cm.

Tillhör Det Nationalhistoriska Museum på Frederiksborg, Hillerød.

- 130 a. Miniaturmålning. Gustav II Adolf, oval bröstmålning, profil t. h. I harnesk och spetskrage. Gouache. Omkr. 1630. Fig.

H. 5 cm. — Tillhör Hohenzollernmuseum, Berlin.

- 130 b. Miniaturmålning. Maria Eleonora, oval bröstmålning. I hög spetskrage, med örhängen och halssmycke. Olja. 1620-talet. Fig.

H. 8,7 cm. — Tillhör Hohenzollernmuseum, Berlin.

- 130 c. Dubbelminiatur med bilder av kurfursten Johann Sigismund och hans gemål Anna av Brandenburg (Maria Eleonoras föräldrar). I rik fattning på fot av förgyllt silver.

H. 9 cm. — Tillhör Hohenzollernmuseum, Berlin.

131. Hängsmycke, guld i form av ett hjärta, delvis emaljerat samt besatt med juveler och pärlor; från den nedre spetsen hänger en stor barockpärla. På hjärtats framsida fäst en stor taffelslipad bergkristall, på dess baksida inskrift. WIE. LENGER. WIE. LIEBER. Nordtyskt(?) arbete. 1600-talets början. Har tillhört drottning Maria Eleonora.

H. (med den nedhängande pärlan) 9,3 cm. — I Kungl. Ränkekammarens inventarium 1640 upptaget bland »preciosa och historiska märkvärdigheter inkomna från Tyskland 1632». Avlämnat 1752. — Tillhör Statens Historiska Museum.

132. Kanna med lock och grepe, rödbrun agat. Cylindrisk. Kantbeslag m. m. av guld, delvis belagt med emalj samt drottning Maria Eleonoras namnchiffer: ME.

Knopp i form av halvutslagen tulpan av olikfärgad emalj. Troligen sydtyskt arbete. 1620—1660.

H. 10,4 cm. — Tillhör Statens Historiska Museum.

133. Hängsmycke, guld i form av en råttfälla, besatt med diamanter och rubiner, delvis emaljerat samt behängt med pärlor. Omkr. 1625 eller kort dessförinnan.

L. 3,9 cm. — Upptaget i inventariet över Kungl. Maj:ts klemodier den 25 mars 1630. — Tillhör Statens Historiska Museum.

134. Vaxpoussering i mycket hög relief mot glas, underlagt med svart. Bröstitbild, fas h. Ursprungligen gul dräkt med vit spetskrage. Relieffen innesluten i en svarvad dosa av björk med glas på framsidan. Samtida, tyskt arbete. Yttre och inre diam. resp. 9,5 och 6,7 cm.

Tillhör Statens Historiska Museum.

- 134 a. Halskedja av förgyllt silver med granater och dubbelmedalj av Gustav II Adolf och Maria Eleonora.

Tillhör Fritz, Freiherr Koenig-Warthausen. Sommershausen, Württemberg.

- 134 b. Hängsmycke med profilporträtt av Gustav II Adolf, guld och emalj. Å fransidan G. A. R. S.

H. 4,5 cm. — Tillhör friherre C. Fr. Bennet, Stockholm.

- 134 c. Liten byst av marmor, framställande Gustav II Adolf. Sannolikt tyskt arbete, 1600-talets mitt.

Tillhör kammarherre David von Schinkel, Tidö.

Gåvor till och från Gustav II Adolf.

135. Pokaler, 2 st., i form av resp. Herkules bärande en jordglob och Atlas bärande en himmelsglob (båda globerna efter teckningar av Johan Hauer, Nürnberg, 1620; deras överdel avlyftbar). Globerna krönas resp. av en Fama- och en Minervafigur. Postament med driven och ciselerad ornering (delfiner, broskverk m. m.). Tillverkad i Nürnberg av Jeremias Ritter, 1605—1646; arbetena dock utkundligt påbörjade av Christoph Jamnitzer (1592—1618). (1610—1620-talet.) Skänkta till Gustav II Adolf av Nürnbergs borgerskap vid hans intåg i staden den 31 mars 1632. H. resp. 57,8 och 58,2 cm. — Under sommaren utlånade till Gustav II Adolfsutställningen i Nürnberg. Fig.

Tillhöra Statens Historiska Museum.

I detta sammanhang bör erinras om den ståtligaste gåva Gustav II Adolf över huvud taget emottog nämligen Ph. Hainhofers konstskåp, som staden Augsburg överlämnade våren 1632. Detta tillhör numera Uppsala universitet. Det har på grund av sin storlek och ömtålighet icke kunnat transporteras till utställningen. Se J. Böttiger: Philipp Hainhofer und der Kunstschränk Gustav Adolfs in Uppsala. Stockholm 1909. 1—4.

136. Ryttrarutrustning, turkisk, bestående av sadel, sabel, dolk och putschan. Gåva till Gustav II Adolf av fursten av Siebenbürgen Bethlen Gabor (f. 1580, vojvoda av Siebenbürgen 1613, konung av Ungern 1620—21, g. m. Katarina av Brandenburg, drottning Maria Elenoras syster, d. 1629), sannolikt hitsänd med den strax efter förmälningen 1626 till Sverige avsända beskickningen.

Tillhör Livrustkammaren.

137. Båg- och pilkoger med förgyllda silverbeslag och mindre, ciselerade guldplåtar med infattade rubiner och turkos. Förärat 1633 av Nur-ali Ghulam Mirza, sändebud från tatar khan på Krim Djanibek Giray. Beskickningen sökte Gustav Adolf i Tyskland, men nådde ej fram före hans död och medföljde sedermera till Sverige.

Tillhör Livrustkammaren.

138. Båg- och pilkoger »aff Tatterske gesanterne förädradt 1629 Uthi Upsala».

Tillhör Livrustkammaren.

139. Kista. Lack med rik målad ornering i guld å röd grund, japanska motiv (»Tsuru», tranor, emblem för ett långt liv) etc. samt pärlemor, graverade och förgyllda beslag och två handtag av mässing.

I Holland efter japansk förebild utfört arbete från 1600-talets början (Sirén).

H. 64,6 cm. L. 131 cm. Br. 55 cm.

Foten svenskt arbete, omkr. 1600-talets slut.

Anton Goeteeris berättar i sin skildring av den holländska beskickningens audiens å Stockholms slott i juni 1616 (tryckt 1619), att till konung Gustav Adolf som gåva från Generalstaterna överlämnades en »Iapansche kiste van Lack met Perlemoer ingheleyt» innehållande siden, damast etc., som »Kungen med nöje mottog och lät föra i sina gemak».

Såvitt av inventariernas knappa uppgifter kan dömas är det den här utställda kistan.

År 1602, sålunda blott några år före den nämnda beskickningens Stockholmsbesök, hade i Holland grundats ett holländskt-ostindiskt kompani, som från Batavia inledde förbindelser med Japan och snart nog lade under sig hela handeln på detta land.

Tillhör K. Husgerådskammaren.

140. Insignier och signet från universitetet i Dorpat, grundat 1632. Fig.

1. Rektorsspiror, 1 par. Delvis förgyllt silver (starkt skadade) utförda av guldsmeden Christian Holst (Hollste) i Riga till universitetets invigning den 15 okt. 1632. L. c:a 70 cm.
2. Rektorsmantel (ursprungligen troligen försedd med en förlängande del). Röd sammet besatt med guld-

band och knappar, förfärdigad till samma tillfälle som föregående. Vid 2,66 m. Br. 52 cm.

3. Det »stora» universitetssignetet. Stål. Med Gustav II Adolfs bild. Dat. 1632. Bildplattans h. 6.8 cm.
4. Teologiska fakultetens signet. Stål. Med bild av en svävande ängel. Dat. 1632. Bildplattornas h. 5,6 cm.

Tillhöra Statens Historiska Museum.

Handlingar från Riksarkivet rörande Gustav II Adolfs person, gärning och tid.

Katalog utarbetad av förste arkivarien E. NYGREN.

Slottsbranden 1697 förstörde stora delar av riksarkivets samlingar fram till 1654. Detta är orsaken till att så få originaltraktater och urkunder rörande konungens person nu kunna utställas. Samtidigt förstördes också koncepten till kungliga brev före 1645, det mesta av kungliga och furstliga personers originalbrev, ävensom av fältherrarnas och landshövdingarnas skrivelser till konungen. Det utställda torde dock visa, att ändå ett ganska rikt och mångsidigt material är bevarat. Genom förvärvet av Axel Oxenstiernas papper vann riksarkivet vid 1800-talets mitt en viss ersättning för vad det tidigare förlorat och ett högst betydande tillskott av handlingar härrörande från konungen själv.

141. Uppsala mötes beslut. 1593 ²⁰/_s. Pergament med underskrifter av hertig Karl, 13 rådsherrar, 4 biskopar, 4 ridders- och adelsmän, 23 präster och med vidhängande sigill i bleck-kupor.

Denna urkund medtages på utställningen, eftersom ju mötesbeslutet utgör en av de ideella förutsättningarna för Gustav Adolfs konungagärning. Vid tiden för överläggningarna om Sveriges deltagande i det tyska kriget, i Uppsala oktober 1629, lät konungen framtaga dokumentet.

142. Westfaliska freden (traktaten i Osnabrück). 1648 ¹⁰/₁₂. Pergament med flera sigill.

Efter drottning Kristinas i avskrift intagna fullmakt för de svenska underhandlarna att underteckna traktaten följa namn-

underskrifterna, först underhandlarnas, t. v. å den kejsrerliga sidan Joës Maximilianus, Comes a Lamberg och Johannes Crane; t. h. Johannes Oxenstierna, Comes Moreæ Australis (Södra Möre), och Johannes Adler Salvius. Sedan ha ombuden för de tyska kurfurstarna, för Habsburgska huset etc. undertecknat.

Gustav II Adolfs person.

143. Hertig Karls almanacksanteckning om Gustav Adolfs födelse. 1594 ⁹/₁₂. Fig.

Å den uppslagna högern sidan av hertig Karls almanackor 1581—1597, 7 raden uppifrån, återfinnes anteckningen om Gustav Adolfs födelse: »9 föddes min sön Gustafwus Adloff, gudh alzmechtigh latte ware skett honom till läff, äre och pris, och hans ewige siels saligett och ås såsom förelidrenerne äre till hugnett och gledie, och föddes han emellom 7 och 8 åm morrenen.»

144. Inköp av mjölk och ägg för den unge herrns behov 1595.

»Jtem ungehöns, egg och miölek thil denn unge herrns behof in Julijo och Augusto a^o 95.» Ur hertig Karls räntekammarbok s. å.

145. Räkenskapsnotis om Gustav Adolfs vagga. 1595 ⁹/₁₀.

I hertig Karls räntekammarbok för 1595 förekommer å den utlagda sidan följande anteckning under arbetslöner: »Gifvit för dhen unge herrns wagga, som bygdes uthi Suderköpingh dhen 9 Octobris 95.» I Söderköping pågick samtidigt den märkliga riksdag, där hertig Karl erkändes som riksföreståndare.

146. Johannes Schroderus (Skytte) utkvitterar böcker »till dett unge herrskapes behof». 1602.

Johan Skytte var som bekant Gustav Adolfs lärare. Herman Bockförer erkänner sig samtidigt ha mottagit betalning (20 daler 20 öre) för böckerna, bland vilka märkas Chronicon Chytræi (den dyraste och uppförd till 6 daler), Leonis imperatoris de bellico apparatu (om krigsutrustning), Confessio Augustana (Augsburgska bekännelsen) o. s. v. Chytræi krönika var ett vid 1600-talets början i Sverige synnerligen läst arbete, till vilket material lämnats från konung Johans kansli och till vars tryckning penningbidrag givits av bl. a. Erik Sparre. Förf:n var professor i Rostock och utövade stort inflytande på de talrika nordbor, som besökte detta i protestantiskt hänseende renläriga universitet. Leo imperator var en av de byzantinska kejsarna på 800-talet, vilken gjort sig ett namn som skriftställare.

147. Gustavus Adophus (!) Dux Sudermanniæ (hertig av Södermanland) utkvitterar vid 10 års ålder pengar ur räntekammaren. 1605.

148. *Invectiva Gustavi Adolphi Principis in Hogenschildum Bielke.* 1605.

Ett latinskt anklagelsetal mot den förrädiske herr Hogenschild i form av stilövning av Gustav Adolf vid 10 års ålder. Rättelserna äro av Skyttes hand.

149. *Egenhändiga skrivövningar och anteckningar av Gustav Adolf.* Mars 1607. Fig.

Å de uppslagna sidorna läses överst t. v.: »Haffver läst ij Cornelium för m. Johan [Skytte] thet sijsta capitlett d. 12 martij. Børijer om fredagh wil Guudh med Cicero för m. Bureum.»

t. h.: »kom tidender att sal. konung Erichs h. son dödtt ij Russland. Guud gifve hanom een fröijdeful opståndelse. Memento mori!!!»

150. Gustav Adolf utkvitterar som hertig av Finland kontanta medel till en ringränning. 1607.

»denn 5 Julij som sattes op för HFN i Ringrenningen emoth F. N. hertug Johann.»

151. Lista å klenoder, som Gustav Adolf lämnat i förvaring till sin hovmarskalk Otto Mörner. 1608 ⁴/₁.

152. Gustav II Adolf till sin moder, änkedrottning Kristina. 1612 ¹⁷/₆. Fig.

Han skriver: »Ich habe gestren E. M. schreiben emphanen, wor aus ich E. M. guette gesundtheit gern und mit freuden vernommen, danebest auch E. M. trost und vermanung mit kindtlicher rewerentz und ehrerpitungh gantz wol erlesen, wor vor E. M. ich mich aufz kindtlichste thue bedanken, wil solches ob Got wil gehorsamlich in acht nemen.»

153. Gustav II Adolf till hertig Johan. 1614 ³¹/₁₂.

Nyårsbrev, »skrifwit then senaste i thet år 1614»; brevet slutar med att det borde vara åtföljt av en nyårgåva, »men al then stundh Jagh sådan uthi mina giømmer ey finna kunde, hafwer mig gåt tycks E. K. til at participera af fruchten uthaf mit omack: och öfwersender E. K. med thenna brefs wisare ett paar stycker som wanna äre upå then platsen Aufdo (= Ougdov i Ryssland), beder E. K. wille thetas ringhwerdighet icke ansehe . . .»

154. Egenhändig anteckning av Gustav II Adolf om de gustavianska arvegodsens. Före 1618.

Gäller de olika andelarna för konungen själv, hertig Johan och Karl Filip.

155. Gilius Coijet myntmästare för K. M:ts fästningsring 1620.

Ur mynträkskaperna för detta år. Anteckningen lyder: »Konn. May:tz fästningsringh derföre — 4 dalr — wäger — 2 Croner

2 ¹/₂ ort». Nästa anteckning gäller »till min Nådige drottning Controphey som H K M:tt sielf hade mädh ifrå Tyssland hafver han gjort af guld omfatningh wogh — 92 Croner».

156. Änkedrottning Katarina Stenbock tillskriver någre gode herrar med begäran att de ville köpa ett halsband eller annan skön klenod till brudgåva åt Maria Eleonora. 1620 ¹²/₁₁.

Dokumentet är en konceptskrivelse, dock ej egenhändig; den tillhör Skokloster-samlingen och adressaterna torde vara några av drottningens systersöner (grevarna Brahe). Drottningen kan för sin höga ålder ej komma till bröllophögtiden; hon vill dock därtill giva »föräringh så wel nu som wi alltid haffwe gjort tillförende war sallige elskelige käre herres barn och barnne barn.» Hon ber att »utage der j Stochålm et skont clenod eller halsband såm kunne ware gått for sexten hundrede daller eller för tutusen eller och wackert sölfsmidhe, såsom I kunne tencke wi kunne haffwe ärre och beröm udaff.»

157. Gustav II Adolfs brev till halvsystern Katarina med gratulation till en sons (sedermera konung Karl X Gustavs) födelse. 1622 ¹²/₁₁.

»Högborne förstinna älskelige syster, at Gud EK med en ungh sån begåfwat hafwer frögdar migh af hiertat. Önskar at thet må wara skedt i en lyckosaligh stundh gud til ähra E. K. til frögghd, alla E. K. älska til wälbehagh. Gud gifwe och E. K. snart sin styrckie igen och holle E K under sitt nådericke beskyd til lif och siel.»

158. Gustav II Adolfs egenhändiga personalier över brodern Karl Filip. 1623.

Börjar: »Wij hafwa här åter förhender at begå en sorgeligh begrafningh, på ett högboren lich, nembliigen then högbårne förste hert. Carll Philips . . . och är samma . . . begrafningh aff oss swenskeman så mycket sorgeligare til at begå, efter som samma framledna förste är utsprungen af swenske manna blod och i så måtte warit, icke en fremlingh uthan en inföd swensch» . . .

159. Spelpengar för H. M:t 1625.

Kvittens i 1625 års räntekammarbok: »Bekennes jagh migh Benngtt Li[l]ia att jagh haffver annamat aff rennthe kamar på Hans Mayzt ponng när hann medh franziizke gesanthen spellthe hos Kasper Abetekere Ett hunderede onngerske gyllenn den 20 februari 1625 Benngtt Lilia.»

160. Egenhändigt brevkoncept av Axel Oxenstierna till Gustav II Adolf. Elbing 1631 ¹⁷/₁.

Varken det av konungen mottagna originalexemplaret av denna svarsskrivelse eller originalet till konungens berömda handbrev av Gollnow den 4 december 1630 finnas bevarade. I det senare

anbefaller han de sina i Oxenstiernas omtanke. »Ty förmanar jag eder och beder för Christi skulldh, att om icke alt ginge efter våhr villia, att doch I icke släppa modet. Vår åminnelse och de minas välferdh låthe eder till dett bästa vara befallat . . . The mine äro för min skulldh, (om migh något vedh kommer) och eliest i mången måtto, medhynckan värde; äre qvinkön, modren rådh-löös och dotteren öfvermaga jungfru, älendige om the få rådha och i fahra om andra öfver dem rådha får. Storgæ naturalis tryckier desse linier uthur pennan och brukar them mot edher som ett instrument migh aff Gudi gifvit många tunga saker igenom att lychta.»

Oxenstierna svarar i det här utlagda brevet: »E. K. M:ts gunstige handbreff de dato den 4 decemb. sijdstledne hafver jag medh tilbörliq vyrdning undfongett och öfverläsett. Så ofta jagh ded tager i handh, kyser jag ded billigt; erkänner mig den gunst vara owärd och kan inted mättas aff des läsande, som mig åtskillige affecter uthtrycker.»

161. Inventarium å Maria Eleonoras bagage vid hennes resa till Gustav II Adolf i Tyskland 1631.

Å den uppslagna sidan redovisas vävda tapeter och sänghimlar; bland motiven märkas Julius Cæsars historia, lustgården, Esters historia, Orlandi (Rolands) historia o. s. v. Drottningens resa föranledde bekymrade förhandlingar i rådkammaren, vilka kunna följas i de tryckta rådsprotokollen.

162. Maria Eleonora till Axel Oxenstierna. 1632 ³/₁₁.

Själva brevet, skrivet tre dagar före slaget vid Lützen, är föga anmärkningsvärt; det handlar om anskaffande av nya kläder till hovdamerna. Men i ett egenhändigt postskriptum tackar drottningen rikskanslern för att han styrt om att hon kommit i konungens närhet. Ingenting är mig kärare i denna världen, säger hon, än att så länge jag lever få vara hos Hans K. Maj:t, ty utan Hans K. Maj:ts närvaro aktar jag intet, ej ens mitt liv (»da one S. K. May kegen wart ich doch nichtes acht, noch weniger mein leben«).

163. Barnbrev av Kristina till fadern, Gustav II Adolf. Utan år.

»Gnedigster hertzliber herr Vatter. Weil ich dass glück nicht hab itz beij E K M zu sein, so sick E M ich mein demütig conterfeij, bitt. E. M. wolle meiner dabeij gedenccken undt balt zu mir wider kommen, mich mitteler weil was hübsch sicken, ich wil alzeit from sein undt fleijssig betten lernen. Gott lob ich bin gesundt. Gott gebe uns alzeit gutte zeitung von E M, den selbige befelle E. M. ich alzeit undt ich werde verbleijben

E K M

gehorsame dochtere

Cath (överstruket) Christina
P. S.»

Statsrättsliga och dynastiska urkunder, handlingar från riksdagar och möten.

164. Norrköpings arvförening. 1604 ²²/₃.

Utgör bekräftelsen på tidigare beslut om tronföljdens överlyftande på hertig Karls linje. Uppslaget visar hertig Johans rådets och en del av den övriga, efter landskap uppdelade adelns underskrifter med besegling.

165. Gustav II Adolfs konungaförsäkran. 1611 ³¹/₁₂. Med sigill.

Exemplaret är det för Ridderskapet och Adeln utställda originalbrevet.

166. Trohetsförpliktelser till änkedrottningen och arvfurstarna från Norrland och Finland. 1611 ²⁹/₁₁.

Å de uppslagna sidorna t. v. det vid Gamla Karleby församlade krigsbefällets beseglingar, t. h. Uleåborgs och Vasa städers med borgmästares och råds.

167. Karl IX:s öppna brev med åläggande för hertigarna Gustav Adolf och Karl Filip att av sina arvegods' ränta lämna prinsessorna Katarina och Maria Elisabet vardera 12,000 daler. 1610 ³¹/₃. Pergament med konungens och hertigarnas sigill i förgyllda silverdosor.

168. Gustav II Adolfs konfirmation å Karl Filips hertigdöme. 1613 ¹¹/₆. Pergament.

169. Gustav II Adolfs öppna brev för änkedrottning Kristina på Nyköpings hus, Vibyholms och Julita gårdar med underlydande län samt på Skenäs gård med tre socknar i Östergötland. 1622 ³/₆. Pergament med konungens sigill.

170. Gustav II Adolfs brev på morgongåva och livgeding åt Maria Eleonora. 1628 ²⁹/₄. Pergament med konungens sigill.

Drottningen erhåller 4 städer, nämligen Strängnäs, Mariefred, Torshälla och Gävle, 11 hus och gårdar med därunder lydande 65 socknar och 2,345 bönder.

171. Finlands ständers bekräftelser å Nyköpings riksdagsbeslut 1611.

Frälsemännens namnteckningar och beseglingar inleda underskrifterna, som gjorts vid en »samqwend» i Åbo 1612 ²/₄.

172. Lantdagens i Helsingfors skrivelse till Rikens ständer i Sverige angående lantdagens beslut 1616.
Underskrifter och beseglingar upplagda.
173. Egenhändigt utkast av Gustav II Adolf till hans tal till ständerna 1617.
Talet hölls med anledning av den förestående kröningen och anteckningen här begynner: »På theras begäran hade jagh i meningh at låta cröna migh och therförre them nu sammankallat, men efter at mine owenner calunniera migh, licka som jagh them ther til hade trugat at mig til konungh at(!) anamma, så begiärer jag her om theres wetnesbyrdh och dom» . . .
174. Örebro riksdags beslut 1617.
Egenhändigt koncept av Gustav II Adolf. Första punkten gäller ständernas samfällda förening mot konung Sigismund i Polen, den andra det utgångna stilleståndet i Livland, vars förlängning tillstyrkes »anseendes ricksens undersätters beswerliga legenhet och tilstånd».
175. »Hovkanslern» Nils Chesnecopherus' avbön för av honom fällda förgrifliga yttranden mot Gustav II Adolf 1617.
Aktstycket är ett koncept, uppsatt av Axel Oxenstiernas hand, men med egenhändiga tillägg av Gustav Adolf. Chesnecopherus hade vid riksdagen i Örebro 1617 förfäktat hertigarnas sak i en skrift, vilken väckte konungens synnerliga misshag och föranledde hans fängsling.

Krig och utrikespolitik.

176. Egenhändigt skriven avhandling av Gustav II Adolf om Svea rikets krigsmäns plikt. Utan år.
Börjar: »Jag hafwer mig förretagit til at beskrifwa Swea rickes krighs mens plicht. Gud gifwe thet iagh må besta settet ther til finna.»
177. Gustav II Adolfs avhandling om utskrivning, med egenhändiga rättelser och tillägg. Utan år.
Första avdelningen i ett större arbete om krigsfolks-ordning.
178. Kristian IV:s fejdebrev, som inledde Kalmarkriget. 1611 ⁴/₄. Pergament.
179. Längd på under Kalmarkriget förbrände hemman i Norra och Södra Möre samt Stranda härader. 1615.
»såssom åf fiandernne the danske blefve affbrennde och nu begynnas att upbygias . . .»

180. Räkenskap 1609—1614 avseende ryska kriget.
Uppslaget visar fältherren Jakob de la Gardies och översten Evert Horns kvittenser 1612 och 1614. I början av bandet finnas på ryska avfattade verifikationer.
181. a) Urkund (på ryska) rörande delning av Daniel Rosladins gods mellan hans arvingar. Jan. 1612. Med Jakob de la Gardies och Stora Novgorods sigiller.
b) Urkund (på ryska) rörande förläning av gods till Jakob Borkov. Mars 1615. Med Evert Horns och Stora Novgorods sigiller.
Dessa aktstycken giva en konkret bild av förvaltningen inom »det novgorodiska herrskapet» (staden själv och vidsträckt landområden) under den tid, då det lydde under Sveriges krona, och erinra samtidigt om de två namnkunnigaste svenska fältöverstarna under det ryska kriget (1609—1617).
182. Karl ryssetolk utkvitterar penningar, matvaror samt malt till brännvin till ryska sändebudet. 1618 ¹⁶/₃.
Undertecknar med bomärke.
183. Kammarrådet (Clas Horn, Johan Skytte, Larens Andersson) rekvirerar, »på dett H. K. M^{tz} och Rickzens Reputation icke skeer förnär», vin till de ryska sändebuden. 1618 ¹/₆.
184. Egenhändig teckning av Karl Karlsson Gyllenhielm. 1628.
»Således achtar mann diupet för Dantzig försänkia, att strömmen lijka wäl må hafua sitt lopp och icke någedt nytt diup göra.» Teckningen utgör bilaga till ett brev till Axel Oxenstierna 1628 ⁵/₅.
Minnet av denna händelse har sedan hugfästs i den bekanta stuck-reliefen i Gyllenhielms gravkor i Strängnäs domkyrka.
185. Anfallsplan för en tillämnad stormning av Riga i september 1621. Egenhändigt uppsatt av Gustav II Adolf.
Börjar: »Gud gifwe til lycka. Order til at storma om Gud wil at thet wara måste för Riga den 12 heller 13: 7ber Anno 1621.»
186. Lista å ärenden (»hwad bestallas skal för min afresa»), egenhändigt uppsatt av Gustav II Adolf i Riga hösten 1621.
187. Utrikespolitisk p. m., helt egenhändigt skriven av Gustav II Adolf. 1624 eller 1625.
Rör. ett förslag till förbund mellan Sverige och Nederländerna för understödjande av de protestantiska staterna i Tyskland.

188. Diskussionsprotokoll i rådet om deltagandet i tyska kriget. 1629 ²⁷/₁₀.
Efter anteckning om närvarande i rådkammaren denna dag heter det: »Tå begynte H. K. Mitt sitt taal till Rådet widh följande meningh: Jagh hafwer åtskillige orsaker hwi jagh hafver nu kallat Rådet tilhopa: — — 2. Om thet nya kriget wete J at iagh hafver altidh längesedan spåt Kaijseren skulle komma oss på halsen. Thet hafver han nu j sommar giordt, så at J sij sådant hafver warit rätt spått.»
189. Räkenskaper för Ulvsbäcks-mötet 1629.
Gustav II Adolf och Kristian IV av Danmark avhöllo detta år i Ulvsbäcks prästgård nära halländska gränsen ett möte för överläggning om gemensamt uppträdande i tyska kriget. Den uppslagna sidan visar levereringen till köket 20 febr.—3 mars. Om smöret anmärkes särskilt, att det är köpt i Halmstad för 24 riksdaler.
190. Gustav II Adolf till svågern, pfalzgreven Johan Kasimir. 1621 ¹⁵/₃.
Brevet är egenhändigt och till stor del i chiffer. Det gäller politiska nyheter, Danmarks förhållande till de nordtyska städerna, som hänvisat »50 [a] [38] u [64] f die 364 [Bischoff] thumb[er] so den 1128 [Pabsttumb] untherworffen, gleich jenne Jocasta ihrem sohne rieth, beym Seneca tragico.» Högersidan, rad 7—10 upptrån.
191. Rikets råd gratulera konungen till »den dräpelige victoria» vid Breitenfeld. 1631 ⁷/₁₀.
»Wij hafwe förleden sundagh låtidt här utjh alla kyrckior göra Gudh allzmechtig för detta stoorå nådewärcket en sedwaanligh tackseyllsse» ...
De önska konungen och drottningen »i sinom tijdh med önskeligh wällmåga freed och victoria komma hijdt hem vthj fäderneslandedt till des ellskelige k. dodter den högborne vnge fröken, wår nådige princessin... sampt E. E. M. M^{ters} trogne undersåtare.»
192. Gustav II Adolf till Axel Oxenstierna om konungens ändrade beslut med anledning av Wallensteins och Pappenheims rörelser. 1632 ²⁹/₉.
Till det officiella brevet har fogats ett egenhändigt postscriptum, där det bl. a. heter: »Ty jagh fruechter at genom thesse tractater Wallensten offenderes och CurSaxen til med och then hala ålen Beyerförsten slincker oss ur henderen, så at thet kunde præjudicera os. Mener för then skuldh att I borde skrifteligen communicera Wallenstein, hwad han eder om general tractater proponerat hafwer.»
193. Johan Banér till Gustav II Adolf. 1632 ¹⁶/₇ och ¹/₈.
Angående krigsrörelserna vid Nürnberg.
194. Svenske agenten i Nürnberg Martin Chemnitz till Gustav II Adolf. 1631 ⁴/₁₁.
I upplöst chiffer.
195. Fördelningen på styckerne opå H. K. M^{tz} skipzflotta i Östersjön anno 1625.
»efter portarne opå skipen, som styckerne kunne brukes til».
196. »Hans Kon: May^{tz} och Richsens Skepzflåtta ifrån 1 Novembris 1625 till 1 Novemb. 1626.»
Ingår i 1626 års räkning för sjöfolket i Stockholm.
197. Fredsfördraget i Knäred 1613 ²⁰/₁.
Detta av de svenska underhandlarna, »Axel Oxenstierna, Nihls Bielke, Gustaff Stenbuk, Hendrich Horn», underskrivna och beseglade pappersexemplar utbyttes mot ett på pergament, underskrivet och beseglat av Gustav II Adolf, som nu förvaras i danska riksarkivet.
198. Tsar Mikaelns konfirmation 1634 ²/₁₀ av fredsfördraget i Stolbova 1617. Pergament med tsarens sigill.
Det till Sverige avgivna originalexemplaret av Stolbova-traktaten förstördes, liksom ett stort antal av »riksens förnämlige handlingar» från Gustav Adolfs tid, vid slottsbranden 1697.
199. Kristian IV:s fullmakt för Kristian Friis, Eske Brock m. fl. till möte på gränsen mellan Knäred och Ulvsbäck. 1624 ²¹/₄. Pergament med konungens sigill.
200. Gustav II Adolfs fullmakt för Axel Oxenstierna, Herman Wrangel och Johan Banér att underhandla om stilleståndet med Polen. 1629 ¹/₉. Pergament med konungens sigill.
201. Förslag till förbundstraktat mellan Sverige och Frankrike i Västerås. 1630 ⁵/₃. Pergament med undertecknarnas sigill.
Förhandlingarna i Västerås ledde till subsidie-traktaten i Bärwalde; det till Sverige givna exemplaret av denna är förkommet.
202. Brev till Gustav II Adolf från hans svåger, kurfursten Georg Wilhelm av Brandenburg. 1632 ¹/₁₂.
Brevet, helt egenhändigt, upptar 4 sidor, är av personligt innehåll och märkligt genom dateringen. Denna är efter den nya stilen, enligt vilken slaget vid Lützen inföll den 16 november. Ännu två veckor efteråt har alltså kurfursten icke vetskap om Gustav Adolfs död.

203. Staden Nürnberg till Gustav II Adolf. 1632 ¹⁰/₁₁, ²⁷/₁. Pergament med stadens påtryckta sigill.
Lovar att sända ombud »zu vertreulichem conferentz».
204. a) Jakob I:s av England pass för Jakob Spens, diplomat i såväl svensk som engelsk tjänst. 1619 ¹⁴/₇. Med konungens sigill.
b) Densammes instruktion för Jakob Spens. 1619 ³⁰/₇.
Konungens egenhändiga signatur återfinnes här upptill i vänstra hörnet.
205. Karl I av England till Gustav II Adolf. 1632 ¹⁰/₁₀.
Kreditiv för agenten Vilhelm Curtius. Överlämnades först 11 december, efter konungens död.
206. Änkedrottning Maria av Medici till Gustav II Adolf. 1632 ³/₉.
I adressen tituleras konungen bl. a. Roi de Norvége.
207. Richelieu till Gustav II Adolf. 1632 ⁶/₁.
Rekommendationsskrivelse för franske legaten, marquis de Brezé, »mon beau frère».
208. Moritz av Oranien (Maurice de Nassau) till Gustav II Adolf. 1613 ²⁰/₅.
209. Fredrik Henrik av Oranien (F. Henr. de Nassau) till Gustav II Adolf. 1632 ⁷/₁₁.

Rättsskipning.

210. Svea hovrätts äldsta protokollsbok. 1614.
Första sammanträdet hölls den 19 maj 1614 och därvid »giordhe edle och welborne her Axell Oxenstierna Ryckzsens cantzeler een skön och härligh oration på Stocholms slott, vthi många gode mäns närvaru, till een ingång för then konungzlige hofvrätt, som då förordnat och tilsatt blef».
211. Svea hovrätts äldsta bevarade skrivelse till K. M:t. 1614 ²⁷/₆.
Rör rättegångsprocessen, däri stadgas om »itt serdeeles Insigne» för hovrätten och en hemställan »att E. K. M:t. wille sigh nädigst förklara, hvadh E. K. M:t. tückes där till bruka lathe». Bland undertecknarna märkes Nils Andersson (Lilliehöök), Carl Gyllenstierna, Jören Ulfson Snackenbourgh samt bland de ofrälse bittarna Johannes Messenius.

212. »K. Mtz städga om dhe afwechne, proponeradt Stenderne». 1617.

Det utlagda konceptet rör de polska stämplingarna och visar det intima samarbetet mellan konungen och rikskanslern. Det är koncipierat av Axel Oxenstierna, men Gustav Adolf har egenhändigt tillagt punkt »11: Skal och uthi thenna städga wara alla inlenska papister wara(!) på laght innan 3 månaders tid fly ricket och hwar någon swensk finnes efter förbenamde tidh som papistisk wore, skal han straffas som en förredare». Denna formulering har sedan strukits och ersatts med en annan av kanslerns hand, vilken återfinnes under den förra.

213. Gustav II Adolfs egenhändiga koncept till krigsartiklarna, utfärdade 15 juli 1621.
Punkt 2 lyder: »Skal guds nampns missbruck, swerrijande och bannande warda förbudt, eho thet gör skal böta sin halfwa månad sold the fattige, uthi et krigsmans hospital som uprettas skall, och uthi nästa korum mit i ringen Gudi af bön göra på kne alt medan korum warar.»
214. Dorpats hovrätt till Gustav II Adolf. 1630 ⁷/₁₁. Med hovrättens sigill under.
I ståthållaren Bogislai Rosen's sak »in puncto diffamationis».

Förvaltning.

215. Fullmakt för Axel Oxenstierna som rikskansler. 1612 ⁶/₁.
I det här utlagda konceptet förekommer ett av Oxenstierna med egen hand gjort tillägg, att rikskanslern även bör uppspana riksens akter och andre brev och documenter.
216. Tryckt manifest, utfärdat av Axel Oxenstierna som generalguvernör i Preussen. 1626 ⁸/₁₁.
Innehåller förbud för soldaterna att tvångsuttaga livsmedel eller öva något som helst övervåld på invånarna i gränsområdet.
217. Tornedalens allmoges ödmjuka och underdånige besvär inför Gustav II Adolf. 1617 ¹⁸/₆. Med Torneå sockens sigill under.
Besvärerna äro framburna av »the 12 Eedsworne sampt gemene man j Torna sochn» och dagtecknat »Torna Bothniorum». I 4. punkten anhålla de att få bruka laxfiske, såsom de av ålder brukat det, med motiveringen, att »mykin oreda warder thet medh förekommit, besynnerligh the monge och grufvelige Eedar, som dagligen brukas, medh Gudz h. namns stoor wanähra och mykin sielawåda». I punkt 5 klagas över den ovanliga flodens och isgångens dråpeliga skador, dem »sielfve folcket medh alsom störste lijfs fara blåtte och nakne und slupit. Sammalunda

kyrekian i Öfver Torna, som i långan tijdh ståt hade, blef slät och rätt sin koos med sielfia grundvalar, clockan, messe kläder och alt annat ther inne war». Till sist klagas bittert över tre hungerår och »onaturligh heta, som nu hela wåren varit hafver».

218. K. M:ts undersåtar i Kronobergs län framlägga sin nöd och klagelige ärenden inför Gustav II Adolf. 1627. Med Allbo, Kinnevalds och Norrvinge häraders sigill under.

Besvärerna gälla utlagorna (boskapshjälp och kvarntull, konungs- och gästninge-oxar samt hjälpedagsverken), utskrivningen, lant-tågsgården samt huru förfaras skall med kronohemman, som varit delade mellan soldaterna och dessa »ähre borte bleffne och qvinnorne dragne ifrå».

Kyrka och undervisning.

219. Korta teser om Consistorium generale ecclesiasticum. 1624.

Gustav II Adolf sökte ordna även den kyrkliga centralförvaltningen genom inrättandet av en kollegial öfverstyrelse av 12 medlemmar, hälften andliga och hälften lekmän. Förslaget antogs aldrig, då prästerskapet ville avskilja den prästerliga delen av det tilltänkta konsistoriet och konstituera denna ensam som kyrkostyrelse.

De av rikets biskopar, vilka saknas bland undertecknarna, voro av skiljaktig mening beträffande den föreslagna formen.

220. Biskop Johannes Botvidi till Gustav II Adolf. 1632 ^s/₁.

Angående kyrkosakerna i Magdeburg o. Halberstadt. »Ty Agenda eller handboken är nu färdig: item Constitutiones Ecclesiasticae eller kyrkieorningen. Sammalunda visitation, Consistorij och Scholeordningar, efter min gifna instruction. Ty alla thenna Ordningar äro nödige, til at rät gubernera eller förestå Gudz helga församling med ähra». T. h. en innehållsöversikt över dessa arbeten.

221. Johannes Rudbeckius till Gustav II Adolf. 1627 ^{ss}/_s.

Från Reval angående visitationsresan i Östersjöprovinserna (se nästa n:r). Anhåller att efter väl förrättat värv få återvända hem.

222. Martin Aschanei dagbok vid Johannes Rudbeckii visitation i Östersjöprovinserna. 1627.

Resans ändamål var »att beställa och förordna om kyrkioregementet», och den kände antikvarien Aschaneus medföljde Rudbeckius som notarie och tolk. Utom visitationsprotokoll innehåller handskriften även ett itinerarium, som särskilt behandlar vistelsen i Reval och dess monumenter. Resan anträdde 5 juli

och återkomsten skedde den 4 november. »Samma dagh kom H. K. Mt Gustaff Adolph hiem ifrå Pryszen medh stor Triumph och frögd. G. W. L. A.».

223. Stiftelsebrev för Dorpats universitet. 1632 ^{so}/₆.

Pergament med konungens sigill i träkupa.

224. Tryckt manifest, utfärdat av Johan Skytte såsom generalguvernör i Livland, angående inrättandet av ett gymnasium eller kollegium i Dorpat. 1630 ^{1s}/_s.

... »darinnen die Jugend, sie sein gleich Adeliches: Bürgers: oder Bauerstandes, nicht allein in den vier Haupt: besondern auch in der Frantzösischen: Lettischen: Ehesten: und Ingrischen Sprachen, in Reden, Schreiben und Lesen, Rechnen, fortificirung, besondern auch in studijs humanioribus aller Freyen Künste und dreyen Faculteten sollen und können erudijret, instituiret, und dergestalt unterwiesen werden» ...

Statens finanser.

225. Egenhändig anteckning av Gustav II Adolf rörande 1613 års Älvsborgs lösen.

Anteckningen återger punktvis en diskussion i rådet om sättet för gårdens utskrivande; med initialerna betecknas olika riks- eller kammarråd (J S = Johan Skytte; J. D. G. = Johan de la Gardie etc.).

226. 1613 års Älvsborgs lösens räkenskap för Stockholms stad.

Norra förstadens räkningar för 2:a betalningsterminen äro uppslagna: »Anno 1615 denn 23 Januarij haffva desse efterschreffne Borgare på Östermallmen uttgifvitt till Elfsborgz igennlösen för sigh och sinna hustrur, drenngar och pigor som her efterföllier».

227. »H. Kon. May:^{tz} Contract medh åtskilliga köpmän» 1619—1624.

Uppslagen: Louis de Geers och Staffven Gerydtz räkning med Kronan 1620.

Louis de Geer omhänderhade till slut hela vapentillverkningen för armén och flottan och även soldaternas beklädnad. Genom sin rikedom på kapital kunde han även göra kronan ansenliga försträckningar. Först 1627 besökte han själv Sverige, men redan från 1618 arrenderade han Finspång. Steven Gerard var holändare liksom de Geer och hans sväger.

228. Skuldbok 1621—23. Originalband.

Skuldböckerna äro avräkningar med kronans fordringsägare. Uppslaget visar de nederländska generalstaternas konto, 1:a terminen.

229. »Krigz Penningerna» år 1624.
Ett uppslag i 1624 års räntekammarbok.
230. Rikshuvudbok 1625. Pergament.
I originalband. Den äldsta, dock ofullbordade, rikshuvudboken är av år 1619. Fem år senare anställdes Abraham Cabeliou som generalbokhållare med åliggande att upprätta rikets räkenskapsböcker efter »dhatt Italienske Bokhållerij» och att till landsbokhållare utsända »efter bokhållare-art» utarbetade formulär till deras rapporter.
231. »Jornal gehalten auff der Kön: Licent Cammer vomn allen einn- unndt ausgehenden Schiffen durch die Pillauw A^o 1629». Samtida orig.-band
Genom det sexåriga stilleståndet i Altmark 1629 vann Sverige i de rika tullinkomsterna av Preussens hamnar en högst betydande tillökning av kronans inkomster. Denna journal gäller licentutpöbörden i Pillau. Uppslaget ger en föreställning om sjöfartens omfattning i denna hamn. Skeppare från olika sjöstäder i Holland, Tyskland och Sverige (Kalmar) kommande från Frankrike, Amsterdam, Elbing och Kalmar eller med dessa städer jämte Königsberg och Reval som destinationsorter, upptagas här med tullpliktiga varor, såsom franskt salt eller franska viner, trävirke, »proviant till soldaterna», kopparmynt, humle, husgeråd etc.
232. »H. Kon. May^{tt} och Cronones Special Rächninger med W^{tt}: Louys de Geer under någre hans gjorde försträchninger och lefwerantzier till högbe^{te} H. Kon. May^{tt} och Cronan anno 1630 till följande åhren.»
Å uppslaget förekomma utbetalningar genom Elias Trip i Amsterdam till Kniphausen, Camerarius, Clerck m. fl.
233. K. M:ts till Sverige licent-ordning för Pommern. 1632 ¹⁵/₄.
234. »Capital Boken öfver Spiringernes Räckninger pro Anno 1635.»
Med Gustav Adolfs bild på frampärmen av det samtida bandet. Bröderna Spierinck voro Oxenstiernas närmaste förtrogna i ekonomiska frågor; åt Peter Spierinck hade förvaltningen av de preussiska licenterna anförtrotts.

Näringslivet.

235. Privilegiebrev för köp- och handelskompaniet. 1622 ³⁰/₁₂. Pergament med konungens sigill.

Utgör förlängning å redan år 1619 meddelade privilegier, genom vilka kompaniet framför allt fick monopol på den svenska kopparhandeln. De till kompaniets administrerande förordnade föreståndarna skulle väljas, gubernatorn av riksrådet, vice gubernatorn av adeln och direktörerna av »Sveriges rikkes inbyggare och av borgerskapet». Bland »participanterna» märktes några storköpmän i Stockholm, en rad av adelns främste män med rikskanslern i spetsen samt ett flertal städer och stift.

236. »Det Swenske Kopper Compagniedz Jornal Book Anno 1625.» Originalband.
237. Handelskompaniets journal. 1630—36. Samtida orig.-band.
Uppslaget visar (t. v.) städernas andelar. Kompaniets »general» blev 1630 holländaren Abraham Cabeliou och med detsamma förenades följande år även skeppskompaniet, en sammanslutning tillkommen på konungens initiativ mellan vissa städer, vilka för sin handels bedrivande förbundit sig att anskaffa och utrusta visst antal skepp.
238. Göteborgs stads äldsta räkenskaper. 1623—24.
Uppslagen är en räkning av Göteborgs förste apotekare, Cornelius Cuytman, vilken levererat till traktamente för H. K. M:t kanel, bisquit, korinter, limoner, marschipan etc.
239. Äldermän och bröder i S. Canuti och S. Olai gillen i Reval till Gustav II Adolf. 1629 ³/₂. Med de båda gillenas sigill under.
Anhålla att få bränna, tappa och sälja brännvin »aus unsern uhralten erwiesenen Freiheiten und Gerechtigkeiten».

Aktstycken från Österreichisches Kriegsarchiv, Wien.

240. Order av Wallenstein till Pappenheim att omedelbart med sina trupper marschera mot Lützen. 1632 ¹⁵/₁₁ (= ⁵/₁₁ nya stilen). Med Wallensteins påtryckta sigill. Fig.
Då Wallenstein genom sitt infall i Sachsen drog Gustav Adolf efter sig mot norr, skilde sig Pappenheim från huvudarmén. Han blev emellertid snart återkallad genom denna Wallensteins order, vilken, jämte de två efterföljande numren, sedermera fanns vid Pappenheims döda kropp. Pappenheim blev som bekant dödligt sårad i slaget vid Lützen, och den här utställda orden bär tydliga spår av hans blod. Aktstycket har följande lydelse:
»Der feindt marchirt hereinwarths, der herr lasse alles stehen unndt liegen unndt incaminire sich herzu mitt allem volch unndt

stücken, auf das es morgen früe bey vns sich befunden kan, ich aber verbleibe hiemitt
des herrn dienst-

williger

A(lbrecht) h(erzog) z(u) Fr(iedland)

Lützen den 15 Novemb.

A^o 1632.

Er ist schon an dem pas wo gestern der la... weg gewest ist.»

241. Wallensteins första order (genom sin förtrogne, överste Holk) till Pappenheim att förfoga sig till Lützen och att avisera dem i Merseburg att göra detsamma. 1632 ¹⁵/₁₁ (= ⁵/₁₁ nya stilen).

Dokumentet är liksom det föregående blodfläkat.
Det har följande lydelse:

»Hochgebohrner herr Graff.

Euer Excell. berichte ich, dass nach dem der feindt in voller march albereitt an dem pass Rippach avanzieret undt auff uns zu gehett, alss wollen Eu. Excell. auff befehlich Ihr Fürstl. Gnaden mitt allen Regimentern alhero sich verfüegen, undt dergleichen avisieren denen die in Mörrsburg logieren.

H. Holck
mp.

In grosser eyl Lützen

d. 15 (urspr. 14) Novemb. A^o 1632.»

242. Pappenheims order enl. Wallensteins anvisning till överste Loyers att med alla i Merseburg befintliga regimenten marschera till Lützen. 1632 ¹⁵/₁₁ (= ⁵/₁₁ nya stilen).

Denna order, varom Wallenstein givit befallning, hade ännu ej hunnit expedieras, då Pappenheim dödligt sårades (se härom föregående nummer). Ordern har följande lydelse:

»Hern Obristen Loyers wolle angesichts mitt allen Regimentern, so zue Mersburg seint, vffbrechen unt nacher Lüzen marchieren unt dahin umb ordinanz foran schiken
Gott mitt unss. Halle den 15 9bris

1632

Bapenheim

mp.»

Även detta aktstycke bär blodfläckar å baksidan.

Aktstycken ur Riddarhusets arkiv.

243. Johan Skyttes friherrebrev. 1624 ¹⁶/₆. Fig.

Original på pergament med konungens underskrift. S. erhöill godset Duderhof i Ingermanland i friherreskap.

244. Adelsbrev för Tönnes Henriksson Langman, kamrer i räkningekammaren 1631, senare landshövding i Värmland och på Dal. Brevet är utfärdat i huvudkvartaret i Neuburg i Bayern 1632 ⁷/₁₀ och bär konungens egenhändiga namnteckning. Pergament.

245. Certifikat för Patrik Ogilvie.

Född 1606 i Skottland, gick i svensk krigstjänst 1624 och avancerade sedan till överste samt slutade sin bana som landshövding i Kexholms län 1674. För att bli svensk adelsman ingav han till 1649 års riksdag detta certifikat med släkttavla och porträtt, utfärdat i Perth i Skottland 1647. Pergament.

Kulturminnesvårdens första organisation.

Den institution, som nu bildas av Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museum med Kungl. Myntkabinettet, utgår från Gustav II Adolfs här utställda memorial eller instruktion av 1630. Tillika med det något yngre Antikvitetskollegium, sedermera omdanad till Antikvitetsarkivet, omorganiserades denna institution av Gustav III 1786 och fick då övertaga namnet från den av Lovisa Ulrika 1753 stiftade Vitterhetsakademien.

246. Den första i Sverige kända utanordningen av statsmedel för kulturhistoriskt ändamål.

Finnes omnämnd i Johannes Bureus' dagboksanteckningar för den 13 jan. 1620: »fik iagh en Skattmesters zedel på 50 daler til Runastenarnas vtskärning». Sedeln är utställd på räntmästarren Peder Pedersson och lyder: »Må i wette Pelle Person thet K Mz wår all'er nåd:te Herres Wilie och befallning ähr, ded i skole Lefwere Johann Bureo fämtijo daler Peng:er, hwilke han Kopperstickerer på handen gifwe schall, för någett Arbette som h. K M hafuer honom befahelen att förfärdige. Dat. 13. Januarij 1620». — Tillhör Kammararkivet.

247. Gustav II Adolfs instruktion för Riksantikvarieämbetet av den 20 maj 1630. Den äldsta kända avskriften, troligen utförd av Johannes Bureus, vilken i huvudsak torde ha utarbetat skrivelsen.

I detta aktstycke, som är att betrakta som ursprunget till såväl den svenska fornminnesvårdens organisation och Statens Historiska Museum som den svenska museala verksamheten överhuvud, utlägges med stor framsynthet i 15 punkter de föremåls-

grupper, som upptecknings- och insamlingsverksamheten borde inriktas på, ävensom praktiska råd för arbetet. — Tillhör Vitterhets-, Hist.- och Antikv.-akad:s arkiv.

248. Koncept till förteckning på de mynt och medaljer vilka den 26 maj 1630 på Gustav Adolfs befallning av Bureus överfördes från konungens privata bokkammare till kronans kansli. Denna handling är alltså att betrakta som Myntkabinettets första inventarium. Här utlagda mynt och medaljer, som återfinnas på förteckningen, äro delvis identiska med de ursprungliga. Originalkoncept av Bureus' hand. — Tillhör Vitterhets-, Hist.- och Antikv.-akad:s arkiv. De utställda mynten tillhöra Kungl. Myntkabinettet.

249. Kalendarium Vallentunense. Fragment av missale med kalendarium, nedskrivet 1198. Den äldsta bevarade, i Sverige skrivna boken.

Tillvaratogs av den om antikvitetsforskningen högt förtjänte kyrkoherden Martin Aschaneus (utnämnd till antiqvarius 1630) och dennes medhjälpare Johan Henriksson i maj 1630, alltså samma år som Gustav II Adolfs memorial för Riksantikvarieämbetet utgavs. I en skrivelse framhåller Aschaneus, att han »efter H K M:tz nådige fullmacht och Instruction vthi denna Wallentuna k. investigerat, och funnit desse sköne Documenta . . .». — Tillhör Vitterhets-, Hist. och Antikv.-akad:s arkiv.

250. Johannes Bureus' dagbok omfattande anteckningar från 1568—1629.

På den uppslagna sidan finnas följande anteckningar under den 7 aug. 1624: »folghde jagh konungen till Skästa i Spånga se på Holingers Smörask». Besöket gällde ett ännu bevarat egendomligt fornminne och visar konungens personliga intresse för »antikviteterna». — Tillhör Vitterhets-, Hist.- och Antikv.-akad:s arkiv.

251. Martin Aschaneus' (se nr 222) arkeologiska anteckningar. Observera originalbandet av grön pergament.

På den uppslagna sidan anteckningar om det här utställda Vallentuna-kalendariet. — Tillhör Kungl. Biblioteket (Sign. Fb 6).

Tryckta skrifter utgivna i Sverige och utlandet belysande Gustav II Adolf och hans tidevarv.

(Utställare: Kungl. biblioteket.)

Det svenska bokhantverket under Gustav II Adolf.

Av riksbibliotekarien ISAK COLLIJN.

Boktryckerierna.

Vid Gustav Adolfs tillträde till regeringen befann sig tryckeriverksamheten i Stockholm, den enda stad i landet, där boktryckerier då funnos, i lägervall, på grund av att de två här verksamma boktryckarna ANDREAS GUTTERWITZ och ANUND OLOFSSON HELSING båda avlidit år 1610. Gutterwitz hade sedan år 1583 förestått det gamla av Gustav Vasa grundlagda kungl. tryckeriet, under det att Anund Olofsson år 1604 uppsatt en mindre officin, vilkens egentliga uppgift torde hava varit att trycka den planlagda nya bibelupplagan, en fråga som allt sedan Uppsala möte 1593 varit aktuell, men som först år 1618 bragtes till en lösning.

Genom de av konungen snart nog vidtagna åtgärderna inträdde även på detta område en vändning till det bättre och en större livaktighet gjorde sig gällande, som ledde till det uppsving, som kännetecknar det svenska boktrycket under 1600-talet jämfört med föregående århundrade. Nya boktryckare, mest tyskar, anställdes, en särskild stilgjutare inkallades, till »corrector utöfwer vårt och cronones tryck uthj Stockholm» utnämndes år 1612 translator regius Ericus Schroderus, som år 1630 blev inspektor över tryckerierna, privilegier utfärdades för upprättande av tryckerier i andra

städer än Stockholm, så vid akademien i Uppsala och vid gymnasier.

Till kungl. boktryckare efter Gutterwitz antogs **CHRISTOFFER REUSNER**, som Karl IX redan år 1608 inkallat från Rostock, men som först år 1611 började sin verksamhet i Stockholm. Reusner åtnjöt bl. a. förmånen av fri bostad i samma hus vid Sjalagårdsgatan, där det kungl. tryckeriet sedan gammalt var inrymt. Han hade även privilegium på att hålla öppen boklåda i Stockholm, dessutom var han verksam som bokbindare. Härigenom kom han i konflikt med de övriga bokbindarna och råkade i flera processer. Detta jämte den svåra konkurrensen från andra boktryckare kom honom att redan år 1635 flytta till Reval, där han blev gymnasieboktryckare. En av hans söner, också med namnet Christoffer, kvarstannade som bokbindare i Stockholm, där han erhållit burskap år 1629. Av Reusners tryckta arbeten kunna nämnas Messenius, *Theatrum nobilitatis svecanae* (1616), Tegel, Gustaf I:s historia (1622) samt böcker på finska: katekeser och postillor av Ericus Erici och Jacobus Petri (se nr 356—358, 360—362).

Reusners svåraste konkurrent var **IGNATIUS MEURER**, också han till börden tysk, född i Blanckenburg i Thüringen. Meurer blev år 1608 gesäll i Rostock och kom år 1610 till Stockholm, där han en tid var anställd hos Gutterwitz. År 1613 gifte han sig med Anund Olofssons änka och kom i besittning av dennes tryckeri, med vilket han till sin död år 1672 — han var då 83 år — drev en betydande tryckar- och förlagsverksamhet, som särskilt var inriktad på gångbara artiklar, såsom skolböcker, almanackor, uppbyggelseböcker, också förströelselitteratur (Reyneke Fosz 1621, nr 349), m. m. Även Meurer åtnjöt privilegium som kungl. boktryckare; det var från hans tryckeri, som bl. a. Swerikes Rijkens Stadz Lagh (1617—18, nr 338) och Schroderus' stora översättningar utgingo: Johannes Magnus' *Swea och Götha Crönika* (1620, nr 330), Commines' historia (1624), Livius' romerska historia (1626, nr 335), m. fl. Schroderus hade redan förut av konungen åtnjutit understöd för sin litterära verksamhet, men genom ett kungl. brev daterat den 15 maj 1622 fick han nu officiellt uppdrag att från främmande språk till

svenska översätta nyttiga böcker. Till årlig lön för hans omak och bekostnad anslogs inkomsterna av den s. k. bibeltryckstunnan. Genom denna åtgärd skapade Gustav Adolf en särskild litteraturfond med ett årligt anslag, som kan beräknas till 6,000 daler silvermynt. Den översättnings- och förlagsverksamhet, som Schroderus under en följd av år utvecklade, var betydande och har satt stora spår efter sig i vår svenska bok- och litteraturhistoria. Meurer utgav även flera lageditioner, däribland en upplaga av stadslagen år 1628 i duodes, som är märklig ur typografisk synpunkt, emedan den är den första med antikvastil på svenska tryckta bok. Även Meurer var en besvärlig och processlysten herre, som levde i ständig strid med sina kolleger och med bokbindarna. Han uppträdde också som saksförare, så i Wivalius' bekanta rättegångar.

Det största arbete, som fullbordades under Gustav Adolfs regering, var den nya bibelupplagan, vilkens tryckning ombesörjdes icke i Uppsala, såsom prästerskapet önskat, utan i Stockholm av **OLOF OLOFSSON HELSING**, sannolikt en broder till ovan nämnde Anund Olofsson. Redan år 1612 hade konungen utfärdat förordning om den s. k. bibeltryckstunnan, d. v. s. en tunna spannmål skulle årligen från varje kyrkohärbärke med undantag för livgedinget och hertigdömena anslås för bestridandet av de med bibeltrycket förenade kostnaderna. Samtidigt uppgjorde han kontrakt med den tyske pappersmakaren Arendt Slott om upprättande av en papperskvarn i Uppsala. Till föreståndare för bibeltrycket förordnades år 1616 Andreas och Johannes Bureus, vilken senare redan av kyrkomötet i Uppsala 1593 utsetts till korrektör för den nya bibelupplagan, samt Axel Hansson. Översättningen, som går tillbaka på Gustav Vasas bibel 1540—41, reviderades av en kommission under ledning av sedermera västerås-biskopen Johannes Rudbeckius. Den ståtliga volymen, som omfattade 1,300 tvåspaltade med schwa-back och fraktur tryckta sidor och var rikt illustrerad, förelåg färdig år 1618. Den prydes med flera kopparstick, däribland ett helsides porträtt av Gustav Adolf, vilka äro utförda av den till Sverige år 1610 överflyttade tyske kopparstickaren Valentin Trautman. Samtliga kostnader för bi-

belns tryckning uppgingo i runt tal till 8,609 daler, därav åt boktryckaren 3,294 daler. Upplagans storlek utgjorde 2,512 exemplar, därav två tryckta på pergament, som nu förvaras i Kungl. Biblioteket (se nr 302) och Uppsala universitetsbibliotek.

Som ovan nämnts tryckte Reusner ett antal böcker på finska språket. Konung Gustav Adolf lät sig också angeläget vara att trycka böcker på ryska »effter Gudh alzmechtig nådeligen hafwer beskärt oss ryska vndersåther». År 1618 inkallades en holländsk stilgjutare PETER VAN SELOW för att gjuta ryska typer för den svenska kronans räkning; han antogs 1625 till rysk boktryckare i Stockholm. Med biträde av den ryske diaken Isak Torcakov som korrektor har han tryckt en luthersk katekes med cyrilliska bokstäver (1628, nr 367), ett Alfabetum rutenorum (u. å.) samt en finsk katekes också med slaviska typer (1644). Selow har utövat en mycket omfattande verksamhet som *stilgjutare* och har försett flera av de under Gustav Adolfs regering nyupprättade tryckerierna med såväl svensk (fraktur) som latinsk och grekisk stil.

Det största tryckeriet i Stockholm under 1600-talet var det Keyserska. Ehuru detta först efter konungens död började sin verksamhet, har det dock honom att tacka för sin tillkomst. Henrik Keyser med ordningsnumret I — icke mindre än tre boktryckare med detta namn voro verksamma i denna officin —, till börden tysk, säges år 1625 hava av Gustav Adolf erhållit ett i Östersjöprovinserna erövat tryckeri för att uppsättas i Stockholm. Detta kom dock ej i verksamhet före år 1633.

Av största betydelse blev upprättandet av nya tryckerier i lärdomsstäderna. År 1613 skänkte Gustav Adolf det förutvarande kungl. tryckeriet i Stockholm till Uppsala akademi, varvid han för en summa av 505 daler från bibeltryckstunnan inlöste de Gutterwitzska arvingarnas andel. Som förste akademiske boktryckare i *Uppsala* anställdes förutvarande faktorn hos Gutterwitz ESKIL MATTSSON (privilegium utfärdat 1613 ²⁹/₅). I *Västerås* upprättades på initiativ av den om sitt stift så förtjänte biskop Johannes Rudbeckius ett tryckeri år 1621, till vilket Peter van Selow levererade

stilar. Till föreståndare antogs tryckaren av Gustav Adolfs bibel OLOF OLOFSSON HELSING, vilken emellertid skötte sin befattning till mindre belåtenhet och år 1630 måste avskedas. Verksamheten låg så nere till år 1635, då den återupptogs under ledning av PEDER ERICHSSON WALD. Genom kungl. brev 1622 ³⁰/₅ fick biskop Laurentius Paulinus Gothus tillstånd att anlägga ett tryckeri i *Strängnäs*, varjämte ett årligt anslag för dess verksamhet beviljades. Även här försågs det nya tryckeriet med stilar från Peter van Selow. Den förste boktryckaren i Strängnäs är OLOF OLOFSSON ENÆUS, som var verksam här till år 1628, då han efterträddes av JOHANNES LAURENTII BARCHENIUS. Även *Kalmar* fick år 1626 ett litet tryckeri, som förestods av CHRISTOPHER GÜNTHER, men var i gång endast till år 1635. Günther installerade sedan, år 1636, det första tryckeriet i *Linköping*.

Bokbindarna och bokförarna.

Under 1600-talet låg liksom under föregående århundrade bokhandeln och förlagsverksamheten huvudsakligen i händerna på bokbindarna. En mot slutet av 1500-talet och början av nästa århundrade i Sverige synnerligen verksam bokförare var tysken HERMAN SULCKE, som höll boklåda i Stockholm i ett Magnus Brahe tillhörigt hus vid Kornhamnstorg. Han förlade ett stort antal böcker på svenska, som han lät trycka i Lübeck, Rostock och Stockholm. Han dog den 18 jan. 1611, varefter hans änka gifte om sig med mästersvennen HENRIK DIENER, som samtidigt övertog Sulckes bokbinderverkstad och även, ehuru i mindre omfattning, fortsatte hans förlagsverksamhet. Diener var en av de förnämsta bokbindarna under Gustav II Adolfs regering. Han inköpte bl. a. år 1623 en del av 1618 års bibelupplaga, som han lät inbinda i praktfulla band, varav flera bevarats till vår tid. År 1635 upphörde han emellertid med sin bokbinderiverksamhet och ägnade sig i stället åt annan affärsverksamhet, han blev gästgivare och stadens ölprovare. År 1634 lämnade han Stockholm. Hans bokbinderi hade övertagits av den tyske bokbindargesällen GEORG HORNBEIN,

som år 1617 inkommit till Sverige. Andra bokbindare denna tid voro NILS OLOFSSON († 1627), den ovan nämnde boktryckaren CHRISTOFFER REUSNER, en bokbindare PER LARSSON i Skara samt i Uppsala bl. a. GREGER SIVERT och HANS THILE. Den förnämste i Stockholm verksamme bokbindaren under Gustav Adolfs tid var MARCUS SIGFRIDSSON, som var född i Mustasaari i Finland. Han hade praktiserat utomlands och utövade från 1609 till sin död 1648 en synnerligen livlig verksamhet som bokbindare i Stockholm. Flera av hans band äro synnerligen praktfulla, ofta prydda med det svenska riksvapnet och en mittstämpel med Justitia (se nr 372). År 1630 blev Marcus Sigfridsson vald till älderman i Bokbindar-Embetet, för vilket detta år en särskild skräförfattning utfärdades (se nr 368). Genom denna författning fastställdes bokbindarnas monopol att driva handel med bundna svenska böcker, men deras förlagsverksamhet inskränktes i viss mån genom förbudet att trycka svenska böcker hos utländska boktryckare. Kungl. privilegier att driva bokhandel utdelades dock till enskilda personer utom ämbetet. Så var fallet med Christoffer Reusner, och i Uppsala erhöll magister Ericus Petri Stabyensis den 15 sept. 1614 kungl. privilegium att hålla öppen boklåda med frihet från pålagor och borgerlig tunga.

Katalog över utställt tryck.

Utarbetad av förste bibliotekarien CARL EFVERGREN.

Skrifter från 1600- och 1700-talen om Gustav Adolf som statsman och härförare.

255. Arma svecica: das ist: Eigentliche und warhafftige Beschreibung dess Kriegs, welchen Gustavus Adolphus ... wider die ... Ferdinandi II. ... Armee in Teutschlandt geführet ... U. o. 1632. 4:o.
 Bearbetning av samtida flygskrifter och aktsamlingar, särskilt ägnad åt svenska bedrifter. Utkom i olika uppl. 1631—34.
256. Artickel dess sechs jährigen Still- und Frieden-Standes zwischen ... Polen und Schweden ... U. o. 1629. 4:o.
 Innehåller bestämmelserna i stilleståndsfördraget i Altmark mellan Sverige och Polen 1629.
257. Battel, The great and famous, of Lutzen, fought betweene the renowned king of Sweden and Walstein ... U. o. 1633. 4:o.
 Flygskrift angående slaget vid Lützen.
258. Bellum bohemo-germanico-suecicum, sive commentariorum ... liber singularis. Initium, ac progressum belli bohemo-germanici & suecici, ab anno Christi 1617, usque ad anni 1632. tempus vernale continens. Frankfurt 1632. 4:o.
 Skildring av 30-åriga krigets tidigare skede t. o. m. våren 1632.
259. Beretning, Egentlig oc grundlig. Hvorledis det er tilgaait met den nu sidst forleden blodige Slact hos Leiptzig imellem kays. Wallensteinische oc kongl. Mayest. i Sverrig ... deris Armeer ... i nærværende 1632. Aar, den 6. November. U. o. o. å. 4:o.
 Flygskrift angående slaget vid Lützen.

260. Bericht, Kurtzer aber gegründeter, warumb die königl. Mayst. zu Schweden der Stadt Magdeburg nicht secundieren können. U. o. 1631. 4:o.
Berättelse angående orsakerna till att Gustav Adolf ej kunde undsätta det belägrade Magdeburg.
261. Bericht, Kurtzer, welcher Massen von der keyserl. und ligistischen Armee das Churfürstenthumb Sachsen... attaquiret... und von der. kön. May. zu Schweden durch eine blutige Schlacht bey Lützen von solcher Tyranny wider erlöset, in welcher höchstermelte Jhr Kön. May... jhr heroisch Leben christlich und seelig beschloss... Leipzig 1632. 4:o.
Flygskrift angående slaget vid Lützen.
262. Bisaccioni, M. (italiensk krigare och historiker, f. 1582, d. 1663), Commentario delle guerre successe in Alemagna dal tempo, che il rè Gustavo Adolfo di Suetia si leuò da Norimberga... sino alla dieta di Hailbrun... Venedig 1633. 4:o.
Italiensk skildring av det trettioåriga kriget från Gustav Adolfs strider vid Nürnberg 1632 till fördraget i Heilbronn 1632.
263. Booth, A., Iournael vande Legatie, gedaen inde Iaren 1627. en 1628. by de... Heeren Rochus vanden Honaert... Andries Bicker... ende Simon van Beaumont... op den Vrede-Handel tusschen de Coninghen van Polen ende Sweden... Amsterdam 1632. Tv.-4:o.
En journal över den holländska beskickningens åtgärder vid de svensk-polska fredsförhandlingarna 1627—28, utarbetad av dess sekreterare A. Booth.
264. Botvidi, Johannes (hovpredikant, åtföljde Gustav II Adolf under fälttågen, biskop i Linköpings stift, f. 1575, d. 1635), Een predikning öfver... Her Gustaff Adolph then store, ... när H. S. M^{tz} lekamen begroffs uthi Gråmunka kyrkio i Stockholm. Hollen... then 22. Junij, år 1634. Stockh.: E. Schroderus 1634. 4:o.
265. Chemnitz, Bogislaus Philipp von (tysk-svensk politisk och historisk skriftställare, kgl. hovråd, f. 1605, d. 1678), Belli sueco-germanici volumen primum, in quo post causas belli paulo curatius enucleatas, series ejusdem

ab ortu usque ad... Gustavi Adolphi secundi et magni obitum... describitur... Stettin 1648. Fol.

Behandlar trettioåriga kriget under perioden 1630—46 och vilar på nu delvis förlorat material men utgör ingen verkligt vetenskaplig bearbetning.

266. De expugnatione civitatis Rigensis Livoniae metropolis, quam... Gustavus Adolphus... 1621... ad deditio-nem tandem 16. Septembris faciendam compulit... Riga 1622. 4:o.
Flygskrift angående Rigas belägring och erövring 1621.
267. Expeditio svedica, das ist warhafftige und gründliche Erzehlung des von... Gustavo Adolpho... in Teutschlandt im Jahr 1630. gethanen Kriegszugs... was sich darbey... von... Michalissmarck 1631. biss zu aussgang des Ostermarckts 1632. denckwürdigis verlauffen... U. o. 1632. 4:o.
Uppl. av Arma suecica (se ovan nr 255).
268. Formular der Bündtnüssen, so Ihr königl. Mayest. in Schweden mit Ihrer königl. Mayestät in Franckreich auffgerichtet... U. o. 1631. 4:o.
Avser det i januari 1631 i Bärwalde avslutna förbundet mellan Sverige och Frankrike.
269. Gault, Eustache (biskop i Marseille, f. 1591, d. 1640), Discours de l'estat et couronne de Suede... Mans 1633. 8:o.
En i Frankrike tryckt skildring av Sveriges politiska förhållanden vid tiden för Gustav Adolfs död.
270. Gloner, Samuel, Klaglied über den... Todt... Gustavi Adolphi, ... welcher in der blutigen Schlacht bey Lützen... sieghafft gestritten... den 6. Nov... 1632. U. o. [1632]. Pat.-fol.
Klagodikt med anledning av Gustav Adolfs död vid Lützen. Författaren kallar sig »poëta laureatus i Strassburg».
271. Goeteeris, Anthonis, Iournael der Legatie ghedaen inde Iaren 1615. ende 1616. by de... Heeren... Reynhout van Brederode... Dirck Bas... ende Aelbrecht Ioachimi... afghesonden aende... Coninghen van Sweden ende Denemercken... In s'Graven-Hage 1619. Tv.-8:o.

En journal över den holländska beskickningens åtgärder vid svenska fredsunderhandlingarna med Ryssland 1615—16. Sällsynt. Närmare uppgifter om förf. saknas. I Kungl. Biblioteket finnes även ett interfolierat exemplar av denna bok, försett med handskrivna noter till den tryckta texten samt ett par reseberättelser av samma hand.

272. Gottfried, Johann Ludwig (kallade sig även Johann Phil. Abelin, tysk skriftställare och kompilator, d. mellan åren 1634 och 1637), *Inventarium Sueciae*, das ist: Gründliche und warhaffte Beschreibung dess Königreichs Schweden und dessen incorporirten Provintzien . . . In zwey Theil unterschieden . . . Mit schönen Kupfferstücken gezieret und an Tag gegeben durch Friederich Hulsium. [Th. 1—2.] Frankfurt am Main 1632. Fol.

En geografisk-historisk beskrivning över Sverige fr. o. m. äldsta tider t. o. m. Gustav II Adolfs regering. Hela 2:a delen behandlar tiden 1612—1632.

273. Hallenberg, Jonas (rikshistoriograf, f. 1748, d. 1834), *Svea rikets historia under konung Gustaf Adolf den stores regering*. Bd 1. Stockh.: Johan A. Carlbohm 1790. 8:o.

Första verkligt kritiska och på källmaterial grundade skildring av Gustav Adolfs regering. Utkom i 5 delar 1790—96 och omfattar tiden till 1626.

274. *Histoire des armes victorieuses de Gustave Adolph . . . Genève 1632*. 8:o.

Redogörelse för samtliga Gustav II Adolfs krig t. o. m. november 1631.

275. *History, The, of Gustavus Adolphus, now king of Sweden, second of that name. With a description of his whole dominion and conquest . . . London 1633*. 8:o.

En i London utgiven historisk-geografisk skildring av Sverige från äldsta tid t. o. m. Gustav II Adolfs regering.

276. *Intelligencer, The Swedish. The first part, wherein . . . are the famous actions of that warlike prince historically led along: from his Majesties first entering into the empire untill his great victory over the generall Tilly at the battell of Leipsich . . . London 1632*. 4:o.

En i England utgiven skildring av Gustav II Adolfs fälttåg i Tyskland. Första delen skildrar tiden från landstigningen till

slaget vid Breitenfeld. Andra delen (sammanhäftad med denna) avhandlar fälttåget från slaget vid Breitenfeld till erövringen av Bayern. Senare utkommo två andra delar (se nästa nr), vilka behandla tiden fram till slaget vid Lützen.

277. *Intelligencer, The Swedish, compleat: all 4 parts; with the discipline. Containing the historie of that victorious king; from the time of his first landing in Germanie, untill the day of his death, at the famous battle of Lutzen . . . London 1634*. 4:o.

278. *Krijgz Artielar, som . . . Gustaff Adolph . . . hafwer låtit göra och författa Anno MDCXXI. Stockh.: Ign. Meurer [1621]*. 4:o.

Flygskrift innehållande Gustav Adolfs ryktbara »krigsartiklar», vilka avsågo den disciplinära ordningen inom svenska hären.

279. *Lungwitz, Matthaeus (präst i Rochlitz, levde åtminstone mellan åren 1620 och 1652), Dreyfacher schwedischer Lor-Beer Krantz und triumphirende Sieges Krohne von des durchläuchtigsten grossmächt. Fürsten und Herrn Gustavi Adolphi . . . Heldenthaten . . . geflochten und zugerichtet. Th. 1—2 & Appendix. Leipzig & Zwickau 1632—33*. 4:o.

En historisk-geografisk beskrivning över Sverige med huvudsaklig hänsyn till Gustav II Adolfs tid.

280. *Mauvillon, Éléazar de (fransk-tysk historiker och språkman, professor i Braunschweig, f. 1712, d. 1779), Histoire de Gustave-Adolphe roi de Suede. Composée sur tout ce qui a paru de plus curieux, & sur un grand nombre de manuscrits, & principalement sur ceux de Mr Arkenholtz. Amsterdam 1764*. 4:o.

En av de större skildringar av Gustav Adolfs historia, som under 1700-talet utkommo i utlandet.

281. *Mercure, Le, d'Alemagne, contenant tout ce qui s'est passé de plus remarquable en l'Europe dés le mois de May 1631 jusques au mois de Septembre mesme année. Fidelement traduit de latin en françois par B. D. C. Genève 1632*. 8:o.

En samtida skildring av krigshändelserna i Tyskland maj—september 1631.

282. *Monro, Robert, Monro his expedition with the worthy Scots regiment (called MacKeyes regiment) levied in*

August 1626 . . . Discharged in severall duties and observations of service . . . under the invincible king of Sweden . . . P. 1—2. London 1637. Fol.

En redögörelse för den skotske infanteriöversten Robert Monro's (d. 1633) deltagande i Gustav Adolfs krig med ett av honom värvat regemente.

283. Oorloghen, Sweedsche. Dat is: Waerachtigh ende grondigh Verhael vande voornaemste . . . gheschiedenissen, welcke in de Oorloghe Gustavi Adolphi . . . teghens Ferdinandum II zijn ghebeurt. . . Dordrecht 1631. 4:o.

Holländsk uppl. av Arma suecica (se ovan nr 255).

284. Pufendorf, Samuel von (tysk-svensk historiker, professor i natur- och folkrätt i Heidelberg, sedermera i Lund, f. 1632, d. 1694), Commentariorum de rebus suecicis libri XXVI. ab expeditione Gustavi Adolphi regis in Germaniam ad abdicationem usque Christinae. Utrecht 1686. Fol.

Avhandlar huvudsakligen Sveriges historia under trettioåriga kriget. Omfattar tiden 1630—1654. Grundar sig förnämligast på Chemnitz' arbete om samma period.

285. Rudbeckius, Johannes d. ä. (professor i matematik, sedermera i dogmatik vid Uppsala universitet, biskop i Västerås stift, folkundervisningens befrämjare, f. 1581, d. 1646), Jordeferdz eller uthförelse predikan, öfver . . . H. Gustaff Adolphi . . . kunglige lijk. Tå thet uthaff Nyköpingz slott . . . uthogz och med kungzligh wyrdning och process fördes til . . . Stockholm, nemligha then 15. Junii a. 1634. hållin ther sammastädhes. Wästeråås: Peder Wald [1634]. 4:o.

286. Spanheim, Friedrich (teol. professor i Leiden, f. 1600, d. 1649), Le soldat suédois ou histoire veritable de ce qui s'est passé depuis l'avenüë du roy de Suede en Allemagne iusques à sa mort. Rouen 1633.

Samtida krigskrönika, delvis byggd på den svenske diplomaten K. L. Rasches meddelanden. Många upplagor (se bl. a. följande nr).

287. Spanheim, Friedrich, Le soldat suédois descript les actes guerriers merveilles de nostre temps, plus que

tres-generouses & tres-heroïques de son roy . . . iusqu'a sa mort . . . 1632. U. o. 1634. 8:o.

288. Starre, The new, of the North, shining upon the victorious king of Sweden. London 1631. 8:o.

En i London utgiven skrift, vari den kände astronomen Tycho Brahes spådom om en ny stjärna tillämpas på Gustav Adolf.

289. Theatrum europaeum, das ist: Historischer Chronick oder Warhaffter Beschreibung aller fürnehmen und denkwürdigen Geschichten, so sich hin und wider in der Welt . . . von Anno Christi 1629. biss auff das Jahr 1633. zugetragen . . . Th. 2. Frankfurt am Main 1646. Fol.

En skildring av de politiska händelserna i Europa 1629—1632, huvudsakligen kompillerad ur samtida publicistiska flygskrifter och aktsamlingar.

290. Widekindi, Johan (eloquentiæ lektor vid Stockholms gymnasium, historiker, f. 1618, d. 1678), Then fordom stormächtigste högborne furstes och herres herr Gustaff Adolphi den andres och stores Sweriges, Götas och Wändes etc. konung, historia. D. 1. Stockh.: N. Wankijf 1691. Fol.

En skildring av Gustav II Adolfs historia, delvis byggd på numera förlorat material.

291. Zeitung, Warhafftige lang gewünschte, von dem Treffen, so die Königl. Mayst. in Schweden Gustavus Adolphus unlenkst, als den 7 (17) Septemb. 1631. bey Leipzig mit . . . Tylli gehalten . . . U. o. 1631. 4:o.

Flygskrift angående slaget vid Breitenfeld.

Privilegibrev, Förordningar m. m.

292. Försäkring som then stormechtige högborne furste och herre, herr Göstaf Adolph . . . hafwer gifwit menige rijksens ständer, som i Nyköping församblade wore, uthi decembris månad . . . 1611. Stockh.: Anund Oluffsons effterlätne änkia. [1611.] 4:o.

293. Privilegier, Then stormechtige, höghborne furstes och herres, herr Göstaf Adolphi . . . gifne menige Swerigis rikis ridderskap och adel, och them bebreffwade uthi

- Nyköping... 1611. Stockh.: Anund Oluffsons efterlätne änckia. [1612]. 4:o.
294. Ordinantie, huruledes köphandelen aff rikskens inbyggare, så wäl som fremmande driffwas skal. Gjord i Örebro på rikszdagen anno 1614. 4:o.
Handelsordningen 10 februari 1614.
295. Privilegier som aff then stormechtige, höghborne furste och herre, herr Gustaff Adolph... menige Sweriges rikkes ridderskap och adel, giffne och bebreffuade äre [i Upsala 8. oct. 1617]. Stockh.: Chr. Reusner 1622. 4:o.
296. [Plakat om kopparkompaniet 24 juli 1619.] [Stockh. 1619.] Pat.-fol.
297. [Stadfästelse av Skytteanska professuren i Uppsala 2 juni 1622.] [Stockh. 1622.] Pat.-fol.
298. [Plakat om diverse skrän 20 oktober 1622.] [Stockh. 1622.] Pat.-fol.
299. Breff, Thens stormächtigeste och höghborne herres och konungz her Gustaf Adolfs, Sweriges, Göthes och Wendes konungz... konungzlige, på the jordegodzen och kyrckiotijendena, som K. M:tt til Upsala konglige academia nådigst gifwit hafwer. Upsala: Eskil Matson 1624. 4:o.
300. Post-Ordnung, Königliche schwedische. Auss Leipzig sollen hinfüran die Boten præcise ablaufen: Wornach sich ein jeder wird wissen zu richten. Leipzig [1631]. Pat.-fol.
301. [Plakat om en skolas inrättande i Ume lappmark 20 juni 1632 jämte skrivelse av Johan Skytte om lapparnas usla tillstånd.] U. o. [1632.] Pat.-fol.

Teologi.

302. Biblia, thet är all then helgha scriftt på swensko. Stockh.: Oloff Oloffson [1617—]18. Fol.
Den s. k. Gustav Adolfsbibeln. Ett av de två på pergament tryckta exemplaren.

303. Thet Nyia testamentet. Stockh.: Olof Oloffson 1621 4:o.
304. Psalterium Davidis juxta translationem veterem, una cum canticis, hymnis & orationibus ecclesiasticis. Upsala: Eskil Matson 1620. 12:o.
305. Psalmboken, Then swenska, medh flijt öffuerseedt och corrigerat, samt medh notuler öffuer några förnemligha psalmer förbättrat. Item: Calendarium eccles. Stockh.: Chr. Reusner 1623. [I slutet 1622.] 8:o.
306. Avenarius, Johann (tysk luthersk teolog, professor i Jena och Wittenberg, superintendent i Naumburg und Zeitz, f. 1516, d. 1590), Tröstscriffter. Uttaff Gudz ord och heliga scriftt för siukom, bedröfwadom och anfechtadom christnom... Affsatte och utgångne uppå vårt swenska tungomål, aff Petro Iohannis Gotho Norcopense. Rostock 1612. Lit. 8:o.
307. Bönebok, Een nyttigh och christeligh, bådhe aff gamla och nyia kyrkionnes lärare tilhopa draghen... Förswenskat aff Martino Helsingio. Stockh.: Ign. Meurer 1622. 8:o.
Av denna bönbok utkom flera svenska upplagor, den första i Stockholm 1567.
308. Chemnitz, Martin (tysk luthersk teolog, superintendent i Braunschweig, f. 1522, d. 1586), Enchiridion, D. Martini Chemnitii. Ther vthinnan then christeliga lärones förnemligaste huffuudstycker, uti frågowijss och swar, vthaff Gudz ord enfaldeligen och grundeligen förklarade warda... Stockh.: Chr. Reusner 1622. 8:o.
309. Enchiridion eller then swenska psalmboken samt andra wanligha handböcker... förbättrat och förmerat aff M. Petro Joh. Rudbeckio. Västerås: Oloff Oloffsson 1627. 4:o.
Petrus Rudbeckius' psalmbok.
310. Gerhard, Johann (tysk luthersk teolog, professor i Jena, f. 1582, d. 1637), Twå och femtiyo andelighe och gudelighe betrachtelser... först på latin uth-

- gångne... Och nu på vårt svenska tungomål affsatte och uttolkade... sammansatte aff Jacobo Johannis Ulphino... Stockh.: Chr. Reusner 1617. 12:o.
311. Hafenreffer, Matthias (tysk luthersk teolog, professor i Tübingen, f. 1561, d. 1619), *Compendium doctrinæ coelestis ex locis theologicis*... Stockh.: Gutterwitz 1612. 8:o.
312. Hand, Knut, *Swärdz breeff*, thet är, En christeligh sköld, medh hwilken hwar och een gudhfruchtigh krigzman dageligen sigh skal bewäpna... Korteligen sammandragen och componerat... anno 1611. Tryckt på nytt. Stockh.: Ign. Meurer 1643. Lit. 12:o.
- En andaktsbok för krigsmän, författad av ryttmästaren Knut Hand (d. 1614) under kriget mot Danmark 1611. Förf. har tillägnat dåv. tronföljaren Gustav Adolf sin bok. Intet exemplar av en äldre upplaga är känt.
313. Handbook, ther vhti är författadt, huruledes gudztiensten, medh christelige ceremonier och kyrkiosedher, vhti våra svenska församlingar skal bliffua hållin och förhandladt. Förbättrat och förmeradt i Stockholm, anno 1599 och åter öffuerseed, anno 1608... Upsala: Eskil Matzson 1614. 4:o.
314. Hutter, Leonard (tysk luthersk teolog, professor i Wittenberg, f. 1563, d. 1616), *Compendium locorum theologicorum*... Uthtolkade af Erico Schrodero. Stockh.: Ign. Meurer 1618. 8:o.
315. Kegelius, Philippus (förf. av tyska uppbyggelseskrifter; levde ännu 1611), *Tolf andelige betrachtelser*, hvaruthinnan författas ganska härlige och trösterijke böner... Uthtolkat och förswänkat af Erico Schrodero. Stockh.: Olof Olofson 1617. 8:o.
316. Leuchovius, Benedictus Petri (teol. professor i Uppsala, f. 1583, d. 1623), *Fons vitæ*. Thet är, Lijfzens kella, aff hwilken flyter en synnerligh tröst til alle bedröffuadhe och anfechtadhe menniskior. Item, *Anthologica*. Thet är, The förnelligaste hufvudspråk i then helge Scrifft... Upsala: [Eskil Matsson] 1617. 12:o.

317. *Manuale Sueticum*, thet är Svenska wanliga handböcker, hvilka på nästfölliande bladet finnes anteknade. Frankfurt am Main 1632. Lit. 12:o.
318. Paulinus Gothus, Laurentius (astron., sedermera teol. professor i Uppsala, ärkebiskop, f. 1565, d. 1646), *Cometoscopia*. *Cometspegel*, thet är: Christeligh och nödhörffigh underwijsning, om Cometer, sampt eldzbläss och undertekn... Stockh.: Ign. Meurer 1613. 4:o.
319. Paulinus Gothus, Laurentius, *Ethica christiana*. P. 1—2: T. 1—2. Stockh.: Chr. Reusner 1617, 24, 21. 4:o.
320. Paulinus Gothus, Laurentius, *Loimoscopia*, eller *Pestilentz speghel*. Thet är: Andeligh och naturligh underwijsning om pestilentzies beskriffwelse, orsaker, præserwatijff, läkedomar och befrijelser... Strängnäs: Olof Olofsson Enæus 1623. 4:o.
321. Paulinus Gothus, Laurentius, *Scholæ ethicæ, seu animadversiones piæ ac solidæ*... Stockh.: Chr. Reusner 1616. 4:o.
- Förf:s mest betydande ramistiska inlägg i de lärda striderna vid Uppsala universitet under 1610-talet. Skriften vänder sig mot aristotelikern Jonas Magni.
322. Rudbeckius, Johannes d. ä., *Beatum regis sceptrum vel felix populi regimen*. Thet är: Wälsignat konunga regemente eller lyckelig folksstyrelse. Afmålet och uthfördt uti XXXII. predikningar... Upsala: Henrik Curio [1685?]. 8:o.
- Av dessa 32 predikningar från åren 1614—20 höllos 26 i Gustav II Adolfs närvaro.
323. Spangenberg, Johann (superintendent i Mansfeld, f. 1484, d. 1550), *D. Martini Lutheri Catechismus then större genom spörsmål och swar för ungdomen skull, korteligen och ordentligen uthlagd*... uthaff latinen affsat på swensko aff Amundo Beronis. Stockh.: Olof Olofsson 1619. 8:o.
324. Titelbach, Johannes (superintendent och kyrkoherde i Burcklengenfeld, Luthers lärjunge), *Enchiridion*. Thet glydene klenod, D. Martine Lutheri lilla catechismus

förklarat medh korta frågor och swaar. Afsatt och uthgången aff Petro Iohannis Gotho Norcopensi. Upsala: Eskil Matsson 1618. 12:o.

1:a upplagan trycktes i Rostock 1600.

Undervisning. Filosofi.

325. Erasmus Roterodamus (holländsk humanist, f. 1466, d. 1536), Liber aureus de civilitate morum puerilium, thet år: En gylden book, om unga personers sedhers höffwelighet... Svecico idiomate redditus... per Jonam Hambræum. Stockh.: Olof Olofsson 1620. 12:o.
326. Rudbeckius, Johannes d. ä., Logica. Ex optimis et præstantissimis autoribus collecta & conscripta... Västerås: Olof Olofsson 1625. 8:o.
327. Rudbeckius, Johannes d. ä., Oratio in qua ostenditur & demonstrantur quod causa quædam primaria bellorum... non sit magistratus politicus... sed... per diti quidam et male educati juvenes... habita Upsaliæ... 1611. Västerås: Petrus Waldius [1637]. 4:o.
Rudbeckius' häftigaste inlägg i den bekanta striden mellan honom och Messenius rörande undervisningen och ungdomens fostran vid Uppsala universitet.
328. Skytte, Johan, d. ä. (statsman, Gustav II Adolfs lärare, f. 1577, d. 1645), Een kort underwijsning: uthi huad konster och dygder een fursteligh person skall sigh öfwe och bruke... Stockh.: Anund Olofson 1604. Lit. 8:o.

Historia.

Svensk.

329. Ericus Olai (teol. professor i Uppsala, den svenska historieskrivningens fader, d. 1486), Historia Sveorum Gothorumque... Stockh.: Ign. Meurer 1615. 4:o.
330. Magnus, Johannes (Sveriges siste katolske ärkebiskop, f. 1488, d. 1544), Swea och Götha crönika... Aldraförst på åthskillige tijder och rum uthgången

på Latin och nu på Swenska uthtålkat aff Erico Schrodero. Stockh.: Ign. Meurer 1620. Fol.

331. Messenius, Johannes (professor i juridik och politik i Uppsala, dramatisk författare, f. omkr. 1579, d. 1636), Theatrum nobilitatis Svecanæ. Stockh.: Chr. Reusner 1616. Fol.
332. Müller, Laurentius (jur. dr, diplomat, en tid Johan III:s sekreterare), Korte och sanfärdige beskrifwelse om någre förnämliche och tänckwärdighe saker, som vti the tre stormächtige konungars och potentaters, K. Johan then III til Swerighe, K. Stephani Battori til Polen, theslikes storförstens Iwan Wasiliewitz til Muskow, regementztidh... förlupne äre. Hwarvthinnan och beskriffues om the Swenskes krijgh emot ryssen... Uthtolcade och publicerade aff Erico Schrodero. Stockh.: Ign. Meurer 1629. 8:o.
333. Tegel, Erich Jörensso (kansli- och kammartjänsteman, historiker, f. på 1560-talet, d. 1636), Then stormechtighe, höghborne furstes och christelighe herres, her Gustaffs, fordom Sweriges, Göthes, och Wendes konungs etc. historia... korteligen och sanfärdheligen sammandragen och beskreffuen aff Erich Jörensso. D. 1—2. Stockh.: Chr. Reusner 1622. Fol.

Historia.

Utländsk.

334. Commines, Philippe de (fransk statsman och historiker, f. 1445, d. 1509), Grundelighe beskrifwelse om allehanda wichtige handlingar, som emellan konung Ludwijk then ellefte... aff Frankrijke, och... hertigh Carl aff Burgund... sigh... tildraghit... Uthtolkat och förswenskat aff Erico Schrodero. Stockh.: Ign. Meurer 1624. Fol.
335. Livius, Titus (romersk historieskrivare, f. 59 f. Kr., d. 17 e. Kr.), Then nampnkunnige skribentens Titi Livij aff Padua historia om romerske rijksens första

ursprung, the gamble romares härkomst, wäsende... Uthsatt och tolkat på vårt svenska tungomål genom Ericum Schroderum. Stockh.: Ign. Meurer 1626. Fol.

336. Petrejus, Petrus (diplomat, f. omkr. 1570, dödsår okänt), Regni Muschovitici sciographia. Thet är: En wiss och egenteligh beskrifning om Rydzland... uthi sex böker korteligen författat, beskrifwin och sammandragin. Stockh.: Ign. Meurer 1615. 4:o.

Krigsväsen.

337. Rovere, Francisco Maria (hertig av Urbino, italiensk krigare, f. 1491, d. 1538), Krijgz discours... Hwar rättskaffens soldat... til nytto transfererat aff Aegidio Girsio. Stockh.: Chr. Reusner 1626. 12:o.

Lagar.

338. Stadz lagh, Swerikes rijkes, effter... herr Gustaf Adolffs... befalning, vthgångin aff trycket. Stockh.: Ign. Meurer 1617—18. Fol. Fig.
339. Stadz lagh, Swerikes rikes, effter... herr Gustaf Adolphs... befalning vthgångin aff trycket. Stockh.: Ign. Meurer 1628. 12:o.

Detta är den första skrift på svenska med antikvatyper.

Arkeologi. Geografi. Ekonomi.

340. Bureus, Johannes (riksantikvarie, kgl. bibliotekarie, f. 1568, d. 1652), Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta. U. o. o. å. Upsala: Eskil Matsson 1624. [Anon.] 8:o.
341. Messenius, Johannes, Sveopentaprotopolis, seu Exegesis de quinque primariis, & antiquissimis Svecorum, Gothorumq. emporiis, Ubsaliâ, Sigtoniâ, Scarâ, Bircâ, & Stockholmiâ... Stockh.: Chr. Reusner 1611. Lit. 8:o.
342. Usselinx, Wilhelm (holländsk ekonomisk författare och kolonialpolitiker, tidvis i svensk tjänst, f. 1567,

d. omkr. 1647), Uthförligh förklaring öfwer handels contractet angående thet Södre Compagniet uthi konungarijket i Swerighe. Stält igenom Wilhelm Usselinx. Och nu aff thet nederländske språket uthsatt på svenska aff Erico Schrodero. Stockh.: Ign. Meurer 1626. 4:o.

Vitterhet. Tidskrifter.

343. Holgeri, Nicolaus (med tillnamnet Catonius, rektor i Kalmar, dramatisk författare, d. 1655), Troijenborgh, thet är, En sanferdigh tragoedia om Troiæ stadz ömkeligha förstöring... hwilken på rijm vthsat, och hållen är i Calmar den 21. junij när synodus war ändadt 1632. Calmar: Christopher Günther [1632]. Lit. 8:o.
344. Messenius, Johannes, Blanckamäreta. Thet är En sanfärdigh tragoedia om the gruffuelighe mord, som konungh Byrger, af drotning Märetas tilskyndan på sine brödher: och konungh Magnus Smeeck på sin son, genom drotningh Blanckes råd och dådh, i Swerige fordom bedreffuo... Stockh.: Chr. Reusner 1614. 4:o.
345. Messenius, Johannes, Disa. Thet är en lustigh comedia om then förständighe och högberömde Sweriges drotningh Frw Disa... Stockh.: Anund Olufsons arffuingar 1611. 4:o.
346. Messenius, Johannes, Signill. Thet är en lustigh och sanfärdig tragoedia, om then höghborne... hertigh Habor... och... frøyken Signill... Stockh.: Chr. Reusner 1612. 4:o.
347. Prytz, Andreas Johannis (professor i vältalighet i Uppsala, biskop i Linköpings stift, dramatisk författare, f. 1590, d. 1655), En lustigh comoedia, om then stormechtige Sweriges, Göthes, Wendes konung etc. konung Gustaf then första... Upsala: Eskil Matsson 1622. 4:o.

348. Prytz, Andreas Johannes, Olof Skottkonung. Thet är een lustigh comoedia om then stormächtige och högtberömde Sweriges konung Olof medh thet nampnet Skottkonung... på then tijd... Herr Göstaff Adolph... hölt sin majestetlige bröllops fäst medh sin elskelige, kiäre brud... Maria Eleonora Swäriges, Göthes, Wändes etc. drottning... Upsala: Eskil Matzson 1620. 4:o.
349. Reyneke Voss. Thet är: En skön och nyttigh dicht, full medh wijssheet, godh läro, och lustige exempel... Medh sköne figurer beprydd. Stockh.: Ign. Meurer 1621. 8:o.
350. Rudbeckius, Petrus (professor i vältalighet i Uppsala, teol. lektor i Västerås, prost i Köping, f. 1578, d. 1629), Insignis adolescentia. En ny wijsa, om Starcke... Stockh.: Ign. Meurer 1624. 8:o.
351. Wivallius, Lars (skald, f. 1605, d. 1669), 2. andelige wijsor. Then första, Öffuer thet hastige (doch i Herranom salige) uthur thenna jämmerdalen affskedat... studentens Dn. Johannis Nicolai Sidenii Angermanni... 1625... Hans... käre föräldrom... förährat aff Laurentio W. N. Then andra, Til tigh aff hiertans grunde, etc. Stockh.: [Ign. Meurer 1625]. [Sign.] 8:o.
352. Hermes Gothicus ther vthi många tänckwürdige saker föregiffuas, som icke allenast vthi Swea och Götha rijken hände äre, vthan och jämväl the, som vthi Italien, Hispanien... sigh tildraghit haffwa... Strengnäs: Olof Olofsson Enæus 1624. 4:o.
- Det först kända försöket i Sverige att utgiva en periodisk publikation. Innehåller ett antal blandade notiser och en del nyheter både från utlandet och Sverige. Skriften avbrytes på sid. 40. Det enda kända exemplaret tillhör Kungl. Biblioteket.

Språkvetenskap.

353. Bureus, Johannes, Prima juventutis christianæ institutio literaria. Linguâ & characteribus, latinis & gothicis. Stockh.: Chr. Reusner [1612]. [Anon.] Lit. 8:o.

354. Bureus, Johannes, Runa ABC-boken. Stockh.: A. Gutterwitz 1611. [Anon.] Lit. 8:o.

Medicin.

355. Chesnecopherus, Johannes (botanist, med. professor i Uppsala, d. 1635), Regimen iter agentium. Thet är, Een lijten underwijsning, huru the sigh förhålla skole, som någon reesa företaga... Ther hoos een officina itineraria, eller ett litet reesapothek... Stockh.: Ign. Meurer 1613. 4:o.

Finsk, lapsk och rysk litteratur.

356. Ericus Erii (biskop i Åbo, f. omkr. 1546, d. 1625), Catechismus. Stockh.: Chr. Reusner 1614. 8:o.
Katekes på finska.
357. Ericus Erii, Handbok på finska. (Käsikiria.) Stockh.: Chr. Reusner 1614. 4:o.
358. Jacobus Petri (Finno) Suomalainen (kyrkoherde, rektor i Åbo, d. 1588), En liten bönbok. (Rucouskiria.) Stockh.: Chr. Reusner 1615. 8:o.
I bönboken ingår:
[Jacobus Petri (Finno) Suomalainen], Catechismus. 1615.
359. [Piæ cantiones fennicæ.] Övers. av Hemming Henrikson Maskulainen. Stockh.: Ign. Meurer 1616. 8:o.
Latinska sånger, författade av Finlands forna biskopar och kyrkliga ledare.
360. Evangelier och epistlar. Stockh.: Chr. Reusner 1618. 8:o.
Evangeliebok på finska.
361. Ericus Erii, Postilla. Del 1. Stockh.: Reusner 1621. 4:o.
362. Jacobus Petri (Finno) Suomalainen, Psalmbok. (Soomenkielinen Wirsikiria.) Stockh.: Chr. Reusner 1621. 8:o.
I psalmboken ingå även:

- Evangelier och epistlar. (Evangeliumit ia Epistolat.) 1622. — Kristi pinas historia. (Se meiden Herran Jesuxen Christuxen Pina) 1616. — Jerusalems förstoring. (Yxi Historia Hierusalemin surkiasta ..). Övers. av Thomas Georgsson. 1616.
363. Abc-bok. Stockh.: Ign. Meurer 1629. 8:o.
Innehåller, utom alfabeten å första sidan, Fader vår, Trons artiklar, Tio Guds bud, Döpselsens sakrament samt några böner.
364. Olaus Elimæus (biskop i Viborg, d. 1629), Handbok på finska. (Käsikiria.) Stockh.: Ign. Meurer 1629. 4:o.
365. [Manuale finnicum?] Stockh.: Ign. Meurer 1630. 12:o.
I manualet ingå:
Psalmbok (Virsikirja). Evangelier och epistlar. (Ewangeliumit ia Epistolat.) — Ericus Erii, Catechismus. (Wähä Catechismus.) — Passio. (Meidhän Herran Jesuxen Christuxen Pinan Historia.)
366. Sångebook, En lijten, huruledes messan skal hållas, läsas, eller siungas, på lappesko, stält och samman-satt aff Nicolao Andreae. Stockh.: Ign. Meurer 1619. 4:o.
År 1617 fick kyrkoherden i Piteå, Nicolaus Andreae, i uppdrag av regeringen att översätta och låta trycka böcker på lappesko. Sångeboken, som utkom av trycket 1619, är den första boken på lappesko. Den är tillägnad Gustav Adolf (på 17 sidor) och innehåller »messan», »lofsång och psalmer», »huru barn skole döpas» etc.
367. [Rysk katekes.] Stockh.: Peter van Selow 1628. 8:o.
Peter van Selow, holländsk stilgjutare, fick 1618 av Gustav Adolf i uppdrag att gjuta ryska stilar för svenska kronans räkning och antogs till rysk boktryckare i Stockholm 1625. Hans första ryska tryck är katekesen 1628 med kyrilliska bokstäver.

Bokband.

368. Bokbindare skrå.
Handschrift på pergament, daterad den 16 juli 1630. Band av svart karduan med smakfulla guldpressningar och gröna knyttband. Mitt på pärmen svenska riksvapnet. Utfört av Marcus Sigfridsson, bokbindare i Stockholm 1609—1648.

369. »Gyllene bullan».

Manuskript från mitten av 1500-talet i pergamentband med blindpressningar. Utfört omkring 1630 av Marcus Sigfridsson, bokbindare i Stockholm 1609—1648. Handskriften har tillhört samlingarna på Rosersberg.

370. Davidz Psaltare. Stockh.: Olof Olofson 1619.

Brunt skinnband med rika guldpressningar. Mittstämpeln med en ängel. I de stora hörnstämplarna cherubhuvuden. Utfört av Marcus Sigfridsson, bokbindare i Stockholm 1609—1648.

371. Phrygius, Sylvester Johannes, Vitæ cœlestis umbratilis idea. Thet är, Thet himmelska lifzens härlighetenes och glädiens eenfaldighe affriktelse och föreläte, utkastat uti sex predikningar . . . Stockh.: Ign. Meurer 1615. 4:o.

Brunt kalvskinnband med blindpressningar som utförts i Stockholm år 1625, antagligen av Marcus Sigfridsson, bokbindare i Stockholm 1609—1648. De å frampärmen i silver intryckta bokstäverna betyda: Herr Carl Gyllen Stjerna Till Nynäs Och Årås.

372. Svart, Peder, Ährapredikning, öfwer . . . H. Gustafs, Sweriges, Göthes, Wändes etc. konungz och faders, christelige lijk . . . 1560. Stockh.: Olof Olofsson u. å. 4:o. Fig.

Med guldpressningar praktfullt dekorerat band av brunt kalvskinn. I hörnen stora ornamentala stämplarna påminnande om beslag. I mitten en oval stämpel med »Justitia» omgiven av en kraftig barockram. Förfärdigat på 1620-talet av Marcus Sigfridsson, bokbindare i Stockholm 1609—1648.

373. Pacciani, Fulvio, De vero principe. Stockh.: 1616. 8:o. Fig.

Brunt kalvskinnband med guldpressningar. De rika ornamenten i mittfältens hörn och sidor äro tryckta med en enda stämpel. Bandet är förfärdigat mellan åren 1616 och 1622 i Stockholm av Henrik Diener, som var bokbindare här 1611—1624.

374. Konung Kristoffers landslag.

Handschrift i Kungl. biblioteket. Band av brunt kalvskinn med rika blindpressningar. På frampärmen Karl IX:s bild och på bakre pärmen drottning Kristinas. Utfört i Skara år 1613 av Per Larsson, bokbindare i Stockholm 1582—1603(?), efter denna tid till 1614 i Skara.

375. Kyskheets spegel . . . Uttholkat af Erico Schrodero. Stockh.: Ign. Meurer 1622.

Band av pergament med nu mörknade guldpresningar och gröna knytband. Daterat 1625. Troligen utfört av Georg Hornbein, bokbindare i Stockholm 1624—1649.

376. Rösselius, Paulus, Acht Predigten ... Stockh.: Chr. Reusner 1622.

Pergamentband med guldpresningar. Mitt på pärmens »Justitia». Utfört av Georg Hornbein, bokbindare i Stockholm 1624—1649.

377. Swerikes landz lagh. Stockh.: Ign. Meurer 1621 [samt] Swerikes rijkes stadz lagh. 1617.

Pergamentband med guldpresningar; gröna knytband ha funnits. På pärmens mitt svenska riksvapnet. Utfört av Georg Hornbein, bokbindare i Stockholm 1624—1649.

378. Nachricht und Information: wegen der im Namen ... Axel Oxenstirn ... wie auch Johan Banern ... an einem; und Johann-Georgen, Hertzogen zu Sachsen ... 1635.

Pergamentband med Gustav II Adolfs porträttmedaljong och bård i guldpresning.

379. Bibeln på tyska.

Band i grönt sammet med konung Gustav Adolfs och drottning Maria Eleonoras porträtt i drivet silver.

Bilder och Handlingar belysande Gustav II Adolfs krig och krigsorganisation.

(Utställare: Krigsarkivet m. fl.)

Katalogen utarbetad av krigsarkivarien, fil. dr
BIRGER STECKZÉN.

Krigsarkivets utställningsföremål omfatta ett 30-tal kartor och kopparstick samt ett mindre antal arkivalier. De förra avse att belysa Gustav II Adolfs krigsföretag, fästningsväsendet samt kartografiens standard och manér vid denna tid. Den kartografiska verksamheten i Sverige tog på allvar sin början vid 1600-talets ingång, varvid starka impulser gävos av från Holland och Tyskland inkallade fortifikationsofficerare. Landets allmänna kartläggning anförtroddes i förstoundet det år 1628 inrättade lantmäteriet, under det att ledningen av det militära kartväsendet i första hand utöfvades av generalkvartermästaren, som biträdades av ett växlande antal fortifikationsofficerare. En rangställning bland denna tids kartografer intog den svenskfödde generalkvartermästaren Olof Hansson Svart (Örnehufvud), vilken bl. a. kartlade stora delar av norra och mellersta Tyskland och spelade en förebildande roll för senare tiders kartläggare. Förutom kartor för rent praktiskt behov utfördes kartbilder avsedda att för eftervärlden hugfästa minnet av de stora militära framgångarna. Vissa av dessa stuckos i koppar. Kopparstickan över de tyska städerna åskådliggör, huru dessa togo sig ut för de svenska soldaterna, vilka långa tider lågo där inkvarterade.

Arkivalierna beröra krigsorganisationen i avseende å sättet för mobiliserandet av landets krigstjänst dugliga befolkning, och dess indelning i taktiska förband. Därjämte har medtagits ett band av krigskollegii registratur till erinran om att detta ämbetsverk år 1630 inrättades av Gustav II Adolf.

401. »Schwensche Plante Booken», 1637. Innehåller 46 st. svenska, finska och baltiska stads- och fästningsplaner, samtliga, utom Vadstena, planbilder i akvarell av Olof Hansson Örnehufvud. — Örnehufvud var Andreas Bureus' främste lärjunge. Följde Gustav II Adolf 1625 som fortifikationsofficer till Livland och sedermera till Ostpreussen och Tyskland. Inspekterade fästningarna i Balticum under hemresan 1634 och var senare huvudsakligen verksam i Sverige. Död som generalkvartermästare vid armén utanför Malmö, 1644.

Krigsarkivet (f. d. Fortifikationsarkivet, I. A. O.). Uppslaget återger Vadstena slott. Laverad perspektivbild.

402. Atlas av Heinrich Thome, innehållande: 1) Topografisk karta över en del av Ostpreussen. 2) Elbing. 3) Elbing 1626. 4) Danzig. 5) Weichselmünde. 6) Marienburg 1626. 7) Pillau 1636. 8) Braunsberg. 9) Dirschau 1629. 10) Fischhausen. 11) Lochstädt. 12) Danziger Haupt. 13) Weissenberg 1638. 14) Memel. 15) Riga 1621. 16) Riga. 17) *Stockholm 1626*. 18) *Kalmar 1623*. 19) *Jönköping 1624*. 20) *Göteborg 1624*. Samtliga planbilder i akvarell. Fortifikationsofficeren Thome, bördig från Tyskland, var anställd vid svenska armén 1624—35 men synes sistnämnda år hava övergått (eller återgått) i polsk tjänst, varvid han troligen medtog denna volym. Vid Karl X Gustavs erövring av Warschau år 1655 togs volymen som krigsbyte och återbördades till Sverige.

Krigsarkivet (f. d. Fortifikationsarkivet II a C n:r 9). Uppslaget återger vissa delar av Ostpreussen. Akvarell.

403. Volym innehållande 114 utländska (i allm. tyska) stads- och fästningsplaner. Vackert pergamentband med rik förgyllning och Gustav II Adolfs bild i pärmstämpel. Ritningarna, till allra största delen akvareller, utgöra kopior av samtida eller äldre planer från 30-åriga krigets tid. De utfördes 1648 av dåvarande konduktören vid fortifikationen Erik Dahlberg. Om bokens proveniens m. m. se bifogade anteckningar. Fig.

Krigsarkivet (f. d. Fortifikationsarkivet II b D n:r 2). Uppslaget återger fästningen Demmin i Pommern. Exempel på den medeltida ringmuren, sedermera förstärkt med moderna försvarsverk. Bisterteckning med perspektiviska detaljer.

404. »Topographia Practica». Teckningar i sepia, bister och tusch å pergament (1634—38) av i Ostpreussen verksam fortifikationsofficeren Fredrik Getkant. Portföljen innehåller: Titelblad, konung Wladislaw till häst. 1) Putzig. 2) Weichselmünde. 3) Pillau. 4) Königsberg. 5) Montauer Spitz m. m. 6) Dirschau. 7) Montauer med ön Passerinae. 8) Mewe. 9) Neuenburg. 10) Graudenz. 11) Marienburg. 12) Lemberg. 13) Kodack. 14) Ukraina. I ett inventarium från 1690—95 av E. Dahlbergs hand finnes antecknat: »9. En stor och avlång bok, inbunden uti svart läder, förgyllt uppå snitten och med konungen i Polens vapen, som anno 1655 uti kungl. residenset Warschau ibland annat är bekommen, uti vilken bok på jungfern pergament äre mycket nätt ritade av överstelöjtnant Getkant konung Wladislai porträtt till häst samt 15 orter i Preussen och Polen, varandes boken folierad ifrån 1 till fol. 53, vilken bok hennes Maj:ts drottning Hedwig Eleonora den 15 april 1695 låtit till kungl. Rådet greve Dahlbergh leverera.» Skinnbandet är numera förkommet.

Krigsarkivet. Samlingsverk. Uppslagen återge titelplanschen samt trakten omkring Montauer Spitz.

405. Kalmar belägring 1611 maj—aug. Slottet. Gamla staden med fästningsverk. Svenska och danska sjöstyrkorna. Danska armens befästa läger och fältverk. Samtida teckning, sannolikt utförd av en mot Kalmar utsänd svensk spaningsofficer, vilken enligt anteckning å skissens baksida överlämnade ritningen den 3 juni 1611 till det svenska högkvarteret i Långemåla.

Krigsarkivet: Sveriges krig 1611, n:r 2.

406. Novgorods belägring och erövring 1611 ^{15/7}—^{16/7}. Svenska arméns läger (till vänster) i detalj; uppmarsch, gruppering och stormning av stadens yttre försvarsverk. Båtkolonnen på Wolchow även angiven.

Den svenska arméns senare gruppering framför inre stadsmuren. (Sofiastaden med Kreml.) Akvarell, ritning, troligen av Olof Hansson Örnehufvud på 1630-talet. Anteckningar av hans hand. Ritningen ligger med största sannolikhet till grund för kopparsticket i Widikindi historia samt för oljemålningar på Karlberg och Maltesholm.

Krigsarkivet: Sveriges krig: Novgorod 1611 n:r 1.

407. Jönköping 1620-talet. Perspektivbild av slottet och befästningarna väster om Munksjön. Samtida akvarell, sannolikt av H. Thome.

Krigsarkivet (f. d. Fortifikationsarkivet, IV DD 5: 2).

408. Viborg 1615. Förslag till utvidgad stadsplan samt nya befästningar i stadens sydöstra del. Samtida akvarell.

Krigsarkivet: Finland: Viborg n:r 1.

409. Belägringen av Riga, 1621 $\frac{5}{8}$ — $\frac{16}{9}$. Stadens fästningsverk. Svenska arméns befästa läger och attacklinjen jämte truppförbandens förläggning i detalj. Teckenförklaring. Akvarell å pergament ritad av Georg Günther Crail von Bamberg.

Krigsarkivet: Sveriges krig: Riga 1621 n:r 3.

410. Neuenburg, 1602. Slottet N. i Kurland med närmaste omgivning, särskilt vägförbindelserna. Perspektiviska detaljer samt explikation. Samtida akvarell å pergament.

Krigsarkivet: Östersjöprovinserna: Neuenburg n:r 1.

411. Kokenhusen, 1620-talet. Det delvis sönderskjutna fästet (i södra Livland) framställt i perspektiv. I förgrunden staden och dess befästning. Samtida teckning.

Krigsarkivet: Östersjöprovinserna: Kokenhusen n:r 1.

412. Kokenhusen, 1629. Planbild av befästningarna med ändringsförslag samt teckenförklaring. Samtida akvarell av Georg von Schwengeln.

Krigsarkivet: Östersjöprovinserna: Kokenhusen n:r 2 b.

413. Slaget vid Wallhof 1626 $\frac{7}{1}$. Svenska och polska härarnas uppmarsch, slaget samt polackernas flykt. I mitten svenska riksvapnet flankerat av tvenne latinska titlar samt allegoriska bilder. Samtida kopparstick, varav ej något annat exemplar är känt.

Kungl. Biblioteket.

414. Bataljen vid Mewe, 1626 $\frac{21}{9}$. Fältbron och det befästa brohuvudet vid Falkenau. Svenska arméns befästa läger vid Grünhof. Polska arméns läger antytt. Anfallet på den polska ställningen mellan Warmhof och Mewe. Samtida teckning i sepia.

Krigsarkivet: Sveriges krig: Mewe 1626 n:r 2.

415. Pillau, 1627—29. (Den svenska bevakningen av inloppet till Pillau?) Inloppet till Frisches Haff med ankringsplatser, sjömärken, skansar och marktenterihyddor; i mitten svenska (eldgivande) örlogsfartyg till ankars innanför inloppet — i roddbåt tulltjänstemän —, till vänster ett svenskt örlogsfartyg och ett holländskt obeväpnat skepp till segels, styrande mot inloppet, till höger bevärade och obevärade holländska fartyg, styrande från inloppet. — Sveriges tretungade örlogsflagga förekommer här, enligt vad man hittills känner, för första gången i samtida bildframställning. Den föres på tre av fartygen, under det att två föra svenska nationalflaggan. Samtida akvarell. Fig.

Krigsarkivet: Sveriges krig: Pillau 1627—29.

416. Samuel Fritz krönika. Volym innehållande div. teckningar i sepia. Uppslaget visar Gustav II Adolfs intåg i Erfurt den 18 okt. 1631. Fig.

Tillhör Stadsarkivet, Erfurt.

417. Danzig — troligen 1600-talets början. Ofullbordad bister(tusch)teckning med sparsam lavering. I nedre högra hörnet dräktbilder från tiden omkring 1600? Jfr Pieter Bast's kopparstick över Amsterdam omkr. år 1600.

Krigsarkivet: Tyskland: Danzig n:r 13.

418. Karta över Sachsen, Thüringen och Mansfeld 1633. Ofullbordad teckning i bister med stor namnrikedom av Olof Hansson Örnehufvud.
Krigsarkivet: Sveriges krig: Krigsskådeplatserna 1630—48 n:r 3.
419. Stralsund, 1647. Staden i fågelperspektiv sedd norrifrån. Alte Fehr (å Rügen) samt Dänholm. I hamnen växlas salut mellan ett handelsfartyg och hamnbatteriet. I övre vänstra hörnet svenska riksvapnet i högra stadens. I nedre vänstra hörnet kartusch med dedikation och teckenförklaring. Samtida stor akvarell av Johannes Staude. Fig.
Krigsarkivet: Tyskland: Stralsund n:r 249.
420. Stettin, 1629. Planbild av staden jämte befästningarna och de närmaste omgivningarna. Samtida akvarell av ingenjör Jacobus Rettig.
Krigsarkivet: Tyskland: Stettin n:r 13.
421. Stettin, 1630—31. Stadens befästningar 1630 samt befästningsarbeten 1631. Å högra delen av bilden svenska lägret 1630. Samtida akvarell av David Portius (ingenjörofficer i svensk tjänst). Fig.
Krigsarkivet: Sveriges krig: Stettin 1630—31 n:r 1.
422. Belägringen vid Werben, 27—28 juli 1631. *Svenska arméns befästa läger i detalj. Fältbroarna över Elbe. Äldre kejserliga befästningar. Tillys läger och artilleriställningar. Samtida akvarell.
Krigsarkivet: Sveriges krig: Werben 1631 n:r 1.
423. Slaget vid Breitenfeld 1631 ⁷/₉. Framställer olika skeden av slaget (särskilt framhålles dess senare stadium). Kopparstick efter Olof Hansson Örnehufvuds ritning av M. Merian i »Hist. Chronick» och i Danckaertz' »Historis etc.» Till bilden fogad text (boktryck) i 9 spalter.
Krigsarkivet: Sveriges krig: Breitenfeld 1631. Slaget n:r 1.
424. Allegorisk framställning av Gustav II Adolfs triumf vid Breitenfeld. Festtåg gående från höger till vänster mot en smyckad stadsport. I spetsen för tåget föras fångar och troféer. Mittelgruppen utgöres av en av fyra lejon (England, Pfaltz, Frankrike och

Nederländerna) dragen vagn, i vilken konungen samt Gideon sitta. Bakom vagnen kedjade vid densamma följa: Babyloniska skökan med vilddjuret, tyranniet och kriget. På ömse sidor vagnen gå dygderna m. fl. figurer hållande standar i händerna. Slutet av tåget upptages av livfanan, utländska samt finska och svenska trupper. I bakgrunden Gustav II Adolfs segerbana från Stockholm till Breitenfeld. Samtida kopparstick.

Kungl. Biblioteket.

425. Mainz med Gustavsburg 1631. Mainz' befästningar och fästningen Gustavsburg. Fältbron över Rhen. Svenska arméns befästa läger å ömse sidor om Rhen. Samtida akvarell.
Krigsarkivet: Sveriges krig: Mainz med Gustavsburg, 1631, n:r 4.
426. Övergången av Lech 1632 ⁵/₄. Svenska arméns upp-marsch samt övergång av floden dels på fältbro dels vadande. Tillys läger och flykt. I bakgrunden städerna Donauwerth och Rain. Samtida kopparstick med text i boktryck.
Krigsarkivet. Sveriges krig: Lech 1632. Flodövergången n:r 1.
427. Lägret vid Nürnberg 1632 maj—sept. Stadens befästningar. De svenska arméernas befästa läger, huvudarméns förläggning i detalj. Samtida akvarell av Olof Hansson Örnehufvud.
Krigsarkivet: Sveriges krig: Nürnberg 1632. De befästa lägren n:r 1.
428. Gustav Adolfs hyllas i Augsburg 1632. Konungen omgiven av borgarskapet mottager på Weinmarkstorget framför Fuggerska palatset dess hyllning och stadens nyckel. Till vänster å bilden svenska trupperna. Kopparstick från 1634 av Jacob Custodi.
Kungl. Biblioteket.
429. Gustav II Adolfs och Karl X Gustavs bataljteckningar. Enligt traditionen egenhändigt utförda. Sammanförda genom Erik Dahlbergs försorg omkring år 1690. Uppslaget återger Gustav II Adolfs skiss över delar av den svenska och den kejserliga slagordningen vid Lützen. (Senare med blyerts gjord anteckning, enligt

1658, visar den s. k. Radziwilska kanonen, som utställes i stora hallen. (Kat.-n:r 608.)

Artillerimuseum.

441. Utskrivningslängder för Österbotten år 1630.

Utskrivningen av krigsfolket tillgick så, att å angiven dag och plats allt manfolk i ett härad sammankom för indelning i rotar å 10 man. Från varje rote uttogs av utskrivningsnämnden en man till knekt. Vid ifrågakommande tid roterades allt folk över 15 år och detta medförde, att även ålderstigna personer infördes i utskrivningslängden. Å vänstra sidan i uppslaget återfinnas 2 hundraåringar, 1 nittioåring och 4 åttioåringar. Icke utan skäl annoterades om dessa i kanten, att de voro »utgamla» och »utlevade». Åldersuppgifterna torde dock mången gång hava varit otillförlitliga, beroende på att vederbörande dels sökte undgå att uttagas till knekt, dels ej hade närmare kännedom om sin verkliga levnadsålder.

442. Rulla över svenskt kavalleri 1632.

Rullorna, som vanligen uppgjordes i samband med mönstringen, klarlägga krigsfolkets taktiska indelning i regementen och kompanier, och innehålla ofta, såsom fallet är med den föreliggande, notiser om den avgång och de förluster, som inträffat sedan sista mönstringen avhölls. De uppslagna sidorna gälla ett kompani av Smålands ryttare och anteckningarna i kanten röja, att kompaniet under de förflutna två åren förlorat större delen av sitt manskap, av vilket en del dött i Stettin och andra stupat vid striderna kring Werben och i slaget vid Breitenfeld.

443. Rulla över Östgöta fotfolk 1633.

Av samma slag som föregående. Även här förekomma uppgifter rörande avgången åren 1631—32 och dessa lämna i all sin knapphet en bild av ett svenskt regementes krigståg å tysk botten. Soldater hava stupat i drabbningarna vid Breitenfeld, Alte Veste och Lützen, andra hava dött av sjukdomar eller av undfångna sår, andra hava rymt o. s. v.

444. Militiehuvudbok över värvade trupper 1630.

En utförlig förteckning över alla de värvade trupper, huvudsakligen av tyskt och skotskt ursprung, som förekommo i den svenska hären.

445. Krigskollegii registratur 1631.

Innehåller avskrifter av från kollegiet utgående skrivelser. Uppslaget återger en skrivelse från kollegiet till konungen rörande verksamheten under den sistförflutna tiden.

446. Räkenskaper rörande kostnaderna för hemförandet av Gustav II Adolfs lik från Tyskland till Sverige.

Av räkenskaperna framgår, att det kungliga liket i högtidlig procession fördes från Lützen till Östersjökanten och att det vid passerandet av städerna möttes med stora hedersbetygelser från myndigheters och enskildas sida.

Myntväsendet i Sverige på Gustav II Adolfs tid.

(Utställare: Kungl. Myntkabinettet, Statens Historiska Museum.)

Av amanuensen T. G. APPELGREN.

450.

Enligt bestämmelserna i freden i Knäred 1613 skulle Sverige inom de närmaste 6 åren betala till Danmark en million *riksdaler*, och såsom pant för denna efter dåtida förhållanden enorma summas riktiga erläggande skulle sistnämnda land under tiden behålla Älvsborgs fästning, Gamla och Nya Lödöse samt Göteborg och några därtill gränsande områden.

Vid Gustav II Adolfs regeringstillträde 1611 fanns i Sverige jämförelsevis gott om det silvermynt, som just vid denna tid hade börjat kallas »riksdaler» efter att under 1500-talet ha gått under benämningen »daler». De tidigare vasakonungarna, särskilt Gustav I och Johan III, hade låtit slå detta mynt i stor myckenhet, och vid Karl IX:s död torde i den kungliga räntekammaren ett betydande belopp i svenska dalrar och därmed i skrot och korn överensstämmande utländska silvermynt såsom tyska talrar, holländska daalder, spanska escudos o. s. v. ha legat inne. Alla dessa mynt, svenska såväl som utländska, gingo i Sverige på den tiden under det gemensamma namnet »riksdaler», och dessa riksdalrar, förstärkta från och med 1615 med dem, som Gustav II Adolf själv då började utge (30—32), togos nu i anspråk för gäldandet av »Älvsborgs lösen». Denna skulle betalas i 4 omgångar med 250,000 riksdaler i varje. När den sista omgången år 1619 var betald, var landet utblottat på silver och så utarmat, att det icke kunde utifrån inför-

skaffa ens så mycket av denna metall, som åtgick till präglingen av det för varuomsättningen behöfliga silvermyntet. Den inhemska silverproduktionen var hämmad, eftersom Sala gruva icke sedan många år tillbaka hade lämnat någon nämnvärd avkastning.

Bristen på silver blev sålunda, sedan Älvsborgs lösen äntligen var slutbetald, kännbar. Inom landet fanns emellertid rik tillgång på en mindervärdig metall, som alltsedan medeltiden hade varit en för Sverige viktig handelsvara, nämligen koppar, och det var ett egendomligt händelsernas sammanträffande att samma år Sverige blev fritt från Älvsborgs lösen skulle ett effektivare sätt att befria kopparn från främmande förorenande ämnen än det dittills använda bliva uppfunnet. Denna koppar av prima kvalitet framställdes vid det år 1619 anlagda »gärmakeriet» vid Sätters kungsgård i Dalarne. Att idén att använda denna koppar till *myntpräglning* var svensk är säkert, men hos vem den uppstod vet man ej. Faktum är att gärmakeriet vid Säter år 1624 utvidgades till att bliva även ett *myntverk*, och därifrån (och från Avesta, sedan Sätters myntverk år 1641 dit förflyttats) utgick sedan snart sagt allt det *svenska kopparmynt*, vars präglning var en speciellt svensk åtgärd, som hade framkallats av den inom landet rådande bristen på silver. Det var detta kopparmynt, som sedan under en lång följd av år kom att ersätta icke blott silvermyntet av de lägre valörerna utan i och med plåtmyntets framträdande år 1644 (t. ex. 28, 29) även multipler av silvermyntet 1 mark.¹

¹ Myntvärdet »1 mark» liksom dess åttodel »öret» återgår ytterst på den medeltida marken, ursprungligen en viktenhet, sedermera en ur denna uppkommen myntvalör, medan riksdalern leder sitt ursprung från den österrikiska guldinern, som i början av 1500-talet under namn av daler hade börjat präglas i Sverige för att tillgodose behovet av ett med de kontinentala myntenheterna jämförbart stormynt.

»Dukat» var ursprungligen ett guldmynt, som hade börjat präglas i Florens 1252 och som efter den på myntets ena sida förekommande heraldiska liljan då benämndes florin. År 1284 började ett guldmynt av samma storlek präglas även i Venedig. Där hade myntet på ena sidan en bild av Frälsaren inom en krets av stjärnor och omskriften: Sit tibi Christe datus quem tu regis iste ducatus. I Italien kallades detta mynt zekin. Både florinen och zekinen spreds över de mellersta och norra delarna av Europa, där sedermera guldmynt av liknande storlek även började präglas. Florinen bibehöll sitt namn, emedan dess typ

Detta kopparmynt var ej ett skiljemynt efter nutida begrepp, d. v. s. ett mynt, vars metallvärde är endast en ringa bräkdelen av det i prägelns utsatta värdet. Det var ett mynt, hos vilket handelsvärdet av den i varje stycke ingående kopparn verkligen till en början var detsamma som prägelvärdet. Kopparn i t. ex. 1 öre klipping 1625 (2) var värd lika mycket som silvret i t. ex. ett silveröre 1624 (39) och för ettöreklippingen av koppar kunde till en början köpas varor till samma värde som för ettöringen av silver. Då dessa Gustav Adolfs och efter dem Kristinas, Karl X Gustavs och under en lång tid även Karl XI:s kopparmynt såsom betalningsmedel spelade en vida större roll än de med dem samtida silvermynten av motsvarande valörer, lämna vi tillsvidare de här utställda Gustav Adolfsmynten av silver och guld åsido och ägna vår uppmärksamhet först åt kopparmynten, såväl Gustav Adolfs som de närmast efter honom följande regenternas; detta för att så vitt det i denna sammanträngda form är möjligt få en föreställning om vad kopparmyntningen i sin första början var och vad den sedan blev i fortsättningen innan kopparmyntet övergick till att bliva ett skiljemynt i modern mening.

Beräkningen att kopparmyntet, som hade börjat präglas 1624, skulle kunna hållas uppe i motsvarande silvernominals värde slog fel. Kopparn var en handelsvara, som mera än silvret var underkastad prisfluktuationer, och när år 1626 kopparn började falla i pris, inverkade detta prisfall snart i så måtto på kopparöret att detta blev i handel och vandel värt endast hälften mot silveröret. Vid denna av det allmänna marknadsläget framkallade depreciering av det myckna utelöpande kopparmyntet (Gustav Adolf runda 1-ören, $\frac{1}{2}$ -ören och $\frac{1}{4}$ -ören eller fyrkar¹) hade regeringen intet annat att göra än att år 1633 stabilisera myntet vid kursen 1 öre av silver = 2 öre av koppar. Tanken på ett kopparöre, som fortfarande skulle hava samma värde som silveröret släppte

med liljan användes även utanför Italien. Zekinen däremot förändrade utseende men fick namnet dukat efter sista ordet i omskriften på den italienska zekinens ena sida.

¹ Klippingmyntet av koppar hade, då runt mynt av denna metall år 1627 börjat utgivas, blivit avlyst.

man dock ej. När kopparn fallit i pris så, att ovannämnda kurs måst fastställas, behövdes ju endast den mot silveröret numera svarande, så mycket rikligare kopparkvantiteten i det såsom 1 öre utgivna kopparstycket, för att dettas paritet med silveröret skulle vara återställd, och så började man 1638 utgiva detta *nya* kopparöre (21), som var i det närmaste dubbelt så stort som ett av Gustav Adolfs runda (t. ex. 10). Att kopparn kunde med tiden ytterligare falla i pris och att kopparmyntets värde i följd därav då kanske skulle behöva ännu mera nedskrivnas, tänkte man ej på. En sådan procedur skulle emellertid senare under 1600-talet upprepas två gånger, innan man började inse att kopparmyntet ej i längden kunde hållas i paritet med silvermyntet.

Den andra nedskrivningen av kopparmyntets värde företogs sålunda 1643 enligt kursen 1 öre av silver = $2\frac{1}{2}$ öre av koppar. Dessa $2\frac{1}{2}$ kopparören utgjordes exempelvis

antingen av 2 }
 st. Gustav } + antingen 1 st. hans $\frac{1}{2}$ -öre (t. ex. 11)
 Adolfs 1-ören } eller 1 st. Kristinas $\frac{1}{4}$ -öre (23)

eller av 1 st. }
 Kristinas 1- } + antingen 1 st. hennes $\frac{1}{4}$ -öre (23)
 öre (21) } eller 1 st. Gustav Adolfs $\frac{1}{2}$ -öre (t. ex. 11)

eller av 5 st. Kristinas $\frac{1}{4}$ -ören (23)

eller av 10 st. Gustav Adolfs fyrkar (12, 17 eller 20).

Genom dessa 1633 och 1643 företagna nedskrivningar av kopparmyntets värde hade inom det svenska myntsystemet tvenne jämsides med varandra använda serier av kopparmynt uppstått. Högsta enheten inom den ena av dem var ett öre, som stod i full eller nära paritet med 1 öre av silver. På grund härav kallades såväl detta öre (av koppar) som dess delar först i dagligt tal och sedan även i prägel »silvermynt» (S.M.). Den andra kopparmyntserien utgjordes av mynt, bland vilka Gustav Adolfs runda 1-öre intill 1661 var högsta enheten. Från och med nämnda år infördes i denna serie nya värden å $2\frac{1}{2}$ och 2 öre, vilka i prägel betecknades som kopparmynt (K.M.) och samtidigt fingo även seriens gamla värden å 1 öre och $\frac{1}{2}$ öre (t. ex. 10, 11) i sin prägel denna beteckning (24, 25).

Den tredje och sista nedskrivningen av värdet på det kopparöre, som nominellt var i värde lika med 1 öre av silver företogs 1665. De 3 öre kopparmynt, som då skulle enligt kursen vara = 1 silveröre utgjordes exempelvis

antingen av 3 st. Gustav Adolfs 1-ören (t. ex. 10)
 eller av 1 st. }
 Kristinas 1- } + antingen 2 st. hennes $\frac{1}{4}$ -ören (23)
 öre (21) } eller 2 st. Gustav Adolfs $\frac{1}{2}$ -ören (11)

eller av 1 st. } antingen 1 st. hans 1-öre K.M. (24)
 Karl XI:s 1- } + eller 2 st. hans $\frac{1}{2}$ -ören K.M. (25)
 öre S.M. (26) } eller 3 st. hans $\frac{1}{6}$ -ören S.M. (27)

eller av 6 st. Kristinas $\frac{1}{4}$ -ören (23)

eller av 6 st. Karl XI:s $\frac{1}{2}$ -ören K.M. (25)

eller av 9 st. » » $\frac{1}{6}$ -ören S.M. (27).

Sedan vi alltså i största korthet visat huru den av Gustav Adolf påbörjade kopparmyntningen utvecklade sig under loppet av ett 50-tal år skola vi nu taga konungens här utställda mynt i närmare betraktande och då ännu en stund dröja vid hans kopparmynt. Vi finna då först att dessa äro präglade på två sätt, nämligen till en början såsom sedan urminnes tider genom hammarslag mot två lösa stampar, på vars ytor den prägel, som på det färdiga myntet skulle framträda upphöjd, var fördjupad. Det till mynt utformade metallstycket eller plantsen lades mellan de båda stampytorna, understampen var insatt i ett block, präglaren höll med ena handen överstampen och när han mot dennas övra ända anbringade hammarslag uppkom på den mellan stampytorna liggande plantsen över- och underifrån ett samtidigt tryck, som överförde stampytornas fördjupade prägel upphöjd på plantsen, och av denna hade blivit ett mynt.

Vid Sätters myntverk utfördes sådan *hammarprägling* under åren 1624—27, varvid endast klippingmynt tillverkades. Antingen det nu berodde på ovana eller slarv hos myntarbetarna så skedde präglingen i regel långt ifrån omsorgsfullt. Än gjordes plantsarna för små för att prägel i sin helhet skulle på dem kunna få plats, än voro de tunnare på det ena stället än på det andra, och när de så ut-

sattes för trycket mellan stamparna framkom prägelns svagt eller icke alls på det tunnare stället, än lades plantsen ej mitt emellan stampytorna, varigenom det färdiga myntet fick en prägel, som delvis kommit utanför kanten och alltså var osynlig. Av hammarpräglingarnas horisontella inskrifter (då myntet hålles så att dess prägel står rätt upp och ned) står den ena sidans än rätt horisontellt, än uppned horisontellt, än vinkelrätt, än diagonalt i förhållande till den andras, allt beroende på huru präglaren hållit överstampen.

Hammarpräglingen blev i längden oanvändbar, emedan den gick för långsamt. Landets växande behov av kopparskiljemynt krävde en massproduktion därav, och för att åvåga-bringa en sådan infördes år 1625 efter tysk förebild *prägling i valsverk*. Valsverket var en vridmaskin, som innehöll två mot varandra roterande stålvalsar av en bredd, som motsvarade storleken hos den myntsort, som skulle i valsverket präglas och vilkas ytor voro fullsatta med fördjupade präglar. Plantsen utgjordes av en lång kopp parten (14, 22), som, när valsarna igångsatts, fick passera mellan dem och därvid blev på båda sidorna fullsatt med upphöjda präglar, vilka i en annan maskin utstansades och blevo mynt. De i valsverk präglade klippingarna hade i allmänhet ett bättre utseende än de med hammare präglade, båda sidornas inskrifter stodo gent emot varandra alltid horisontellt, men om valsarna varit så inställda att åtsidevalsens prägel icke stod mitt emot frånsidevalsens, kommo dessa präglar, när de framträdde upphöjda på tenen, naturligtvis icke heller där mitt emot varandra: om åtsidorna utstansades jämnt ur tenen så visade vid orätt inställning av valsarna frånsidorna en åt ena kanten förskjuten prägel, och tvärtom när frånsidorna utstansades jämnt. Stundom voro valsarna så illa inställda att mynt framkommo, vilkas ena sida hade två halva präglar (7).

Snart visade det sig att Sätters myntverk ej ensamt kunde förse landet med behöfligt kopparmynt, varför nya myntverk måste inrättas, ett i Nyköping 1625 och ett i Arboga 1626. Vid båda dessa myntverk bedrevs uteslutande valsverksprägling, under det att i Säter fortfarande användes präglingen med hammare intill år 1627. Detta år övergick

man vid alla tre myntverken till präglning av runda mynt och dessa tillverkades uteslutande i valsverk. Efter en sista blick på de

hammarpräg-

lade	från Säter: 2, 1, $\frac{1}{2}$ öre, fyrk (1—4),
och de valsverkspräglade	» Nyköping: 2, 1, $\frac{1}{2}$ öre (5—8),
	» Arboga: 1 öre (9),
	» Säter: 1, $\frac{1}{2}$ öre, fyrk, kreuzer (10—13),
	» Nyköping: 1, $\frac{1}{2}$ öre, fyrk (15—17),
	» Arboga: 1, $\frac{1}{2}$ öre, fyrk (18—20),

övergå vi nu till Gustav Adolfs inom Sverige slagna mynt av silver och guld.

Med konungens tidigare *riksdalrar* (30—32) och med hans *ettören av silver* (39) hava vi redan sysselsatt oss. Förutom dessa förekom i Sverige på Gustav Adolfs tid även silvermyntet *mark* med multipler och delar nämligen

8, 4, 2 och 1 mark (33—36),

$\frac{1}{2}$ mark eller 4 öre (37),

$\frac{1}{4}$ mark eller 2 öre (38) och $\frac{1}{2}$ öre (40).

Dessa myntsorter hade med undantag av de två förstnämnda börjat präglas på Gustav I:s tid. 8- och 4-mark hade funnits sedan 1568 först i klippingform och sedan Karl IX:s tid runda. Ett silvermynt, vida större än riksdalern och med värdebeteckningen 20 mark, som hade börjat präglas 1606, utkom under år 1617 (41), då det tillika med andra mynt av liknande storlek men i annan vikt och utan värdebeteckning (42) utdelades vid konungens kröning. Alla dessa myntsorter med undantag av 2-öret präglades i Stockholm. 2-öret präglades endast i Kalmar och 1-ören präglades förutom i Stockholm även i Göteborg, Kalmar och Norrköping.

Gustav Adolfs kopparmyntning hade för statskassan varit vinstgivande, och detta möjliggjorde ett återupptagande av den sedan 1627 alldeles nedlagda silvermyntningen. År 1631 inrättades sålunda ett myntverk i Sala, där hela och halva riksdalrar utmyntades under åren 1631 och 1632 (43—45). Liksom förut hade skett vid kröningen utdelades även vid konungens begravning 1634 silvermynt av betydligt större

omfång och vikt än riksdalern. Även dessa mynt (46) förefalla vara präglade i Sala.

Om de i Sverige på Gustav Adolfs tid präglade guldmynten är ej heller mycket att säga. Endast två nominaler utkommo, nämligen 16 mark rund av 1615 och 1624 (47) samt 10 mark klipping av 1626 (48). Visserligen slogs även större guldmynt, men dessa voro dels avslag i guld från de stampar, varmed kröningsmynten i silver präglats (49), dels ett guldmynt av 1620 (50), som torde ha präglats för utdelning under den resa, som konungen detta år företog till Tyskland för att fria till kurfusten Johan Sigismunds dotter.

Sista gruppen av de här utställda Gustav Adolfs-mynten utgöras av de mynt av guld och silver med konungens namn och detta vanligen i förening med hans bild, vilka präglats utanför det nuvarande Sveriges gränser. Dessa äro dels *besittningsmynt*, präglade i Reval och Riga, dels *ockupationsmynt*, präglade i de tyska, av den svenska armén intagna städerna Augsburg, Elbing, Erfurt, Fürth, Mainz, Nürnberg, Osnabrück, Stettin och Würzburg. Det skulle leda till en tröttande vidlyftighet att här framlägga alla från var och en av de baltiska och tyska myntorterna kända nominaler utan visa vi här såsom prov endast

Revals 4-mark (51) och 1-öre (52),

Rigas hel, halv, $\frac{1}{24}$ riksdaler (53—55), 1 $\frac{1}{2}$ skilling och 1 skilling (56, 57),

Augsburgs 2-dukat (58), 1-dukat (59) och riksdaler (60),

Elbings 10-dukat (61), 5-dukat (62) samt hel (63), halv (64) och $\frac{1}{4}$ riksdaler (65),

Erfurts 1-dukat (66) och riksdaler (67) samt ett av de därstädes i anledning av konungens död slagna minnesmynten av guld och silver (68),

Fürths riksdaler (69),

Nürnbergs 6-dukat (70), 1-dukat (71) och riksdaler, även avslagen i guld (72),

Osnabrücks riksdaler (73),

Würzburgs 1-dukat (74), riksdaler (75), halv riksdaler, även avslagen i guld (76), och $\frac{1}{4}$ riksdaler (77).

Gustav II Adolfs medaljer.

(Utställare: Kungl. Myntkabinettet, Statens Historiska Museum.)

Av fil. dr BENG T HORDEMAN.

De samtida medaljerna över Gustav II Adolf ligga helt och hållet före den tid, från vilken vi kunna räkna begynnelsen av en svensk medaljkonst. Visserligen saknas ej alldeles minnespenningar över de tidigare Vasakonungarna, men dessa äro i allmänhet knappast att betrakta som medaljer i egentligaste mening; antingen graverade av myntverkets konstnärligt föga kvalificerade stämpelsnidare och präglade i myntmetall och till myntvikt ha de vid kröningar och dylika högtidliga tillfällen utdelats som hedersgåvor, eller äro de smyckelikt gjutna och ciselerade och ha som smycken eller utmärkelse- och minnestecken burits på dräkten. Verkliga medaljer, vilka i en genomförd eller i varje fall avsedd konstnärlig framställning åsyfta att bevara minnet av en märklig person eller tilldragelse och i detta fylla sitt eget ändamål, finnas före Gustav II Adolfs tid blott undantagsvis, och var eller av vem dessa medaljer utförts veta vi ej.

Gustav II Adolfs världsrykte kom att helt förändra bilden av den svenska medaljsviten. Vid sidan av praktmynt (se avdelningen mynt) och belöningstecken, som alltjämt framställdes (jfr under avdelning porträtt, nr 488, Nils Manner-skiöld), fylles den nu av rena minnesmedaljer, hänförande sig till konungens segrar eller person eller ock stundom till hans stora medhjälpare, fältherrar och statsmän. Dessa medaljer äro framställda på olika håll runt om i det beundrande protestantiska Europa och vittna i sin mån om

den hjältegloria, varmed han omgavs redan av sin samtid. Naturligtvis förekomma även medaljer från det fientliga lägrerets sida, åsyftande svenska förluster och motgångar (nr 1 och 7), men dessa äro för Gustav II Adolfs regeringstid mycket fåtaliga.

Ehuru tidens medaljkonst ännu ingalunda är utforskad, kunna vi utgå ifrån att det stora flertalet av dessa medaljer äro utförda utom landets gränser och troligen i Tyskland, även då de sakna signaturer, som direkt utvisa detta. Svenska äro väl alltjämt i huvudsak blott några av de rena praktmynten — även på skilda håll i Tyskland präglades talrika sådana med konungens bild — och dessa vittna ej om någon nämnvärd konstnärlig nivå i det svenska myntverket. Först under drottning Kristina inkallades verkliga konstnärer även på detta område, vilka lade grunden till den internationellt högtstående medaljkonst, som Sverige kan uppvisa mot århundradets slut.

Icke heller för den tyska medaljkonstens vidkommande utgör emellertid Gustav II Adolfs tid någon artistisk högkonjunktur. Den karaktärsfulla och manligt kärva tyska renässansen har blommat över och de nya och friska impulserna från Frankrike till ett mjukare och mera flytande föredrag ha ännu ej börjat göra sig gällande. Det kan ej förnekas att tidens medaljer utmärkas av en viss torrhet och ett fantasilöst pedanteri, särskilt i fransidornas ofta figurrika fältslagsbilder och belägringsscener. Åtsidornas porträttframställningar däremot bevara stundom från renässansen ett mera personligt grepp på de fysionomiska särdragen, än kyligt, aristokratiskt och med en nervös estetisk känsla för linjer och ytor som i konungens ungdomsporträtt och i drottningens raffinerade profilbilder, än kraftigare och blodfullt realistiskt som i några av porträtten från konungens mognare år. Dock finna vi redan i flera av samtidens framställningar av Gustav II Adolf en begynnande fadd och intresselös idealisering utan valörer och nyanser.

Tyvär är det uteslutande sistnämnda linje som Gustav Adolfs-bilden framdeles kom att följa i medaljkonsten. Det kan knappast pekars på en enda av de talrika senare medaljbilder av konungen, som uppvisar ett inträngande psykolo-

giskt studium av de fängslade motsättningarna i hans anletsdrag. Gustav II Adolfs osköna men vitala gestalt och hans robusta men av genialitet genomlysta ansikte har av eftervärlden förvandlats till en flack kliché, i bästa fall en vacker och välmenande idealfigur, hos vilken man blott saknar spåren av de mänskliga egenskaper, på vilka han grundade sin storhet.

451.

I. Samtida medaljer till Gustav II Adolfs historia.

- 451: 1. Dansk medalj över Älvsborgs kapitulation 1612. Trol. av Th. Borstrop i Köpenhamn.
2. Kastpenning vid konungens kröning 1617.
3. Medalj avseende konungens förmålning 1620; förekommer även med årtal 1627.
4. Kastpenning vid drottningens kröning 1620.
5. Rigas erövring 1621. Av S. Dadler i Dresden (1586—1657).
6. Stralsund befrias 1628. Utgiven av Stralsunds stad.
7. Svenskarna under H. Wrangel upphäva Thornsbefästningen 1629. Slagen av staden Thorn till en år 1630 firad tacksägelsefest.
- 8—9. Konungen lämnar Sverige för att ingripa i tyska kriget 1630.
10. Konungen och den svenska hären landstiga i Tyskland på 100-årsdagen av den Augsburgiska bekännelsens avgivande. Medaljen är förfärdigad som skruvdosa och innehåller ett antal på papper utförda små religiösa bilder.
- 11—15. Konungens deltagande i tyska kriget. En medalj som nr 14 lär konungen själv ha burit om halsen. Nr 15 av G. T. Pauer i Kallmünz(?).
16. Konungens förbund med kurfursten Johan Georg av Sachsen 1631.

451: 17—18. Segern vid Breitenfeld 1631. 18 av S. Dadler i Dresden.

19. Augsburg öppnar sina portar för den svenska hären 1632. Utgiven av Augsburgs stadsstyrelse.

20—29. Gustav II Adolfs död vid Lützen 1632. 20—21: på fransidorna framställes konungen som triumfator efter döden, bekransad av personifierade dygder; nr 21 graverad 1634 av S. Dadler i Dresden efter förebild av den sämre arbetade nr 20 (1633) men med uteslutande av dennas utmanande bild av den under konungens vagn nedtrampade katolska kyrkan. 22 av J. Loeff i Middelburg. 23 av H. Rieger (1580—1653) i Breslau 1634. 24 av J. Blum i Bremen. 26 av F. Fechter i Basel. 28 av S. Dadler i Dresden. 29 av R. N. Kitzkatz i Dresden(?).

II. Samtida porträttmedaljer av konungen och drottningen, icke åsyftande någon bestämd tilldragelse.

30. Av F. Fechter i Basel.

31. Av J. Gentil i Paris(?) 1631.

32. Av S. Dadler i Dresden, åtsidan 1632, fransidan 1631.

33. Av H. van der Putt (c. 1590—1653) i Nürnberg 1632 (jfr den här utställda bysten av samme konstnär nr. 85).

III. Samtida medaljer över enskilda svenska män från Gustav II Adolfs tid.

34. Riksdrotsen m. m. greve Magnus Brahe (1564—1633) 1614.

35. Fältmarskalken J. Banér (1596—1641). Av J. Blum i Bremen (jfr nr 24).

36. Minnespenning, präglad 1628 av myntmästaren Markus Kock i Nyköping († 1657). (Jfr Nyköpings ettöre 1627—29, myntmontern nr 15.)

451: 37—38. Rikskanslern greve Axel Oxenstierna (1583—1654). 37. Slagen i Tyskland 1634. 38. Riksdaler, sannolikt präglad i Augsburg eller Osnabrück omkr. 1633, då Oxenstierna var evangeliska förbundets direktor.

IV. Senare minnesmedaljer över Gustav II Adolf.

39—48. Av A. Karlsten i Stockholm (1647—1718). 40. Freden i Knäred 1613. 41. Kröningen 1617. 42. Förmälningen 1620. 43. Konungens död 1632.

49. Av C. G. Hartman i Stockholm (1666—1738).

50. Av Chr. Wermuth i Gotha (1661—1739).

51. Riksdaler präglad 1721 till 200-årsminnet av Gustav Vasas befrielseverk. Av I. C. Hedlinger i Stockholm (1691—1771).

52. Minnet av de gustavianska arvegodsens donerande till Uppsala Universitet 1624. Av I. C. Hedlinger 1733.

53. Gjuten järnmedalj, svenskt arbete, 1700-talets förra hälft(?).

54. Gustav II Adolfs riddarhusordning återställes av Gustav III 1778. Av G. Liungberger i Stockholm (1734—1787).

55. Riksdaler präglad 1821 till minne av Gustav Vasas befrielseverk. Av L. Grandel i Stockholm (1750—1836).

56. Av C. Enhörning i Stockholm (1745—1821).

57—62. Gustav Adolfsjubileet 1832. 57: av C. M. Mellgren i Stockholm (1806—1886). 58—61: tyska medaljer, 58 av W. Doell (1810—1848) i Karlsruhe, 59 av K. R. Krüger (1794—1879) i Dresden. 62 av A. Jacobson i Köpenham († 1836).

63. Avtäckandet av Gustav Adolf-monumentet vid Lützen 1837. Av A. F. König (1773—c. 1845) vid K. Myntverket i Berlin.

- 451: 64. Tysk medalj, trol. till samma tillfälle som föreg.
 65. Av C. Muller († c. 1850). Ingår i den av A. Durand i Paris utgivna serien av berömda män (1818—1846).
 66. Gjuten järnmedalj, 1800-talets mitt.
 67. Uppsala Universitets 400-årsjubileum 1877. Av Lea Ahlborn (1826—1897) i Stockholm.
 68. Den tyska Gustav Adolf-stiftelsens 50-årsjubileum 1882. Av H. Weckwerth.
 69. Minnesfest vid Lützen 1882. Av A. Schwerdt i Stuttgart.
 70—72. 300-årsminnet 1894 av Gustav II Adolfs födelse. 70: av A. Lindberg i Stockholm (1839—1916). 71: minnesfester i Wien och Lützen. 71—72: av firman L. Ch. Lauer i Nürnberg.
 73. 300-årsminnet 1921 av staden Torneås grundläggning. Av E. Wikström.
 74. 300-årsminnet 1922 av staden Umeås grundläggning. Av E. Lindberg.
 75. 300-årsminnet 1924 av de gustavianska arvegodsens donerande till Uppsala Universitet. Av E. Lindberg.
 76. 300-årsminnet 1930 av K. Krigskollegiums inrättande. Av A. Olsson (firman C. C. Sporrang i Stockholm).
 77. Tysk minnesmedalj 1931.
 78. Tysk minnesmedalj 1932. Av K. Goetz vid Bayeriska Myntverket i München.
 79. Riksföreningens för svenskhetens bevarande i utlandet minnesmedalj 1932 till förmån för Lützenfonden. Av A. Olsson, åtsidan efter A. Lindberg (firman C. C. Sporrang i Stockholm).

452.

Sigill från Gustav II Adolfs tid.

(Utställare: Riksarkivet.)

Katalog utarbetad av friherre H. FLEETWOOD.

I. Kungliga sigill.

452: 1 a. Gustav II Adolfs stora rikssigill. Fig.

Efter avtryck i Riksarkivet.

Omskrift: GVSTAVVS · ADOLPHVS · DEI · GRATIA · SVECORVM ·
 GOTHORVM · WANDALORVMQ · REX · MAGNVS · DVX ·
 FINLANDIAE · DVX · ESTHONIAE · AC · CARELIAE ·
 INGRIAE · DOMINVS ·
 G A R · S ·

b. Gustav II Adolfs stora rikssigill.

Klämma av stål, tillhör Riksarkivet.

Omskrift: GVSTAVVS · ADOLPHVS · D · G · SVEC · GOTH · WANDAL ·
 Q · REX · MAGN · PRINC · FINLAND · DVX · ESTHON · ET ·
 CAREL · INGR · Q · DOMINVS ·

2. Gustav II Adolfs mindre sigill.

Efter avtryck i Riksarkivet.

Omskrift: GVSTAVVS · ADOLPHVS · D · G · SUECORVM · GOTHORVM ·
 WANDALORVMQ · REX · M · P · FINLAN ·

3. Gustav II Adolfs mindre sigill.

Stamp av stål, tillhör Riksarkivet.

Omskrift: GVSTAVVS · ADOLPHVS · D · G · SUECORVM · GOTHORVM ·
 WANDALORVM · Q · REX · M · P · FINLA ·

4. Gustav II Adolfs sigill såsom arvprins.

Efter avtryck i Riksarkivet.

Omskrift: GVSTAV · ADOLPH · D · G · REGN · SVEC · GOTH & WAN ·
 PRINC · HAER · MAG · PRINC · FINL · D · LIVON · &
 WESTM

5. Gustav II Adolfs sigill såsom arvprins.

Efter avtryck i Riksarkivet.

Omskrift: GV ········ VS · D · G · REG · SVEC · HÆR · PR ·
 MAG ········ LIV

- 452: 6. Drottning Maria Eleonoras sigill.
Klämma av stål, tillhör Riksarkivet.
7. Hertig Johans av Östergötland sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: JOHAN · D · G · REGN · SVE · GOT · VAN · PRIN · HÆRE ·
OSTHRO · DVX · ze ·
8. Hertiginnan Maria Elisabets av Östergötland sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: MAR · ELI · D · G · REGN · SVE · GOT · VAN · NATA · PRINCP ·
OSTHROGO · DVCI ·
9. Hertig Karl Filips sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: CAROLVS PHILIPPVS D · G · REG · SVEC · HÆR · PR ·
DVX · SVDR · NER · ET · VER ·
- 10a. Pfalzgreven Johan Casimirs sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: IOHAN CASIMIR .. PFALZG · BEI RHEIN I BAIRN GVLCH
CLEV V BERG ..... D · MARCK V RAVENSBERG HERR
ZV RAVENSTEIN
- b. Pfalzgreven Johan Kasimirs sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: IC BR
11. Pfalzgrevinnan Katarinas större sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: CATHARINA · PFALZGR · FIN BEI · RHEIN · I · BAIRN ·
Z · GVL · CH · CLEVE · V · BERG · HERTZOGIN GEBOR ..
PRINCESSIN ZV SWEDEN 1615.
- 12a. Pfalzgrevinnan Katarinas mindre sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: S · CATHARI PRINCI SWETIÆ ·
- b. Pfalzgrevinnan Katarinas mindre sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: · C · · S ·

II. Svenska biländers sigill m. m.

13. Sveriges tyska provinser sigill.
Klämma av stål, tillhör Riksarkivet.
14. Hertigdömet Bremen och Verdens sigill.
Klämma av stål, tillhör Riksarkivet.

- 452: 15. Hertigdömet Bremen och Verden: Justitiekollegiets sigill.
Klämma av stål, tillhör Riksarkivet.
Omskrift: SIG · COLL · IVSTITIÆ DVCAT · BREM · & · VERD
16. Hertigdömet Bremen och Verden: Konsistoriets sigill.
Klämma av stål, tillhör Riksarkivet.
Omskrift: SIG · CONSISTORI · DVCAT · BREM · ET · VERD
- 17a. Svenska Landsregeringens i Hertigdömet Franken sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SIGILLVM REGIMINIS FRANCIÆ ORIENTAL
- b. Svenska Landsregeringens i Hertigdömet Franken sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SIGILL · CANCELLARLÆ REGIÆ DUCATUS FRANCIÆ
ORIENTALIS
18. Den av Sverige tillsatta regeringens i Mainz sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: REG · MAIESTAT · SVE · . . . . MOGVNTIN · SIGILL
19. Hertig Bogislavs XIV:s av Pommern sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: BOGISLAVS · XIII · DVX · STETINI · POMERAN · CAS ·
SVB · ET · VAND · PRINC · RVGLÆ · COM · GVTETERRA ·
RVM · LEOBVRG · ET · BVTOV · DOMINVS DEI GRAT
CHRISTO
ET
REIPVBLI
CÆ

III. Myndigheters sigill.

20. Svea Hovrätts sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SIGILLVM · SVPREMI · IN · REGNO · SVEICIAE · IVDICII
21. Krigskollegii sigill.
Klämma av stål, tillhörande K. Arméförvaltningen.
Omskrift: SIGILLVM · COLLEGII · MILITARIS · REGNI · SVEICIAE
22. Åbo Hovrätts sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SIGILLVM SVP · . . . IVDICII MAGNI DVCAT · · FIN ·
LANDIÆ
23. Dorpats Hovrätts sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SIGIL · IVDIC · REGTRI · PRO · LIVON · CAREL ET
INGERM
IVSTITIA
PAX VERITAS

- 452: 24. Dorpats Universitets sigill.
 Stamp av stål, tillhör Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.
 (Se nr 140.)
 Omskrift: SIGILLVM · ACADEMLÆ · DORPATENSIS · IN · LIVONIA ·
 ANNO · MDCXXXII ·
 GVSTAVVS · ADOLPHVS · D · G · REX · SVECLE · FVN ·
 DATOR · ACADEMLÆ
25. Pommerska Licentkammarens sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: AST ETI

IV. Städens sigill.

26. Alingsås stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: STADZENS · INSEGE · VTHI · ALINGZÅAS ·
27. Borås stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · CIVITATIS · BOARVSLÆ 1622
28. Göteborgs stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIG · GOTHABVRGI · CIV · T · REG · SWEC · 1620 ·
29. Luleå stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · CIVITATIS · LVLENSIS
30. Norrtälje stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: NOR · TELIE · STAS · INSIGELL
31. Piteå stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: PITE · STADZ · SIGNET
32. Sala stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · CIVITATIS · SALA
33. Sundsvalls stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · CIVT · SVNDSVALLIE
34. Sätters stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILL · CIVITATIS · SETHERENSIS

- 452: 35. Söderhamns stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SÖDERHAMNS · STATS · SIGNETE
36. Umeå stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · SIVITATIS UMOENSIS 1641
37. Gamla Karleby stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: GAMLE · CARLEBY · STADZ · SIGNETET
38. Ny Karleby stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: NYCARLEBY · STADS · SIGNET
39. Nystads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · NOVAECIVITAT · ANNO 1617 ·
40. Torneå stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · CIVITATIS · TORNIE
41. Bremens stads domsigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SECRETV · BREMENSIS · CIVITAT AD · CAVSAS
42. Dorpats stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · CIVITATIS · DERPATENS ·
43. Narva stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SIGILLVM · REGIAE · CIVITATIS · NARVÆ · 1585 ·
44. Revals stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: SECRETVM CIVITATIS REVALENSIS
45. Riga stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: + SECRETVM · CIVITATIS · RIGENSIS
46. Stade stads sigill.
 Efter avtryck i Riksarkivet.
 Omskrift: + SECRETVM · BVGENSIVM · DE · STADIS

- 452: 47. Stettins stads lilla sekret.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SECRETVM · MINVS · CIVITATIS · STETTIN ·
48. Stralsunds stads sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SIGILLVM MINV · CIVITATIS STRAL SVNDIS
49. Wismars stads sigill.
Efter avtryck i Riksarkivet.
Omskrift: SECRETVM BVRGENSIUM · DE · WISMARIA

V. Adelsätters sigill.

50. De la Gardie, grevl. ätt n:o 3. Jakob de la Gardie upphöjd i grevl. värdighet 1615 ¹⁰/₆, intr. 1625.
Efter sigillavtryck i Riksarkivet.
Omskrift: IACOBUS DE LA GARDIE
51. Gyllenhielm, frih. ätt n:o 7. Karl Karlsson Gyllenhielm, nat. son till Karl IX, upphöjd i frih. värdighet 1615 ²⁶/₆, intr. 1625.
Efter sigillavtryck i Riksarkivet.
Omskrift: CARL CARLSON GYLDENHIELM
52. Skytte av Duderhoff, frih. ätt n:o 8. Johan Skytte upphöjd i frih. värdighet 1624 ¹⁶/₆, intr. 1625.
Klämma av stål, tillhör Riddarhuset.
53. Spens, frih. ätt n:o 9. Jakob Spens, inflyttad från Skottland, upphöjd i frih. värdighet 1628 ²⁸/₄, släkten intr. 1635.
Efter sigillavtryck i Riksarkivet.
54. Wernstedt, adl. ätt n:o 78. Kristoffer Wernstedts söner naturaliserades och introducerades 1625. Fadern var inflyttad från Mecklenburg.
Efter sigillavtryck i Riksarkivet.
55. Adler-Salvius, adl. ätt n:o 170. Johan Salvius, adlad 1624 (adelsbrev 1629 ²⁶/₁), intr. 1629.
Efter sigillavtryck i Riksarkivet.
56. Tungel, adl. ätt n:o 182. Lars Nilsson Tungel fick 1631 ¹⁰/₉ förnyelse på adelskap och intr. 1632.
Efter sigillavtryck i Riksarkivet.

Porträtt av Gustav II Adolfs samtida.

Uppgifterna om målade porträtt huvudsakligen efter beskrivningar i Gripsholmskatalogen (Grh.) och Svenska porträttarkivet, Nationalmuseum.

Såvida icke annat anges äro porträtten utförda i olja på duk.

453. *Adler Salvius, Johan*, 1590—1652, riksråd, diplomat. Inträdde 1620 i statstjänst och medverkade följande år vid ordnandet av det nyanlagda Göteborgs stadsstyrelse. Han var en av Gustav Adolfs mest dugliga och anlidade diplomater och hade åren 1630—1634 sin verksamhet förlagd till de olika nordtyska staterna. Senare gjorde han en verksam insats i de fredsunderhandlingar, som ledde till trettioåriga krigets upphörande. Kopparstick.
Tillhör Kungl. Biblioteket.
454. *Banér, Axel Gustavsson*, riksråd, 1594—1642. Stod i hög gunst hos Gustav Adolf, guvernör för drottning Kristina. Ung, blond man i rödbrun, rikt bandpyrd dräkt. H. 0,75 m. B. 0,61 m. Grh. 1784.
455. *Banér, Johan*, 1596—1641, fältherre, överste för Östgöta fotfolk 1620, general och riksråd 1630, deltog i slaget vid Breitenfeld och stormningen av Alte Veste. Anförde den svenska hären i Tyskland 1634—41. Stående helfigur, fas th., spetskrage, delvis förgylld rustning. H. 1,92 m. B. 1,03 m. Av okänd. Fig.
Tillhör friherrinnan G. Banér, Sjöo, Uppland.
456. *Bernhard*, hertig av Sachsen-Weimar, 1604—1639. Inträdde 1631 i svensk krigstjänst, deltog i slaget vid Lützen, där han efter konungens död övertog befälet över dennes trupper. Senare jämte Gustav Horn överbefälhavare över den protestantiska armén i Tyskland (till 1634). — I helfigur med grön dräkt och

spetskrage. Modern kopia efter K. Richter. Olja på trä. H. 0,26 m. B. 0,13 m. Grh. 1708.

456 a. ——. Till häst. Kopparstick av Jakob Heyden, dat. 1634.

Tillhör Nationalmuseum.

457—458. *Brahe, Ebba*, 1596—1674, Gustav II Adolfs ungdomstykke, senare gift med greve Jakob De la Gardie.

457. ——. Bröstdbild i svart dräkt fv. Daterad 1639. H. 0,95. B. 0,79. Av okänd. Grh. 1948.

458. ——. Yngre. Oval bröstdbild, fas tv. Miniatur. Av okänd. H. 5 cm. B. 4,3 cm. Fig.

Tillhör friherre Fr. v. Essen, Skokloster.

459. *Brahe, Magnus*, 1564—1633, greve, riksdrots, den förste presidenten i Svea hovrätt (1614). Helfigur, stående fh. i svart dräkt, pipad krage. H. 1,98 m. B. 1,08 m. Av okänd. Grh. 1846.

460. *Brahe, Nils*, 1604—1632, greve, överste och chef för »Gula brigaden» 1631, general 1632. Anförde svenska härens center i slaget vid Lützen 1632, där han dödligt sårades. Helfigur fh. i röd dräkt, kyller, spetskrage och axelgehäng. H. 2,03 m. B. 1,28 m. Av okänd. Grh. 1002. Fig.

461. *Brahe, Per, d. y.*, 1602—1680, greve, Gustav II Adolfs kammarherre, överste för småländska rytteriet 1628—31, riksråd 1629, senare bl. a. generalguvernör över Finland. — Midjebild i röd dräkt, vid 77 år. Olja på trä av okänd, sign. 1679. H. 0,33 m. B. 0,24 m. Grh. 945.

462. *Bureus, Johannes*, 1568—1652, fornforskare, vår förste »riksantikvarie», en av den unge Gustav II Adolfs lärare. Insamlade, tolkade och utgav runinskrifter samt räddade talrika äldre handskrifter. På B:s initiativ utfärdade Gustav II Adolf 1630 ett memorial rörande »riksens antiquarii och hävdasökare», varigenom grunden lades till en statlig forminnesvård. Bröstdbild fh. i svart dräkt. Signerad: I. L. ping. Daterad 1627. H. 0,73 m. B. 0,59 m. Grh. 955. Fig.

463. *De Geer, Louis*, 1587—1652, storköpman och industriidkare av holländsk börd, sedan 1627 bosatt i Sverige. Arrenderade av kronan ett flertal bruk, där han genomförde betydelsefulla förbättringar av den svenska metallindustrien. Vid 62 års ålder. Bröstdbild fas th. Svart kalott, svart rock. Av D. Beck. H. 0,72 m. B. 0,64 m. Fig.

Tillhör friherre G. de Geer, Stockholm.

464—465. *De la Gardie, Jakob Pontusson*, 1583—1652, greve, riksråd, befälhavare för de svenska hjälptrupper, som 1609 anlände till Ryssland, där han 1611 genomdrev, att en av Karl IX:s söner valdes till tsar. Hans framgångsrika fälttåg mot Ryssland avslutades 1617 genom Stolbovafreden. Utänmdes 1620 till riksmarsk och blev 1630 ordförande i det då upprättade krigskollegium (arméförvaltningen).

464. ——. Som ung, blond, skägglös man, 23-årig, iklädd svart dräkt med blå krage. Halvfigur. Daterad 1606. Av okänd. H. 0,97 m. B. 0,73 m. Grh. 1656.

465. ——. Äldre man i gul rock och bröstharnesk med stor spetskrage och manschetter. Knäbild, fas t. h. Sign. 1639. H. 1,22 m. B. 0,85 m. Fig.

Tillhör f. d. landshövdingen greve R. de la Gardie, Stockholm.

466. *van Dijck, Jakob*, f. 1567 i Holland, d. 1631, anlätades av Gustav Adolf som sändebud i Holland åren 1614—1620 och förde där underhandlingar om en holländsk bosättning i det nya Göteborg. Han blev en av de ledande inom den nyanlagda staden, vars »borggreve» han var sedan 1626. Medelålders, bröstdbild fas h. Mörk dräkt, kvarnstenskrage. Över h. axeln en gyllene kedja (ämbetsinsignium). Tillskriven P. P. Rubens. Olja på trä. H. 0,70 m. B. 0,56 m. Fig.

Tillhör friherre Malte Ramel, Hviderup.

467. (*Duwall*), *Jakob Mac Dougall*, 1589—1634 (tillhörde en invandrad skotsk släkt), avancerade under Gustav II Adolfs krig från soldat till general. — Medelålders man med mörkt pipskägg iklädd en praktdräkt i gult

och rött med stor spetskrage. Helfigur. I bakgrunden tvenne regementen över vilka han 1625 blivit överste. Under vapnet signerat 1626. (Enl. en oriktig tradition har porträttet gällt för att föreställa Wallenstein). H. 2,22 m. B. 1,74 m. Fig.

Tillhör Kungl. Krigsskolan, Karlberg.

468. *Ferdinand II*, tysk kejsare, 1578—1637. Jämte Maximilian av Bayern ledare för den katolska reaktionen i Tyskland. — Kopparstick av Hondius 1634.

Tillhör Nationalmuseum.

469. *Fleming, Henrik Klasson*, 1584—1650, ståthållare över Viborgs och Nyslotts län 1617, landshövding i Ingermanland 1620, överste för finska rytteriet 1622—28. Avslöt som svensk fullmäktig freden i Stolbova 1617. Erövrade Jämtland under kriget mot Danmark 1644. Höftbild fh. i svart uppskuren dräkt, fältbindel. Daterad 1631. Av J. H. Elbfas. H. 1,00 m. B. 0,83 m. Grh. 1601.

470. *Fleming, Klas*, 1592—1644, riksråd, amiral (1620). Omorganiserade och förnyade svenska flottan, som då erhöill en utmärkt station på nuv. Skeppsholmen i Stockholm. Säsom Stockholms förste överståthållare inlade han senare stora förtjänster om stadens utveckling. Bröstdbild fh. i svart dräkt med axelgehäng. 1700-talskopia efter äldre original. H. 0,66 m. B. 0,57 m. Oval. Av okänd. Grh. 968.

471. *Fredrik V*, kurfurste av Pfalz, 1596—1632. Hans val till konung av Böhmen 1619 vållade utbrottet av det trettioåriga kriget. Efter en årslång regering fördrevs »vinterkonungen» från sitt rike genom nederlaget på »Vita berget» vid Prag 1620. — Kopparstick av P. Isselberg.

Tillhör Nationalmuseum.

472. *Gabor Bethlen*, 1580—1629 furste av Siebenbürgen, förmäld med Gustav II Adolfs svägerska Katarina av Brandenburg. Förde en tid underhandlingar med Gustav Adolf om ett större anfällsförbund mot Österrike. — Kopparstick av L. Kilian.

Tillhör Nationalmuseum.

473. *Georg Vilhelm*, kurfurste av Brandenburg, 1595—1640. Svåger till Gustav II Adolf, som 1631 tvingade honom till att ingå förbund med Sverige. — Kopparstick av Kilian.

Tillhör Nationalmuseum.

474. *Gyllenhielm, Karl Karlsson*, 1574—1650, friherre, riksamiral, son till Karl IX och Karin Nilsson. Deltog som krigsöverste i Karl IX:s livländska fälttåg och råkade därvid i polsk fångenskap (1601—1613), varunder han i sex och ett halvt års tid hölls fjättrad i bojor. Innehade högsta befälet över svenska flottan sedan 1619 och hade därvid bl. a. ledningen av den svenska härens överförande till Livland (1621) och Tyskland (1630). Efter Gustav II Adolfs död en av de fem riksförmyndarne. — Äldre man i svart dräkt med vita uppslag. Helfigur. Observera de i hans gravkor i Strängnäs domkyrka förvarade handbojorna, nu utställda under porträttet. Av J. H. Elbfas. H. 2,05 m. B. 1,16 m. Fig.

Tillhör Kungl. Krigsskolan, Karlberg.

475. *Hamilton, James*, 1606—1649, hertig, engelsk krigare. Inträdde 1631 i Gustav II Adolfs tjänst, varvid han anförde fem av honom värvade regementen av engelska och skotska soldater med vilka han deltog i slaget vid Breitenfeld. Kopparstick av P. van Lisebethius efter van Dyck.

Tillhör Kungl. Biblioteket.

476. *Horn, Gustav*, 1592—1657, greve, riksråd och fältmar skalk, överste för Norrlands storregemente 1621, överbefälhavare för de svenska trupperna i Livland 1628. Under fälttåget i Tyskland Gustav II Adolfs närmaste man i befälet. Säsom befälhavare över svenskarnas vänstra flygel i slaget vid Breitenfeld 1631 bidrog han väsentligt till den lysande segern. Efter konungens död jämte hertig Bernhard av Weimar överbefälhavare för de protestantiska trupperna i Tyskland. — I guldbeslagen stålrustning med spetskrage

- och fältbindel. Bröstdbild, fas höger. Av D. Beck. H. 0,70 m. B. 0,56 m. Grh. 654. Fig.
477. *Horn, Gustav*, 1601—39, kammarherre hos Gustav II Adolf. Iklädd vit livrock, spetskrage och axelgehäng. Höftbild, fas h. Av J. H. Elbfas, 1640. H. 1,01 m. B. 0,78 m. Grh. 932.
478. *Johan*, hertig av Östergötland, 1589—1618, Johan III:s och Gunilla Bielkes son, gift med sin kusin Maria Elisabet, Karl IX:s dotter. Deltog bl. a. i danska kriget 1611—13, men spelade för övrigt ingen märkligare politisk roll. Höftbild, stående fh. Guldstickad, svart dräkt, blå fältbindel. H. 1,06 m. B. 0,74 m. Av okänd. Grh. 649.
479. *Johan Georg*, kurfurste av Sachsen, 1585—1656. Gustav II Adolfs bundsförvant i slaget vid Breitenfeld 1631. — Kopparsstick av S. de Passe. Tillhör Nationalmuseum.
480. *Johan Kasimir*, pfalzgreve vid Rhen, 1589—1652, gift 1615 med Gustav Adolfs halvsyster Katarina. Sedan 1622 bosatt i Sverige, där han bl. a. anlätades i olika regeringsuppdrag. 1630—33 hade han ledningen av finansförvaltningen. Midjebild fh. i kalott och svart dräkt. H. 1,03 m. B. 0,80 m. Grh. 1251.
481. *Johannes Matthiae Gothus*, 1592—1670, professor vid »Collegium illustre» (adelsläroverket) i Stockholm 1625, Gustav II Adolfs fältpredikant under tyska kriget och Kristinas lärare. Sedan 1643 biskop i Strängnäs. Bröstdbild fh. i svart dräkt. Daterad 1629. H. 0,60 m. B. 0,55 m. Av okänd. Grh. 936.
482. *Karl IX*, konung av Sverige, 1550—1611. Bröstdbild fh. i rustning och fältbindel. H. 0,70. B. 0,57. Av okänd. Grh. 1783.
483. *Kenicius, Petrus*, 1555—1636, en av förgrundsfigurerna vid Uppsala möte 1593, biskop i Skara 1595, ärkebiskop sedan 1609 och Uppsala universitets förste prokansler. Bröstdbild fh., i prästdräkt. H. 0,89 m. B. 0,75 m. Av okänd. Grh. 947. Fig.

484. *Kristian IV*, konung av Danmark, 1577—1648. Gustav II Adolfs motståndare i »Kalmarskriget» (1611—1613). — Kopparsstick av S. de Passe. Tillhör Nationalmuseum.
485. *Kristina*(?), svensk drottning, prinsessa av Holstein-Gottorp, 1573—1625, gift med konung Karl IX, Gustav II Adolfs moder. Helfig. fv. av J. H. Elbfas. H. 1,95 m. B. 1,03 m. Grh. 423.
486. *Kristina*, svensk drottning, dotter till Gustav II Adolf och Maria Eleonora, 1626—1689. Svensk regent 1644—1654. — Som ung flicka med hängande, blont hår i brun dräkt, rikt prydd med guldspetsar samt vit spetskrage och manschetter. Vifta i handen. Målning av J. H. Elbfas omkr. 1640. H. 0,70 m. B. 0,52 m. Fig. Tillhör Strängnäs läroverk.
487. *Laurentius Paulinus Gothus*, teologisk författare och pedagogisk organisatör, 1565—1646. Var först professor i Uppsala, sedan biskop i Skara och Strängnäs och slutligen ärkebiskop. Han inlade stora förtjänster om folkundervisningen, upprättade skolor, införde kyrkostadga m. m. Bl. a. torde han ha varit den förnämsta upphovsmannen till skolordningen av 1613. — Äldre man med helskäg i svart dräkt och »kvarnstenskrage». Bröstdbild, fas t. h. H. 0,79 m. B. 0,65 m. Tillhör Strängnäs domkapitel.
488. *Mannerskiöld, Nils Assarsson*, 1586—1655. General, ståthållare vid Narva m. m. Iklädd mörk dräkt med vit krage, broderat gehäng. På bröstet medalj med Gustav II Adolfs bild. Knäbild, av okänd konstnär. H. 1,00 m. B. 0,82 m. Enligt traditionen, benäget meddelad av porträttets ägare, skall M. i likhet med andra Gustav II Adolfs krigsoverstar ha erhållit medaljen — till vilken motsvarigheter i original finnas utställda under avdelningen medaljer II — vid konungens död eller begravning. Tillhör friherrinnan L. Adelswärd, Adelsnäs.

489. *Maria Eleonora*, svensk drottning, prinsessa av Brandenburg, 1599—1655, gift med konung Gustav II Adolf. Helfigur. Guldblommig svart dräkt med rika smycken. H. 2,13 m. B. 1,12 m. Av okänd. Grh. 1654.
490. *Maximilian I*, hertig och kurfurste av Bayern, 1573—1651. Ledare för den »katolska ligan» och motståndare till Gustav II Adolf, som 1632 besatte hans huvudstad München. — Kopparstick av L. Kilian efter M. Kager.
Tillhör Nationalmuseum.
491. *Messenius, Johannes*, 1579—1636, professor i Uppsala, historieskrivare och dramatisk författare. Höftbild fh. i svart dräkt, kappa och spetskrage. Tillskriven Arendt Lambrechts. Daterad 1611. H. 1,10 m. B. 0,82 m. Grh. 928.
- 493—496. *Oxenstierna, Axel*, 1583—1654, greve, Gustav II Adolfs främste medhjälpare, rikskansler sedan 1611. Generalguvernör i Preussen 1626; efter konungens död Sveriges fullmyndige legat i Tyskland (1633).
493. ——. Äldre man med grått skägg, iklädd svart dräkt med vit krage och svart kalott. Oljemålning av David Beck. H. 0,98 m. B. 0,77 m. Fig.
Tillhör ryttmästare Å. Pauli, Stockholm.
494. ——. Bröstdbild. Enligt inskrift utförd den 4 maj 1633 under en konferens med kardinal Richelieu av David Dumontier (fransk målare 1574—1646). Pastell. H. 0,45 m. B. 0,33 m. Fig.
Tillhör Vitterhets-, Hist.- och Antikv.-akad.
495. ——. Kopparstick av Jeremias Falck efter D. Beck 1652.
496. ——. Kopparstick av W. J. Delff efter M. Mierevelt.
Tillhöra Nationalmuseum.
497. *Oxenstierna, Bengt Bengtsson* (»Resare-Bengt»), 1591—1643, greve, riksskattmästare. Företog i yngre år omfattande resor till Orienten (Palestina, Mesopotamien, Persien). Avsändes av Gustav II Adolf som sändebud till Venedig 1621, innehade sedan flera vik-

- tiga poster i konungens tjänst. Senare generalguvernör över Livland och Ingermanland. Helfigur fh. i grön guldbroderad dräkt, kyller, axelgehäng och spetskrage. Tillskriven J. H. Elbfas. H. 2,14 m. B. 1,16 m. Grh. 976. Fig.
498. *Oxenstierna, Gabriel Gustavsson*, 1587—1640, yngre broder till rikskanslern Axel O., friherre, riksråd. Anförtroddes 1625 viktiga beskickningar till ett flertal nordeuropeiska hov, och tjänstgjorde under broderns resor långa perioder såsom ställföreträdare för rikskanslern. Riksdrots sedan 1634. Helfigur fh. i svart dräkt och spetskrage. Av J. H. Elbfas. H. 2,18 m. B. 1,15 m. Grh. 953. Fig.
499. *von Pappenheim, Gottfried Heinrich*, 1594—1632. Greve, kejsrerlig fältmarskalk, deltog i slagen vid Breitenfeld och Lützen, där han dödligt sårades. — Kopparstick av Corn. Galle d. y. efter A. van Dyck.
Tillhör Nationalmuseum.
500. *Piccolomini, Ottavio*, hertig av Amalfi, 1599—1656. Österrikisk fältherre av italiensk börd, deltog i 30-åriga kriget från 1618 till fredsslutet 1648. Efter slaget vid Lützen skyddade han med sitt kavalleri den kejsrerliga härens reträtt. — Iklädd rustning med spetskrage, guldstickat axelskärp och röd kejsrerlig fältbindel. Knäbild, fas t. h. Av Justus Susterman. H. 0,92 m. B. 0,78 m.
Tillhör Nationalmuseum.
501. *Rosenhane, Johan Jöransson*, 1571—1624, »riksens överste secretarius» (1599), ståthållare på Nyköpings slott (1612). Bröstdbild fh. i svart dräkt och liten spetskrage. Efter J. H. Elbfas. H. 0,55. B. 0,46. Grh. 1334.
502. *Rudbeckius, Johannes*, 1581—1646, professor i Uppsala 1609, deltog som Gustav II Adolfs hovpredikant i de ryska fälttågen 1614—15, den ledande kraften i 1615 års bibelkommission, biskop i Västerås sedan 1619 och grundare av dess gymnasium, det första i Sverige (1623). Bröstdbild, svart dräkt, prästkappa, vit slätkrage. 63-årig. H. 0,83 m. B. 0,74 m. Av okänd. Fig.
Tillhör Uppsala universitet.

503. *Skytte, Johan*, 1577—1645, friherre, Gustav II Adolfs lärare 1602. Erhöll som kammarråd 1612 överinseendet över rikets drätsel. Riksråd sedan 1617, var han 1629—34 generalguvernör över Livland, Ingermanland och Karelen. Kansler för universiteten i Uppsala och Dorpat. — Äldre man, 57 årig, med grått skägg i svart dräkt med vit krage. Midjebild. Daterad 1634. H. 1,04 m. B. 0,77 m. Av okänd. Fig. Tillhör friherre Israel Lagerfelt, Lagerlunda.
504. *Soop, Erik*, 1592—1632, överste för Västgöta rytteri. Utmärkte sig särskilt i drabbningarna vid Dirschau (1627) och Stuhm (1629). Höftbild fh. i kyller, fältbindel och spetskrage. Daterad 1629. H. 1,06 m. B. 0,80 m. Av okänd. Grh. 931. Fig.
505. *Stålhandske, Torsten*, 1594—1644. Kavallerigeneral, deltog sedan 1626 i Gustav II Adolfs krig. Såsom chef för det finska rytteriet (»hakkapälliterna») bidrog han väsentligen till segern vid Breitenfeld. Deltog därefter i striderna vid Nürnberg och i slaget vid Lützen. S. var senare en av Banérs och Torstenssons dugligaste underbefälhavare. — Medelålders man iklädd rustning samt stor spetskrage och manschetter. Knäbild. Sign. 1644. Oljemålning av okänd konstnär. H. 1,15 m. B. 0,93 m. Tillhör Kungl. Krigsskolan, Karlberg.
506. *von Thurn, Henrik Matthias*, 1567—1640, greve, ledare för den protestantiska oppositionen i Böhmen vid 30-åriga krigets utbrott, senare i svensk tjänst såsom general och diplomat. Sårades i slaget vid Lützen. Kopparstick. Av W. J. Delff. Tillhör Kungl. Biblioteket.
507. *Tilly, Johan Tserclaes*, 1559—1632, greve, fältherre, sedan 1609 överbefälhavare för katolska ligans trupper och sedan 1630 även för de kejserliga. Han var Gustav II Adolfs motståndare i slaget vid Breitenfeld och sårades dödligt i slaget vid Lech 1632. Knäbild åt v. Iklädd rustning och pipkrage. Kopparstick av Lucas Kilian 1629. Fig. Tillhör Nationalmuseum.

508. *Torstensson, Lennart*, 1601—1651, greve, fältmarskalk, riksråd. Erhöll sin militära utbildning under konungens fälttåg i Preussen 1626—29. Utnämndes 1630 till chef för artilleriet, som han med stor skicklighet ledde i slagen vid Breitenfeld och Lech. Efter 1635 var han vid sidan av Banér den mest duglige och framgångsrike av de svenska fältherrarna. Helfig. i naturlig storlek, stående, i rustning. Daterad 1648. Av okänd. H. 2,08 m. B. 1,22 m. Grh. 1949. Fig.
509. *Tott, Åke*, 1598—1640, riksråd och general vid rytteriet 1630, fältmarskalk 1631. Deltog i slaget vid Breitenfeld och höll senare norra Tyskland besatt med sina trupper. Midjebild fh. i rustning, fältbindel och spetskrage. H. 0,81 m. B. 0,61 m. Av okänd. Grh. 1678.
510. *Utter, Peder Månsson*, 1566—1623. Arkivman, genealog. Blev 1618 arkivsekreterare i kungl. kansliet, där han igångsatte ett målmedvetet uppordningsarbete av de vanvårdade arkivalierna. — Medelålders skäggig man i svart dräkt med guldsnodder och knappar samt uppstående spetskrage. Knäbild. Oljemålning av okänd konstnär. H. 1,14 m. B. 0,83 m. Tillhör Riksarkivet.
511. *Wallenstein (Waldstein), Albrecht*, hertig av Friedland, 1583—1634. Österrikisk härförare, befälhavare för de kejserliga trupperna 1625—1630 och 1632—1634. Gustav II Adolfs motståndare i striderna vid Nürnberg och i slaget vid Lützen. — Kopparstick av H. Hondius. Fig. Tillhör Nationalmuseum.
512. *Wallius, Laurentius*, 1588—1638, Gustav II Adolfs hovpredikant, professor vid Uppsala universitet, biskop i Strängnäs 1637. Höftbild fh. Svart dräkt och pipkrage. H. 1,13 m. B. 0,83 m. Av okänd. Grh. 973.
513. *Vasaborg, Gustav Gustavsson*, greve av V., 1616—1653. Son till Gustav II Adolf och Margareta Slots. Deltog sedan 1633 i trettioåriga kriget, men spelade ingen framstående politisk eller militär roll. — Ung man

iklädd harnessk och blått skärp med långt ljust hår. Knäbild. Oljemålning av Sebastian Bourdon. H. 0,81 m. B. 0,70 m.

Tillhör Uppsala Universitet.

514. *Wrangel, Herman*, greve, fältmarskalk, riksråd. 1584(?)—1643. Deltog med utmärkelse bl. a. i de polska och preussiska fälttågen 1622 och 1626—1629 och var senare under en tid befälhavare för hären under Axel Oxenstierna. Genom hans hetsiga lynne och oenighet särskilt med Johan Banér förringades dock hans insatser för de svenska vapnen. — Yngre skäggig man i svart rikt bandprydd dräkt med stor spetskrage. Knäbild fas h. Sign. 1626. H. 1,16 m. B. 0,90 m.

Tillhör friherre Fr. von Essen, Skokloster.

515. *Wrangel, Margareta*, född Grip (d. 1624), gift med Herman W. — Iklädd en praktfull, bandprydd, svart dräkt med uppstående spetskrage och högt pärladiem. H. 1,11 m. B. 0,86 m. Pendant till föregående.

Tillhör friherre Fr. von Essen, Skokloster.

»Liveriet» vid Gustav II Adolfs hov.

(Utställare: Kungl. Livrustkammaren.)

Liveriet.

Uniformeringen, för vilken det viktigaste är gemenskapen i färg, uppstår väsentligen av tvenne grunder, dels en praktisk, att det för den som skall förse ett större antal personer med dräkter är enklare att använda en enda sorts tyg, dels en traditionell, som skulle kunna kallas livrévägen, ehuru den säkerligen har urgamla rötter, som gå tillbaka till klanväsendet och stamreligionen, där gemenskapen i religion och härstamning markerades med bärandet av en särskild färg. Furstens, klanhövdingens omgivning kom på så sätt att bära gemensam färg. Och det är också först furstens närmaste omgivning och hans livvakt, som komma att bära de likfärgade dräkter, som senare kallas livré. I Sverige fanns efter unionstiden ingen tradition och det kungliga livréets färger växla därför under 1500-talet mycket. Emellertid synes den gula färgen i riksvapnet och flaggan redan under Johan III:s tid betraktats såsom landets huvudfärg och under såväl Gustav Adolfs som Kristinas tid var det kungliga livréets färg gul. Detta gula livré var stofferat med svart, så att konungens färger blevo svart och gult (guld).

Utom detta här rikt företrädda gula och svarta livré finnes en utrustning för pager, drabanter och andra livrépersoner, vars färger gå i rött och vitt (silver), av vilka flera med säkerhet beställdes till bröllopet 1620 och sannolikt varit avsedda för drottning Maria Eleonoras livré, då det röda och vita var hennes brandenburgska färger. Ytterligare ett kung-

ligt livré tycks rört sig med färgerna purpur och gult (guld), varom vissa antydningar finnas att det bör hänföras till Gustav Adolfs moder, Kristina av Holstein. *R. C—m.*

Gula liveriet.

521. Hattband, 3 st. av svart sammet med emaljerade guldrossetter; möjligen förfärdigade av guldsmeden Jakob Mores (Moer, Mors) i Hamburg, som arbetade för Holstein-Gottorpska hovet, Kristian IV av Danmark och Karl IX.
522. Värjehäng, 4 st., med koppel. Av läder, klädda med gult siden med svarta broderier.
523. Pagevärjor med förgyllt fäste och Solingenklingor. Beställda hos svärdfejaren Charles Dartené i Haag till Gustav II Adolfs bröllop. De hade urspr. svarta sammetsbaljor.
524. Stålhjälm, överdragen med svart sammet med pärlstickararbete. I äldsta inventariet benämnas dylika hjälmar »stormhattar». De buros av pager och drabanter. Fig.
525. Bardisan, överdragen med svart sammet och med guldsnören. Udden av förgylld mässing. I det äldsta inventariet förekomma 12 liknande »spetzar» och sex lösa uddar, varav fem ännu äro bevarade. De beställdes till Gustav II Adolfs bröllop och hörde till »Det gula liveriet». Svart och guld voro konungens färger.
526. Axelgehäng, 3 st., med rika guldbroderier samt guldfransar kring kanterna, fodrade med svart sammet.
527. Pageklädning, bestående av tröja och byxor av gult kläde, ingående bland Gustav Adolfs livréer.
528. Tröja av gult kläde, fodrad med svart. Ursprungligen funnos 27 stycken liknande bland Gustav Adolfs livréer.
529. »Hingstridarekappa», underfodrad med gult boy.

530. Tröja av gult atlas, besatt med svarta sidenband med invävt guld, samt försedd med små svarta och gula silkesknappar, skörten fodrade med gult taft.
531. Kort kappa av gult kläde med flera rader påsydda svarta sidenband med guld; kappan fodrad med svart sammet och kragen klädd med samma tyg.
532. Flax av gult kläde, fodrad med svart taft samt ornerad med svarta silkesnören invävda med guld.

Röda och vita liveriet.

533. Bardisan, överdragen med rött sammet med silversnören. Udden av försilvrat järn i genombrutet arbete. Ursprungligen funnos 12 liknande, förfärdigade till — »12 Röda sammets sadlar, som gjordes till H: K: M:tz bröllop». Rött och silver voro drottning Maria Eleonoras färger.
534. Tröja, av vit atlas fodrad med röd taft samt kantad med silverband.
535. Hattband, 5 st., flätade av silvertråd och besatta med rosetter av äkta pärlor. Att fem lika finnas tyder på deras användning av »liveriet» och färgen gör det sannolikt att de burits av drottning Maria Eleonoras pager.
536. Pagevärjor med försilvrat fäste och Solingenklingor. Beställda hos svärdfejaren Charles Dartené i Haag till Gustav II Adolfs bröllop. De hade urspr. röda sammetsbaljor.
537. Hattband, 2 st., av rött atlas med guldbroderi. Ursprungligen 15 st. De kallas i inventariet från 1672 »Hatteband, gammalt Mode», och ingå bland livréerna.
538. Pagedräkt av svart sammet, ingående bland Gustav Adolfs livréer.
539. Pagedräkt av svart sammet, ingående bland Gustav Adolfs livréer.

540. Kort jacka av svart sammet med ärmar av grått siden. Bakom dessa nedhånga biärmarna. Ingår bland Gustav II Adolfs livréer.
541. Häroldskåpa av blått sammet, broderad med guld med riksvapnet. Från Gustav II Adolfs tid. Märklig är omkastningen av ordningen på fälten i det ena riksvapnet. Möjligen ha därför vapnen tidigare setat på ett banér eller hästtäckte, där högra sidans vapensköld brukade vara en spegelbild av den vänstra. Fig.
542. Häroldsstav, ursprungligen ett par, av vilka den ena förkom vid drottning Kristinas eller Karl X Gustavs kröning.
543. Putschan, ungersk från omkr. 1600. Av förgyllt silver. I Sverige sannolikt använd av härolder. Ursprungligen tvenne lika, av vilka den ena förkom vid drottning Kristinas eller Karl X Gustavs kröning.
544. Kuskkappa av violett sammet, underfodrad med gul taft. Formen österländsk. Två dylika funnos i den äldre delen av Livrustkammaren 1654, av vilka den ena dock kasserades på 1850-talet. Fig.
545. Kyller av skinn, kantat med svart sammet (ärmarna, som varit av siden, saknas). Klädkammarrens äldsta inventarium upptager det bland Gustav II Adolfs livréer.
546. Tröja av silvertyg med broderier. Utan ärmar; barnplagg. Kallas i äldsta klädkammarinventariet »1: Gammal Lijten köller såsom ett Lijff». Den är tillverkad av ett större broderi, som tillskurits oberoende av mönstret.
547. Tio tillskurna tröjor av sämskskinn, broderade med guld- och silvertråd samt silke i flera färger; aldrig hopsydd. I 1672 års inventarium upptogs de såsom »Ån eett Gammalt Liverie».
548. Drabantbardisan. Svensk. 1626 med svenska riksvapnet med omskrift: G. A. R. S. (Gustavus Adolphus Rex Sueciæ). Ett annat exemplar, som avslipats till hackkniv, tillhör Nordiska Museet.

Tornering.

(Utställare: Kungl. Livrustkammaren.)

Såsom en blandning av ridderliga övningar och rituellt dramatiska föreställningar tillhörde torneringarna äldre tiders allra största festligheter. Ursprungligen endast avhållna vid vissa religiösa årsfester förekomma de sedan även vid bröllophögtidigheter, kungliga kröningar o. d. Även i Sverige hade de förekommit både under medeltid och äldre vasatid, men nådde icke den utveckling de erhöilo i de rikare kulturländerna. Visserligen undervisades unga furstar ännu i början av 1600-talet i den ganska svåra torneringskonsten, men torneringens bästa tid var då förbi. Som ridderliga övningar förekomma därefter mindre riskfyllda ryttarspel, karuseller och ringränningar. Till Gustav II Adolfs bröllop 1620 gjordes storartade anordningar för ett tornerospel och all sannolikhet finnes att alla de tornerschabrak och tornervapen, som ingå i Gustav Adolfs rustkammare, varit använda vid detta tillfälle, vilket även torde varit det sista tillfälle en verklig tornering ägt rum i Sverige. De bevarade rustningarna visa, att den art av tornering, som nyttjats, varit den sena italienska torneringen över barriär. De små tornersvärden och de parvis lika tornertäckena ange, att även grupptornering förekommit. Den rikhaltiga textila utrustning för tornering, som finnes i Livrustkammaren, är

R. C—m.

551. Gustav II Adolfs hattband eller hjälmkrans av svart sammet med guld- och silkesbroderi, urspr. rikt besatt med äkta pärlor. Enligt de äldre inventarierna kallas det för ett hattband, men formen är ovanlig och liknar

mer en s. k. hjälmkrans, som vid torneringen bars omkring hjälmen till den dams ära, som förfärdigat densamma (på franska: faveur).

552. Hertig Karl Filips tornerrustning. Förgylld samt med för tornering tillsatta skyddsdelar. Tornerskört och schabrak från Gustav II Adolfs tid, ej tillhöriga.

Rustningen beställdes och förfärdigades antagligen i Sverige 1620 genom Louis de Geers försorg samt förgylldes av svärdfejaren Charles Darténé i Haag till torneringen vid Gustav Adolfs bröllop, men blev ej färdig förrän 1621.

553. Tornerrustning, tillfälligt gjord av en fältrustning. Uppges 1671 av den danske resenären Corfitz Braem, som såg densamma i Livrustkammaren, varit använd av en greve de la Gardie. Den lansens stödande haken är på denna rustning bevarad, men de för torneringen behövliga förstärkningsstyckena finnas ej mer, endast de för deras fästade behövliga stora skruvarna sitta kvar. Rustningens dekorering är tillfälligt gjord för torneringen.

554. Delar av tornerrustning för deltagande i någon kadrilj, ty de gamla inventarierna omnämna fem liknande rödmålade rustningar.

555. Hästtäckan, 2 st., bestående av bog- och ländstycken samt halskappor av hautelissevävnad i silke med svenska riksvapnet, Gustav II Adolfs namnchiffer och årtalet 1621. Inköpta av Peter Spierinck, vid vars fabrik i Delft de utförts. Tvenne dylika äro upptagna på listan över vad drottning Kristina låtit »Leggia Apart, Uthj RustCammaren Och för sig sielf will behålla». Fig.

556. Tornerschabrak av vit atlas med »rosor och liljor» i rött, bestående av ländstycke med sidostycken, bogstycke och halskappa.

557. Tornerschabrak, av atlas, ursprungligen 12 stycken parvis liknande, bestående av ländstycke, bogstycke och halskappa. Ursprungligen funnos även riddarskört, vilka dock kasserades 1823. Ornamentiken med sina direkta lån från orienten är synnerligen märklig.

558. Tornertäcken, bestående av länd- och bogstycken av sammet med gul atlasbotten. Kallas i de äldsta inventarierna för »flamske torneertecken».

559. Tornerlansar. Ehuru dessa lansar i senare tider burit fandukar, som saknat stänger, torde de vara identiska med de äldre inventariernas »Store tornere lantzar», som finnas i stort antal. Att dessa enkla föremål bevarats torde just bero på att de fått praktisk användning som fanstänger. Numera äro de stora sällsyntheter.

560. Tornersvärd med baljor av brunt läder. Ehuru gjorda utan omsorg äro dessa svärd intressanta såsom svenska faktoriarbeten, sannolikt från Arboga. De torde kunna dateras till tiden kort före 1600-talets mitt och äro sannolikt identiska med de »Tårnere swerdh», som upptagas i de äldre inventarierna.

Minnen av svenska krigare samt härens och flottans beväpning på Gustav II Adolfs tid.

561. Skeppskanoner av brons, svenska 12-pundiga, 3 st. av år 1612, 1617 och 1624 resp. Upptogos 1921—1922 från det vid Viksten i Stockholms södra skärgård år 1628 sjunkna svenska realskeppet Riksnnyckelen. Fig. Tillhör Statens sjökrigshist. saml. Stockholm.
562. Modell av 4-pundigt regementsstycke av metall i (obeslagna) lavett; å eldröret årtalet 1632; å lavettsidorna avbildningar av musketerare, trumpetare och pipare från tiden för 30-åriga kriget. Tillhör Artillerimuseum.
563. 36-pundigt kedjelod, vardera segmentet med Gustav II Adolfs namnchiffer. }
564. 18-pundigt pikelod. }
565. 3-pundigt saxe- eller krysslod. }
566. 8-pundigt stånglod. }
567. 3-pundigt länklod. }
568. 18-pundigt runt lod. }
569. 16-pundig granatspegel, fylld med 4 st. 3-pundiga handgranater och avsedd för kastning med mörsare. }
570. 60-pundig brandkula med en sprängladdad handgranat inuti till förekommande av försök att släcka projektilen. }
571. Handkula med brandsats av under Gustav II Adolfs tid bruklig typ, avsedd att, brinnande, med hand-

Funna vid grävningar å Helgeandsholmen år 1894
Santliga av för Gustav II Adolfs artilleripjäser använda typer. (Artillerimuseum.)

kraft kastas mot skepp vid äntring, varvid hullingarna, de s. k. ankarena, kommo kulan att fastna i segel och tågvirke.

Tillhör Artillerimuseum.

572. 8-pundig handkula avsedd att användas vid fästningars stormande. Tillhör Artillerimuseum.
573. Fyr- eller brandpil, bestående av en på en stång fästad brandkula med trenne raketer för projektilens framdrivande. Tillhör Artillerimuseum.
574. Pusikan eller fyrlans avsedd att vid en stormning, brinnande, med handkraft kastas från fästningen ned mot den anfallande. Tillhör Artillerimuseum.
575. Stormkrans, avsedd att, brinnande, kastas in i en fästning eller ombord på ett fartyg. Tillhör Artillerimuseum.
576. Stormfat (modell) 2 st., ett för krutladdning, ett för granat. Användes vid fästningsförsvar. Fatet antändes och störtades utför fästningsvallen mot fienden, där det omsider sprängdes. Tillhör Statens sjökrigshist. saml. Karlskrona.
577. Bössa med hjullås och ovanligt lång pipa, funnen bland de vapen, som vid passet Kringen i Gudbrandsdalen i Norge upptagits efter därstädes 1612 nedgjorda, för svensk räkning värvade 300 man skottar under överstelöjtnant Alexander Ramsays befäl. Gåva av Kungl. Norska Artilleristyrelsen. Tillhör Artillerimuseum.
578. Mickhake med luntlås, pipan märkt med årtalet 1598. Haken har — enligt Livrustkammarens inventarieförteckning från år 1671 — »K. Gustaf II Adolf brukat uti det Tyska Kriget». Tillhör Artillerimuseum.
579. Monument vid Älvsnabben i Stockholms södra skärgård (fotografi) till minne av Gustav II Adolfs avseg-

- ling från Älvsnabbens hamn till Tyskland (Rügen) den 15 juni 1630.
Tillhör Statens sjökrigshist. saml. Stockholm.
580. Grov musköt med luntlås, kaliber 70 mm, pipan konstruerad efter samma system som läderkanonerna och klädd med gyllenläder.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
581. Värjor, 2 st. med baljor. Rytтарvärjor av svensk typ.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
582. Spets till bardisan. Sannolikt underofficersvapen. Spetsen i senare tid omsmid.
Tillhör Göteborgs museum, Historiska avdelningen.
583. Spets till bardisan (officersvapen) med fina, ursprungligen förgyllda etsningar, med på ena sidan Gustav Adolfs porträtt. Formerna angiva nordvästeuropeisk tillverkning.
Tillhör Friherre E. von Born, Sarvlaks, Finland.
584. Brandpik med morgonstjärneliknande huvud, som utgör oljebehållare för fyra veckor. Det blågula skaffet anger vapnets svenska härkomst.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
585. Infanteripikar, 2 st., 540 cm långa, med smala spetsar. Svensk typ.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
586. Officerspik, kort med rutformig spets. Överensstämmer nära med den modell som tillverkades i Nürnberg för Gustav II Adolfs räkning av tygmästaren Johan Carl.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
587. Fältmarskalken Herman Wrangels värja, med rikt snidat och försilvrat fäste. Balja med doppsko i samma arbete som fästet. Fig.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
588. Fältmarskalken Herman Wrangels pistoler med hjullås. Praktvapen med stockar av ebenholz inlagda med pärlemor. Kolvkapporna av silver med Herman Wrangels vapen och initialer. Nürnbergerarbete 1620-talet.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.

589. Ryttarrustning, som uppgives tillhört översten, friherre Georg Fleetwood, som deltog i slaget vid Lützen. Rustningen är enkel och en god representant för den vanliga ryttarrustningen.
Tillhör Kammarherre David v. Schinkel, Tidö.
590. Svensk infanterimusköt med snapplås, sannolikt tillverkad i Jönköping.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
591. Pikenerarhatt av förgyllt järn. Sällsynt är att kindstyckena äro bevarade. Vid dessa voro fästa band som knötos under hakan.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
592. Pikenerarrustning av svensk typ med stora mässingsnitar.
Tillhör Skoklosters fideikommiss, Frih. Fr. v. Essen.
593. Gustav II Adolfs dräkt, bestående av skjorta, tröja av vit atlas, ornerad med silverband, och byxor av engelskt kläde med liknande band. Bars av Gustav II Adolf vid övergången av Weichseln och angreppet av skansen Käsemark på Klein-Werder den 24 maj 1627. Konungen ledde själv anfallet från en liten båt, som roddes av drabanter. Med honom voro i båten Per Brahe och livknekten Erland Lindelöf. Han bar då harnesk över denna dräkt och en hjälm (»Pätt») på huvudet och sårades av en musköt-kula i höfttrakten nedanför harnesket.
Tillhör Livrustkammaren.
594. Gustav II Adolfs dräkt bestående av skjorta, kyller av älghud med ärmar av vitt siden samt byxor av grått kläde. Buren av Gustav II Adolf i drabbningen vid Dirschau den 8 augusti 1627, då han sårades av en musköt-kula i högra skuldran. Dräkten är en typisk fältdräkt för officer. Skjortan är ur samma »dussin», som den konungen bar vid Käsemark.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 a. Rustning av svärtat järn med förgyllda nitar. Möjligen identisk med en av de tvänne rustningar, som i äldre inventarier upptagas på Gustav II Adolf. Den

- ena var tillverkad i Norrköping. Hjälms och höger armskena äro numer förkomna.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 b. Slutet hjälm med silverbeläggning, förfärdigad för Gustav II Adolf att användas tillsammans med en även utställd äldre rustning.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 c. Gustav II Adolfs stormhatt, vägande 15 kg. 3 hg. 42 gr. »Salig Kungl. M:sts stormpott. skottfri» (pott = franska pot de pionier), den användes under vistelse i löpgravarna till skydd mot fiendens kulor. Fig.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 d. Fragment av hjälm med silvernitar. Kindsydd till ryttarhuva. Möjligen den »Caskett medh sölf naglar H. K. M^{tz} bahrett» som omnämnes i 1635 års inventarium.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 e. Värja. Förd av Gustav II Adolf i polska kriget. Under en rekognoscering i närheten av Dirschau den 1 juli 1627 råkade konungen i handgemäng med en »Hussar» (polskt tungt kavalleri), »huggandes H. M:tt efter hufvudet, wilket H. M:tt medh wärian parerat haffwer, att och Plåten whr fästet huggen ähr». Dess autenticitet torde få anses otvivelaktig ehuru den först inkommer i 1671 års inventarium.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 f. Sabel, sannolikt rysk från 1500-talet. Sabeln, som bär märke av hugg, togs av konungen personligen från en polack, som anföll honom under en rekognoscering vid Dirschau den 1 juli 1627. Härtill hör balja och gehäng, som ej är av polsk typ, tydligen gjord för konungens räkning. I 1671 års inventarium, där den först uppträder angives att konungen själv brukat denna sabel. Fig.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 g. Gustav II Adolfs svärd, kallas i det äldsta inventariet för »Slag Swärdh som S. K. May:tt sielf fördhe».

- Bland ornamenten på klingan märkes en sköld med tre stjärnor och på sidorna därom initialerna R. M. Mycket tyder på att man i Norden länge fört dylika långa riddaresvärd.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 h. Svärd med försilvrat fäste. Klingan blånad, etsad och förgylld av Solingen-tillverkning. Ur Gustav II Adolfs rustkammare.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 i. Gustav II Adolfs värja. Fästet med inhamrad silverornering i upphöjt och delvis flackt arbete: blomstermönster med genier och maskaroner. Skänkt till konungen av Erik Larsson von der Linde (holländsk köpman, inflyttad till Stockholm 1602, adlad 1631, d. 1636).
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 j. Ett par kommisspistoler av nederländsk typ, med uppgift i äldsta inventariet, att de varit »Sal. Konungens».
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 k. Ett par pistoler av västeuropeisk, möjligen nederländsk typ. Med uppgift i äldsta inventariet att de varit »Sal. Konungens».
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 l. Värja och sporrar inlagda med guld. Värjklingan av högtstående Toledoarbete, mästaren är dock av Solingenslägt. Tillhört Axel Oxenstierna.
Tillhör Livrustkammaren.
- 594 m. Värjor, 2 st. av närbeslägtade former. Enkla försilvrade fästen. Den ena härstammar från den Oxenstiernska rustkammaren på Tidö, den andra från den Bielkeska på Thureholm.
Tillhöra Livrustkammaren.
- 594 n. Musköter, 7 st. nederländska (på en bär låset Amsterdams stämpel). Till tre finnas ännu stödgaflarne (»forkietegaflar», av franska fourchette) bevarade. Fyra stamma från Gustav Adolfs rustkammare, där de nederländska vapnen äro mycket talrika.
Tillhöra Livrustkammaren.

594 o. Kopparmusköter, 4 st. På två stycken äro piporna förstärkta med metalltrådslindning. Enligt 1654 års inventarium skulle de skjuta »1 Pundiga kuhlor» (425 gr.).

Tillhöra Livrustkammaren.

594 p. Putschan eller kommandostav med beslag av förgylld koppar. Även i Sverige voro dylika österländska klubbor vanliga såsom befäls- eller värdighetstecken. Uppgives ha tillhört Axel Oxenstierna. Från hans rustkammare på Tidö.

Tillhör Livrustkammaren.

594 r. Sadel med applikationsornering i mörkare läder. 1620-talet. Från Oxenstiernska rustkammaren på Tidö.

Tillhör Livrustkammaren.

594 s. Kyller av älghud, broderat med guld. Har tillhört Erik Soop, d. 1632, och sedan bevarats inom familjen Soop, tills det nyligen övergått i Livrustkammarens ägo. Fig.

Tillhör Livrustkammaren.

595. Svensk ryttarfana, s. k. Körnett, från år 1626. Den enda fullt säkra i Sverige bevarade svenska fana från Gustav II Adolfs tid.

Tillhör Livrustkammaren.

595 a. Infanterifanor, 2 st. av växlande blå och gula, vågformiga ränder. Möjligen från Gustav II Adolfs tid. Deras härkomst är okänd, men de funnos i regementets tidigare förråd i Örebro.

Tillhöra K. Livregementets Husarreg:te, Skövde.

Krigsbyten tagna under Gustav II Adolfs tid.

Konst- och konstslöjdföremål av kyrklig och profan karaktär.

596. Relikvarium för ett huvud. Antik onyxskål, på 1000-talets mitt försedd med montering (randbeslag, grepar m. m.) av guld besatt med pärlor, granater och andra halvädelstenar. Locket i form av en krona samt foten — med drivna bilder av Kristus på korset, madonnan m. m. — av förfyllt silver, även den rikt besatt med pärlor, halvädelstenar m. m. Torde vara utförda i Goslar omkr. 1240—1250. Relikvariet har förmodligen tillhört domkyrkan i nyssnämnda stad och inkom som krigsbyte från Tyskland 1632. H. 0,40 m. Fig.

Tillhör Statens Historiska Museum.

597. Biskopskräkla. Stav av brunpolerat trä med krön m. m. av delvis polerat och emaljerat silver. På noden vapen hänförliga till biskopsstiften Mainz, Magdeburg och Halberstadt samt kardinal Albrecht av Brandenburg († 1545), ärkebiskop av ovannämnda städer, dessutom årtalet 1539. Krigsbyte, troligen från Mainz och inkommet från Tyskland 1632. L. 1,85 m.

Tillhör Statens Historiska Museum.

598. Abbotskräkla. Stav av »bresiljeträ» med krön m. m. av förgyllt, delvis emaljerat silver. Försedd med inskrifter utvisande att kräklan utförts för abboten Johannes (V) Dresselius von Hollfeld (1618—1637) i Ebrachs cistercienserkloster, Bayern, 1625. Stämplad av obekant guldsmed: SH (el. HS) troligen i Bamberg. Ebrachs kloster plundrades av svenskarna 1631.

Kräklan inkom som krigsbyte från Tyskland 1632. L. 1,82 m. Fig.

Tillhör Statens Historiska Museum.

599. Altar-(relik-)kors. Förgyllt silver, delvis emaljerat och besatt med pärlor och halvådelstenar (på baksidan även en byzantinsk — eller byzantiniserande — onyxkamé med en stående Kristusbild). Plastisk kalvariegrupp under korsformig kapsel för relik av »det sanna korset». Mellanrhenskt arbete, 1300-talets förra del eller mitt. Har tillhört dâmen i Halle. Inkommet som svenskt krigsbyte från Tyskland 1632. H. 59 cm. Fig.

Tillhör Statens Historiska Museum.

600. Kalk. Guld och silver, med emaljerat krucifix och besatt med pärlor och ådelstenar. Under foten ärkebiskop Ernsts av Magdeburg vapen samt årtal: 1494. Ursprunget obekant. Krigsbyte från trettioåriga kriget. H. 21,8 cm.

Tillhör Statens Historiska Museum.

601. Bokdyna, blått, blommigt siden, varpå i guld, silver och silke (guld, rött, blått) broderats det kur-pfalziska vapnet (»das Churfaltziche wapen als der Reichsapfel, löw und zeütenfeld» enligt strax nedan citerade handskrifter), delat på tre vapensköldar nedhängande från en kurfurstehatt och stödda av tvenne lejon. Där omkring cirkelram, varpå broderats i guld på vit silkesbotten den kungliga engelska devisen: HONI SOIT QUI MAL Y PENSE. I hörnen tofsar av silver samt blått och vitt silke. Undersida av läder med inpressad rutornering. — Enligt tvenne handskrifter framdragna ur kuddens stoppning har den broderade översidan ursprungligen varit »trumpetfana» på en av de tolv silvertrumpeter, som kurfurst Fredrik V av Pfalz lät förfärdiga till sitt bröllop med prinsessan Elisabet av England 1613 — märk här den anförda devisen! — Den ifrågavarande trumpeteten fördes senare i det olyckliga slaget på Vita berget i Prag, där den erövrades och fanan, såld i Würzburg, omsyddes och förvärvades till biskopliga kapellet därstädes 1627.

Den synes där hava rövats av svenskar 1631; »välborne Lars Grubb» — förmodligen rådmannen i Linköping Lars Grubbe, fader till den Kristoffer Grubbe († 1681 som vice landshövding), vilken 1633—1636 tillhörde svenska kansliet i Tyskland eller Lars Grubbe-Stjernfeldt († 1642), resident i Hamburg 1635, överste och generalkrigskommissarie vid den svenska armén i Tyskland, senare häradshövding i Sjuhundra härad i Uppland och Tuhundra härad i Västmanland — skänkte den till Kungsåra kyrka 1636 eller 1637. 29×31 cm. Från Kungsåra kyrka, Västmanland. Fig.

Tillhör Statens Historiska Museum.

602. Altarduk. Vitt linne med infällda spetsar och broderier i svart silke, bl. a. psalmverser, den ena börjande: SCHUTZE DEN SCHWEDEN, UNSER LIEBER HERRE, den andra »Vår Gud är oss en väldig borg»: EIN FESTE BURGK IST UNSER GOTT etc. Duken synbarligen utförd i Tyskland vid början av svenskarnas ingripande i trettioåriga kriget, alltså under 1630-talets första år. Från Skedevi kyrka, Östergötland. (Ej krigsbyte.) L. 1,58 m. Br. 1,55 m.

Tillhör Statens Historiska Museum.

603. Korkåpa. Violettblun sammet med broderier i guld, silver och olikfärgat silke, bl. a. biskopsdömet Ösels vapen med dess biskops, Johan von Münchhausens (1541—1549) familjevapen i hjärtskölden. Kåpan synes hava tillfallit svenskarna som krigsbyte vid erövrandet av Riga 1621 och skänktes följande år av hovjunkaren — senare landshövdingen — Krister Posse till Fogdö kyrka, Södermanland. H. 1,40 m. L. 2,85 m.

Dep. i Södermanlands fornminnesförenings kyrkomuseum, Strängnäs.

604. Korkåpa. Brunviolett sammet med broderier i guld och olikfärgat silke. 1500-talets början. Gåva till S:t Olai kyrka i Norrköping av Johannes Botvidi, biskop av Linköping (1630—1635), tidigare Gustav II Adolfs fältpräst under hans polska fälttåg, varunder utan tvivel kåpan tagits som krigsbyte. H. 1,38 m. L. 2,94 m.

Tillhör S:t Olai kyrka, Norrköping.

605. Mässhake. Ursprungligen svart och röd sammet, ornerad med applikationsbroderier m. m. bl. a. furstbiskopsdömet Würzburgs vapen. Omkr. 1600. Synbarligen ingående i det av svenskarna i Würzburg 1631 gjorda krigsbytet. H. 85—113 cm.

Tillhör Fåglums kyrka, Västergötland.

606. Mässhake. Mönstrad halvssidenvävnad i gult och blått. Omkr. 1600. På ryggstycket furstbiskopsdömet Würzburgs vapen, antydande samma ursprung som för mässhaken från Fåglums kyrka, nr 605. H. 89—120 cm.

Tillhör Härjevads kyrka, Västergötland.

607. Oljemålning, framställande Manlius Torquatus i envig med en galler, av Ludvig Refinger, tysk konstnär, födelseår obekant, död 1548, verksam i München och Landshut. H. 1,60, B. 1,09. Medförd av svenskarna från den kurfurstliga konstkammaren i München 1632. Tillhör en serie av 14, möjligen 17, målningar, som hertig Wilhelm IV av Bayern beställde av tyska målare för sitt slott i München.

Nationalmuseum äger ytterligare 2 målningar av serien. De övriga finnas bevarade i Pinakoteket i München och på slottet Schleissheim utanför München. — Tillhör Nationalmuseum.

Vapen.

608. 6-pundig slanga av metall, gjuten av Herman Moltzfelt i Nieswisch år 1602, i svensk lavett av 1725 års system. Eldröret, som har formen av en sprucken jonisk pelare, bär å kammarstycket Radziwilska vapnet och därovanför en inskrift utvisande, att det tillhört Nicolaus Christophorus Radziwil »med Guds nåde hertig till Olica och Nieswisch år 1602». Enligt en annan inskrift å långa fältet är eldrörets namn Melusina, som »kröner staden med ära». Eldröret utgör enligt »Arckelie Räckningen oppå Stockholms Slott anno 1625» en trofé tagen vid Birzen i Litauen samma år. Det benämnes i nyssnämnda räkenskaper »Reppstycket». Det återfinnes också i Philip Jacob Thelott's

samling av troféritningar del III bland troféer tagna under Carl IX:s, Gustav II Adolfs och Karl X Gustavs tid mellan åren 1598 och 1658. Se n:r 440. Fig.

Tillhör Artillerimuseum.

609. Slag- eller ceremonisvärd. Klingan upptill etsad och förgylld i arabesker samt polske konungen Stephan Bathorys bröstbild med inskriften: STEPHANUS D. G. REX. POL. D(UX). PRUX. Fäste (tvåhands-) förgyllt. — Puta av svart sammet med förgyllda mäsingsornament, varibland ett adligt vapen och N. S. R. Tillhört Gustav II Adolf, som erhållit det av »en livländsk adelsman».

Det adliga vapnet är svenska ätten Fägerskiölds. Ättens stamfar Lars Fegier var med i fälttåget i Livland. Sannolikt är svärdet ett byte från någon polsk storman, vars vapen givaren utbytt mot sitt eget, initialerna äro nämligen ej hans.

Tillhör Livrustkammaren.

610. Rustkammaren i Mitau. Den 3 okt. 1621 intog Gustav II Adolf staden Mitau i Kurland. Bland det byte, som därvid föll i svenskarnas händer, var även den hertigligen rustkammaren. I Livrustkammarens inventarier angivas såsom komna därifrån 5 svarta sammets Reedetygh», 3 svärd med förgyllda silverfästen, 7 musköter, 1 lång bössa, »1 stackogh och tiock Mitausk bössa», 2 par poffertar med stockar av förgylld mäsing samt 2 par poffertar, vars stockar äro rikt inlagda med ben.

Tillhör Livrustkammaren.

Bibliotek.

(Utställare: Uppsala Universitetsbibliotek.)

Inledning och katalog utarbetade av förste bibliotekarien
O. WALDE.

Erövringen av Riga i september 1621 bildar epok även i den svenska bibliotekshistorien. Beslagttaget av därvarande jesuitkollegiums bibliotek inleder en närmare hundra-

årig period av extraordinära bokförvärv för vårt land genom krigsbyten. Åt svensk odling vinnes härmed en högst avsevärd mängd värdefull litteratur, därigenom att offentliga och privata bibliotek på erövrade orter systematiskt tagas i förvar och hemsändas till Sverige för att där utnyttjas framför allt i den högre undervisningens tjänst. I synnerhet blev det av Gustav Adolf frikostigt gynnade universitetet i Uppsala rikt doterat med dylika bokgåvor; huvudparten av de bibliotek, som under konungens segerrika fälttåg togos som byte, däribland först Rigabiblioteket, överlämnades av honom med frikostig hand till denna vårt lands äldsta högskola. Särskilt välförsedda voro de samlingar, som beslagtogs under fälttåget i Ermland och Västpreussen 1626, framför allt jesuitkollegiets i Braunsberg och domkapitelsbiblioteket i Frauenburg, det berömda 'Bibliotheca Varmiensis', rikt på medeltidshandskrifter, men även på inkunabler och andra sällsynta tryckalster, klassikerupplagor, historiska verk, kyrkofädernas skrifter m. m. Bland annat kan här vara att nämna en samling av böcker, som tillhört eller åtminstone äro försedda med vetenskapligt värdefulla anteckningar av den berömde astronomen Nicolaus Copernicus, domherre i Ermland. Jesuitkollegiet i Braunsberg grundades på sin tid för att åt katolicismen återvinna de nordiska länderna, och ett intensivt arbete bedrevs här i propagandans tjänst. Otivelaktigt var det för Gustav Adolf ett speciellt önskemål att sätta en damm för denna katolska agitation, och tillfället begagnades även att i grund utplundra kollegiets bibliotek, överföra dess arkiv och andra handlingar till Sverige och därmed för framtiden söka ointetgöra den mot vårt land härifrån riktade katolska framstöten. Särskilt minnesvärda bland de böcker, som från Braunsberg kommo till Uppsala, äro resterna av det bibliotek, som tillhört den katolska missionen i Stockholm under Johan III:s tid, 'Collegium societatis Jesu in Suetia', vilket vid missionens upplösning 1580 överfördes till Braunsberg. Bland böckerna från Braunsberg och Frauenburg märkas vidare sådana, som tillhört professorn i Leipzig Thomas Werner, domherre i Ermland († 1498) och biskopen i Ermland, Johannes Dantiscus. Flera av de i Ermland och

Preussen tagna biblioteken hamnade i privathänder; som exempel kan nämnas cistercienserklostret i Pelplin, vars boksamling genom donation av konungens stallmästare Axel Banér kom till Linköpings stiftsbibliotek.

Från fälttågen i Sydtyskland 1631—32 härröra de rika boksamlingar, som togos i Würzburg och Mainz, vilka samlingar dock först efter Gustav Adolfs död torde hava blivit översända till Sverige, men av vilka åtminstone Würzburgbiblioteken redan genom den store konungens gåvobrev bestämdes för Uppsala akademi, där dessa böcker nu bilda en förnämlig del av universitetsbibliotekets äldre bokbestånd. Från Würzburg överfördes till Sverige dels det furstbiskopliga biblioteket på slottet Marienberg, vars övervägande del tillkommit under Julius Echter von Mespelbrunnns regeringstid. Ett stort antal av dessa böcker äro prydda med furstbiskopens praktfulla pärmexlibris i olika färger. Från Würzburg härröra även delar av därvarande universitetsbibliotek, 'Bibliotheca Academiae Herbipolensis'. I Mainz var det särskilt det kurfurstliga biblioteket och troligen även universitetsbiblioteket, som kommo att lämna sin tribut till Uppsalabibliotekets riktande, men även ett rätt betydande antal privata boksamlingar fingo göra de offentliga biblioteken sällskap på deras färd mot Norden: boksamlingar som tillhört domherrar vid kapitlet i Mainz, kurmainziska råds-herrar eller professorer vid universitetet, vilka vid under rättelsen om de svenska härarnas annalkande sökt sin räddning i flykten och därmed enligt gällande krigslag prisivit sin egendom åt erövraren. (Se nr 631—634.) Från Mainz härstammar bl. a. en rik samling äldre musiklitteratur, som jämte ett antal dylika verk från Braunsberg utgör grundstommen till Uppsala universitetsbiblioteks dyrbara samling tryck på detta område.

611. 1. Eusebius, Epistola ad Damasum de morte Hieronymi. Lübeck, Bartholomaeus Ghotan, 1484. 4:o.
2. Lycht der Seelen. Lübeck, Bartholomaeus Ghotan, 1484. 4:o.

Från jesuitkollegiet i Riga.

612. Schedel, Hartmann, Liber chronicarum germanice. Nürnberg, Anton Koberger, 1493. Fol.
Från jesuitkollegiet i Riga.
613. Helmesius, Henricus, Homiliae in euangelia dominicalia. Köln 1550. Fol.
Från jesuitkollegiet i Riga.
614. Institutiones imperiales Justiniani. Paris 1521. 4:o.
Från jesuitkollegiet i Dorpat, senare det i Riga.
615. Anselm av Canterbury, Opera. Köln 1573. Fol.
Har tillhört jesuitmissionen i Stockholm och sedan jesuitkollegiet i Braunsberg. Observera även monogrammet J (= Societas Iesu) upptill på titelbladet.
616. Germanicorum scriptorum tomus alter. Frankfurt a. M. 1584. Fol.
Skänkt av köpmannen Jacob Bartsch i Braunsberg till därvarande jesuitkollegium. På frampärmen Bartschs ex dono och på bakpärmen hans vapen.
617. Johannes de Aurbach, Summa de sacramentis. Augsburg, Günther Zainer, 1469. Fol.
Från domkapitelsbiblioteket i Frauenburg, 'Bibliotheca Varmiensis'. Har tidigare tillhört Thomas Werner, professor i Leipzig, domherre i Ermland, av vars bibliotek betydande rester med det ermländska krigsbytet hamnat i Sverige.
618. Livius, Historiae romanae decades. T. 2. Rom, Sweynheym & Pannartz, 1469. Fol.
Från domkapitelsbiblioteket i Frauenburg.
619. Ptolomaeus, Almagestum. Venedig, Peter Lichtenstein, 1515. Fol.
Från domkapitelsbiblioteket i Frauenburg. Med marginalanteckningar av Nicolaus Copernicus.
620. von Hutten, Ulrich, [Opera varia]. In Arce Stekelberk 1519. 4:o.
Har tillhört Johannes Dantiscus, sedermera biskop i Ermland. Med hans namnteckning och exlibris.
621. Spiegel, Jacob, Lexicon juris civilis. Strassburg 1539. Fol.
Från domkapitelsbiblioteket i Frauenburg. Med Johannes Dantisci pärmexlibris.

622. Biblia, to iest księgi Starego y Nowego Testamentu. Kraków 1599. Fol.
Från cistercienserklostret i Pelplin.
623. Tacitus, Opera ed. Justus Lipsius. Antwerpen 1588. 8:o.
Från Oliva kloster.
624. Ferus, Johannes, Postillae, sive conciones. Köln 1564. Fol.
Från furstbiskopliga biblioteket i Würzburg. Med furstbiskop Friedrich von Wirsbergs pärmstämpel.
625. Aristophanes, Comoediae novem graece. Basel 1547. Fol.
Från furstbiskopliga biblioteket i Würzburg. Med Julius Echter von Mespelbrunns pärmexlibris.
626. Surius, Laurentius, De probatis sanctorum historiis. T. 1. Köln 1570. Fol. Fig.
Från furstbiskopliga biblioteket i Würzburg. Med Julius Echters pärmexlibris.
627. Surius, Laurentius, Commentarius brevis rerum in orbe gestarum 1500—74. Köln 1574. Fol.
Från furstbiskopliga biblioteket i Würzburg. Med Julius Echters namnteckning.
628. Felici, Costanzo, Il calendario. Urbino 1577. 4:o.
Med domherren Johann Georg von Werdensteins exlibris och sedan tillhörig universitetsbiblioteket i Würzburg.
629. Liber officialis sive agenda ecclesiae Trevirensis. Trier 1574. Fol. Fig.
Från kurfurstliga biblioteket i Mainz. Dedikationsband för ärkebiskopen Daniel Brendel von Homburg.
630. Pello, Giovanni, Il primo libro de canzoni spirituali. Quinto & Sesto. Venedig 1584. 4:o.
Musiktryck från kurfurstliga biblioteket i Mainz med Johann Schweickhardt von Cronbergs vapen.
631. Chokier, Johannes, Commentaria in regulas cancellariae apostolicae. Köln 1621. 4:o.
Har tillhört dekanen i Mainz Friedrich von Sickingen.
632. Papa, Guido, Lectura super IV. et VI. libros codicis. Frankfurt a. M. 1576. Fol.
Dedikationsband för kurmainziske rådsherren Johann von Born. Har sedan tillhört Heinrich Faber, professor vid universitetet i Mainz.

633. Robertus, Johannes, *Animadversiones iuris civilis*.
Paris 1580. 4:o.

Har tillhört professorn vid universitetet i Mainz Jacob Campe
och dennes brorson Dionysius Campe.

634. Mauritius, Johannes, *Utilissima repetitio legis unicae*.
Lyon 1538. 4:o.

Har tillhört jur. utr. lic. Conrad Kennicken och senare deka-
nen i Mainz Adam Freyspach.

Militära troféer.

(Utställare: Statens Trofésamling.)

I svenska Statens Trofésamling, som hyser ett av världens rikaste bestånd av fanor och standar från äldre tider, i det den innehåller över 3,000 dylika, finnes många som äro från Gustav II Adolfs tid. Men då de historiska uppgifterna om troféerna under tidigare århundraden fallit i glömska, är det endast om ett fåtal som forskningen hittills kunnat fastställa att de verkliga äro erövrade under hans tid. Märkliga äro de jättestora, tunna fandukarna, som vid kejserliga och efter spansk-italienskt mönster beväpnade trupper voro en kvarleva från 1500-talets militärmod.

(Jämför nr 439, 440).

R. C—m.

635. Standar av vit damast med Tyska kejsarörnen, madonna-
bild och årtalet 1630. Enligt svenska forskningar
(Krigsarkivarien Joh. Petrelli) tagen från Fältmarskalk-
löjtnanten greve Henrik Holeks kyrassiärregemente
vid Burgstall den 17 juli 1631.

636. Standar av röd damast med målad dekoration fört av
fältmarskalklöjtnanten greve Henrik Holeks kyrassiär-
regemente och erövrat vid Burgstall den 17 juli 1631.

637. Fana av linneduk, dekorerad med jesuiterordens sym-
boler i oljefärg, enligt bayerska forskningar (Kapten
Georg Gilardone, München) förmodad vara Tillys befäls-
tecken i slaget vid Breitenfeld den 7 sept. 1631. Fig.

638. Fana, enligt bayerska forskningar (Oberdirektor Dr
Hans Stöcklein Armeemuseum, München) sannolikt

förd av Tillys livregemente och förlorat i slaget vid Breitenfeld den 7 sept. 1631. Fanan bär som symbol den heliga Guds moder i Altötting, svävande över vallfartskapellet därstädes, vars uråldriga heliga lind även avbildats. Denna madonna var Tillys skyddshelgon. Han gravsattes i ett kapell vid Altöttings kyrka 1652.

639. Standar av svart damast med bilder av det suveräna klostret Fuldas skyddshelgon S:t Bonifacius och S:t Simplicius. Taget under befäl av lantgreve Wilhelm V av Hessen från abbotens av Fulda ryttare vid överrumplingen av staden Vacha den 15 september 1631. Fig.
640. Fana med stor tysk dubbelörn. Tagen av svenska trupper under Johan Banérs befäl den 2 nov. 1631 vid Wansleben från greve Virmont van der Neers regemente.
641. Fana av ursprungligen rött siden med blått burgenderkors och kejsar Ferdinand II:s krönta initial. Tagen vid Scharfoldendorff den 31 januari 1632 från Löbels regemente.
642. Fragment av fana för österrikiske fältmarskalken furst Federigo Savellis regemente. Erövrat i striden vid Scharfoldendorff den 31 jan. 1632. Det röda, i hörnet anbragta märket anger Savellis värdighet av spansk S:t Iagoriddare.

Diverse.

643. Karl IX:s stamträd. Kopparstick 1598. H. 1,01 m. B. 1,45 m.
Tillhör Friherre Fr. von Essen, Skokloster.
644. Vy över Stockholms slott under drottning Kristinas senare regeringstid. Oljemålning på duk. Av samtida holländsk målare. H. 0,46 m. B. 0,83 m. Fig.
Tillhör Uppsala universitet.
645. Två koppartavlor med målade vapen. Den ena, för Axel Oxenstierna (grevliga ätten O. av Södermöre. nr 4. 1645). Den andra för Lennart Torstensson (grevliga ätten T. nr 7, 1647).
Tillhör Riddarhuset.
646. Kista av järnplåt beslagen med breda järnband och dubbla lås. På framsida och gavlar målade ornering av blommor, landskap och figurer. 1600-talets förra hälft. Häri ha adelns privilegiebrev förvarats. H. 0,41 m. L. 0,90 m. B. 0,48 m.
Tillhör Riddarhuset.
647. Kista av järnplåt beslagen med breda järnband, 1500-talets slut eller 1600-talets början. Enl. traditionen använd som kassakista av Lennart Torstensson under 30-åriga kriget. H. 0,56 m. L. 1,01 m. B. 0,52 m.
Tillhör Kungl. Arméförvaltningen.
648. Geometrisk karta över Färentuna och Värmdö härad i Stockholms län från tiden 1630—1640.
Tillhör Lantmäteristyrelsens arkiv (sign. A. 1).
649. Karta över Kopparbergs län år 1640.
Tillhör Lantmäteristyrelsens arkiv.

650. Karta över Tyskland med Gustav II Adolfs fälttåg 1630—32. Utarbetad av Generalstabens krigshistoriska avdelning (kapten F. Pira) och målad av S. Å. Blomberg.
651. Karta över svenska väldet 1632 samt Sverige—Finlands militäradministrativa indelning. Utarbetad av Generalstabens krigshistoriska avdelning (kapten F. Pira) och målad av S. Å. Blomberg.
652. Riksstamträd visande svenska statens organisation 1632. Utarbetat av Riksarkivet och målat av S. Å. Blomberg.
653. Scepter av silver, kunglig ordförandeklubba, brukad av svenska konungar vid riksdagens pleno plenorum fr. o. m. Karl IX t. o. m. Gustaf IV Adolf.

Östenopeiskt arbete. Det spiralreflade stycket på skaffet sannolikt tillsatt på 1700-talet.

Tillhör Livrustkammaren.

Kulturförhållanden och levnadssätt i Sverige under och omkring Gustav II Adolfs tid.

(Utställare: Nordiska Museet.)

Vägledning redigerad av intendent SIGURD ERIXON och intendent SIGURD WALLIN.

Den bakgrund mot vilken Gustav Adolfs levnadsgärning måste ses för att förstås är Sveriges och dess befolknings kulturtillstånd och levnadsvillkor, ett vitt omfattande och intressant, men tyvärr hittills alltför litet uppmärksammat och utforskat ämne. Särskilt gäller detta den materiella odlingen under detta tidevarv. Bidragande orsaker till att denna ej framstått i det klara ljus som vore önskvärt och behöfligt är att tiden före 1650 är relativt fattig på bevarade profana byggnadsmonument och föremål. Det är ju först med trettioåriga krigets slut och de segrande truppernas återkomst, som stormaktstidens Sverige ernådde en så rik kulturell blomstring, att den mera tydligt kan avläsas även i det till vår tid bevarade materialets rikedom och mångsidighet. Det som nu finnes kvar från 1600-talets förra hälft är i stället så mycket sparsammare. Endast få säkert daterade ting härröra från denna tid. För att i en utställning kunna ge en översiktlig framställning av kulturlivet under Gustav II Adolfs tid har Nordiska museet därför icke kunnat begränsa sig till de år, under vilka konungen levde och regerade utan måste därvid betrakta slutet av 1500-talet och 1600-talets förra hälft såsom i stort sett representativt för sagda epok, något som också berättigas av att några starka omkastningar under denna period knappast förekommo.

Denna skildring skulle emellertid även utvidgad på detta sätt bli alltför sporadisk, om icke materialet åtminstone för vissa ämnesområden, där utvecklingen ej närmare plägar kunna kronologiskt fixeras annat än i grova drag och där daterade föremål i det närmaste saknas, blivit kompletterat med hjälp av föremål av sådana typer, som med visshet kunna antagas tillhöra tiden och som vetas då ha spelat så stor roll, att de äro nödvändiga för förståelsen av densamma. Så har här skett, särskilt inom de grupper som belysa näringar och teknik.

I de fall ingen annan anteckning därom gjorts tillhöra de utställda föremålen Nordiska museet.

Översiktskartor och bilder.

671. Reliefkarta över svenska riket omkring 1630. Skala 1 : 400000.

Kartan visar förutom naturförhållandena rikets dåvarande gränser och viktigare kommunikationsleder, städer, herrgårdar o. s. v. Utförd på grundval av kartan nr 673.

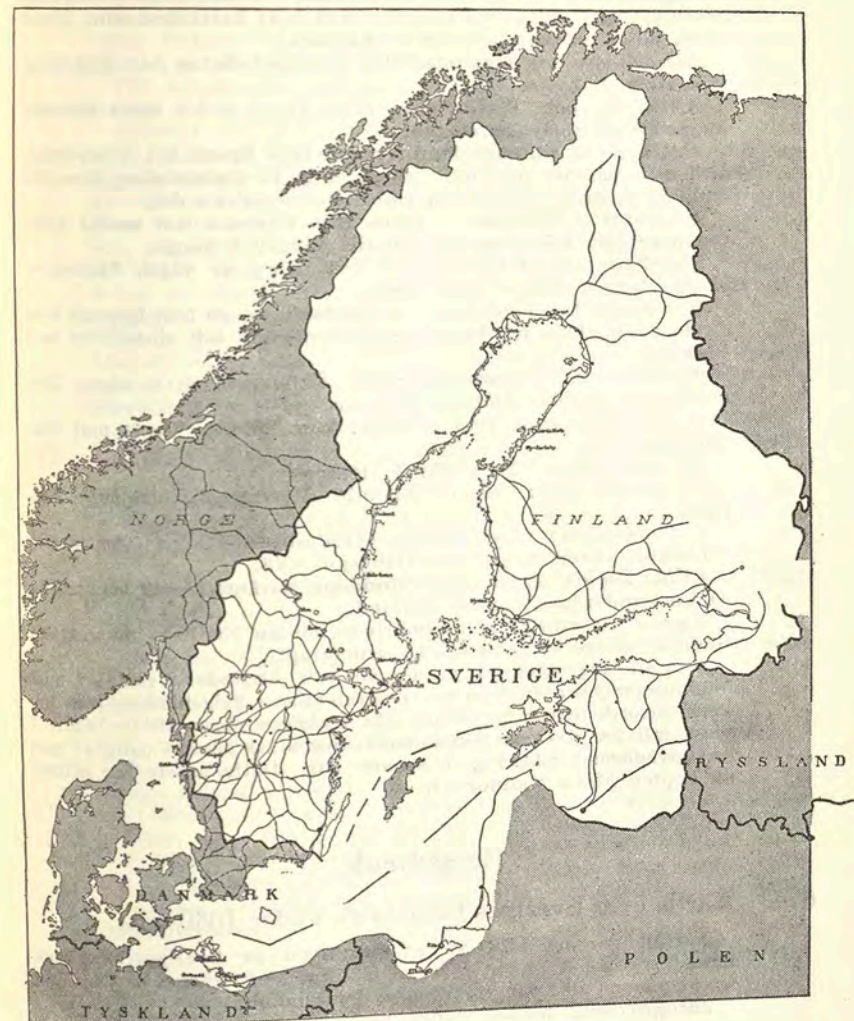
672. Översiktskarta över Sverige under Gustav Adolfs tid. Skala 1 : 1000000.

På en modern karta över Norden äro statsgränserna inritade jämte förbindelser (företrädesvis inom svenska riket) samt städer o. d. under 1600-talets förra hälft. Kartan ger en möjlighet till jämförelse mellan dåtida och nuvarande förhållanden. Grundval se nr 673.

673. Karta över södra hälften av Sverige. Skala 1 : 300000.

Kartan avser att giva en ungefärlig bild av rikets kommunikationer. Dessutom ha vissa viktiga fakta belysande några sidor av bebyggelsen och det ekonomiska livet, så t. ex. alla städer, viktigare kyrkor, slott och förnämligare herrgårdar, kända större gästgivaregårdar och slutligen samtliga gruvor, hyttor och bruk. I Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän hava medtagits endast vissa vägar och orter, vilka varit av betydelse för dåtida svensk samfärdsel.

Bland kommunikationslederna märkas främst genomgångsvägar inom Uppland, Södermanland, Östergötland, Småland, Västergötland, Närke och Västmanland, vilka ännu i landslagen benämndes Eriksgatan. Dessa vägar voro alltid underhållna. Vägdelen Ödeshög—Jönköping benämndes Västra Holavägen. Vägdelen Örebro—Arboga närmast Hjälmaren benämndes Ramstigen.

KARTA ÖVER SVENSKA VÄLDET
utvisande vägväsendet på Gustav II Adolfs tid och av konungen grundlagda städer.

Vägarna hade i regel av ålder namn efter någon ändpunkt eller genomfartsort. Men vissa vägar hava haft karaktärsnamn. Bland dessa olika märkas förutom de nämnda:

Nissastigen, den betydelsefulla förbindelseleden från Jönköping mot Halmstad.

Åtrastigen och *Viskastigen*, vilka jämte andra vägar förenade Skaraslätten med Västkusten.

Edsvägen (i Västergötland): vägen från Brätte till Åkersström, vilken användes för att, kringgående Trollhättefallen, förmedla trafiken mellan Väneren och Göta älvs segelbara del.

Edsvägen (i Värmland): vägen från Karlstad mot norska gränsen över Eda och Magnora bro till Vingen i Norge.

Storstigen och Långheden: södra delen av vägen Västerås—Kopparberget (*Kopparbergsvägen*).

Norstigen: kustlandsvägen i Norrland, vilken från Uppsala över Gävle förmedlade trafiken längs Bottenviken och vintertiden mot Finland.

Kalmarvägen (senare »Gambla Kalmarevägen»): vägen Jönköping—Vetlanda—Målilla—Kalmar.

Östra Holavägen från Mjölby över Tranås, Vireda mot Jönköping.

Ronnebyvägen: vägen Växjö—Ronneby.

Järnbruksvägen: vägen Ålehult—Mörrumsåns dalgång—Asarum.

Loshultsvägen: vägen Växjö—Älmhult—Möckelns östra strand—Loshult—över Hälgeå vid Ösbysjön—Vä.

»*Via Regia*» synes understundom använts såsom benämning på kustlandsvägen genom Halland.

Kartan är utarbetad i samarbete mellan Nordiska museet och Generalstabens krigshistoriska avdelning.

I regel äro vägarna graderade och utritade i enlighet med forskningsresultaten i inom Generalstabens krigshistoriska avdelning utförd utredning angående Sveriges vägar 1611—1630. I vissa fall ha givetvis rekonstruktioner måst göras i enlighet med huvudvägarnas riktning i senare tid. Detta arbete har utförts av kapten Måns Mannerfelt.

Bergsbruk.

674. Karta över Sveriges bergsbruk under 1630-talet.

Kartan ger en bild av utbredningen av Sveriges bergsbruk inom Bergslagen under 1630-talet. Den är utarbetad med bistånd av disponent Herman Sundholm, Djursholm.

Järngruvorna brötos under sommaren, på hösten kolades och malm och kol framfördes på vinterföret till de vid bäckarna liggande hyttorna, vari blåsningen ägde rum, då vårfloden kom. Blåsningen varade endast några veckor, ibland knappt en, sällan varade den tvenne månader. Vid denna tid fanns flerstädes osmundsmidet kvar, och tackjärnet färskades till osmund vid hyttan. Men även hammarverk för utsmidning till stångjärn funnos. Även fanns det styckebruk och vapenfaktorer.

Gruvor förande ädlare malmer, silver och koppar voro i drift hela året. Den ringa tillverkningen där skedde vid en eller annan hytta, belägen vid berget. Ett undantag var Falu gruva, där ej mindre än 140 kopparhyttor voro i gång på 1630-talet.

Till bergsbruket räknades också svavelbruket och mässingsverken.

Källorna till denna karta utgöres huvudsakligen av de berättelser, vilka på Gustav II Adolfs befallning avgävos, år 1624 av konstmästaren Nils Jönsson Krok över gruvorna och år 1625 av guvernören Carl Bonde över hyttor och hammarverk. Dessa uppgifter hava emellertid kompletterats från andra håll. Så gott som alla hyttor och hammarverk hava återfunnits å nutida kartor och blivit inlagda. Vid Falun lågo emellertid de 140 hyttorna delvis så tätt intill varandra, att ett medtagande av alla varit omöjligt. En del mindre gruvor hava ävenledes uteslutits.

Utom vid å kartan upptagna platser funnos fem hyttor, som hämtade sin malm från Taberg i Småland, och i Finland funnos tvenne järnbruk, som dels togo malm från egna gruvor, dels hämtade sådan från Utö.

675. Julita och Gimmersta bruk i Södermanland på 1640-talet, oljemålning av Allart van Everdingen.

Originalen tillhör Rijksmuseum i Amsterdam. Kopia tillhörig löjtnant A. Bäckström, Julita.

676. Kartor från 1640-talet över gruvor och industrianläggningar.

Kartorna tillhöra Kungliga Kommerskollegii gruvkartekontor.

a) Karta över Fors ström — sedermera Eskilstuna — 1641 »medh alle dhe wärken som der uthi Bygde ähre».

b) Karta över Hyndevads ström 1641 i Södermanland.

c) Karta över silverbruket vid Sylboiock i Lappland 1638.

d) Förslag till stadsplan för Arjeploug 1640 med hälften av staden indelad i kvarter för lapparna.

e) Karta över sjöarna Gysarna och huru de skulle kunna upp-dämmas och utgrävas till att driva Sala gruvvas vattenkonst 1643.

f) Karta över Torneå socken och dess lappmark 1642.

g) Karta över Kopparmalmsstreck vid Östmofors i Ösmo socken, Södertörn, Södermanland omkring 1640. Något omarbetad kopia från 1700-talet.

h) Karta över Nora och Lindes bergslag 1639—1643.

i) Karta över Stora Kopparbergs gruva i Falun, »Bondestöten», av Olof Hansson 1629. Kopia av år 1709.

Byar och bondgårdar.

677. Lantmäterikartor från 1600-talets förra hälft utförda av tjänstemän vid det år 1628 inrättade Generallantmätarkontoret.

Kartorna visa huvuddragen av jordfördelningen inom byarna med dåvarande samfälligheter och tvångsväsen. De tillhöra Lantmäteristyrelsens arkiv i Stockholm.

678. Karta över Arboga med omnejd 1628, en av Sveriges äldsta lantmäterikartor.
Tillhör Riksarkivet.

Böndernas byggnadskultur.

679. Här utställas timmerbyggnader från 1600-talets förra hälft, huvudsakligen härbren, loftbodas och logar i Dalarna, men även en del stugor och byggnader av annat slag, bevarade till nutiden och fotograferade genom Nordiska Museets etnologiska undersökning.

Timmermanskonsten stod ännu vid denna tid högt. I övre Sverige nyttjades mest rundvirke och mångkantiga eller ovala knutändar, i södra Sverige mera planbilade väggar och skiftesverk. Sten och tegel saknades nästan helt hos allmogen. Boningshusen voro mestadels öppna till ryggåsen, men hade hörnspis och skorsten. Endast i Väst- och Sydsverige och under primitivare och fattigare förhållanden kvarlevde takfönstret.

För de särskilda bilderna hänvisas till etiketteringen.

680. Exteriör och interiörer av stugan på ladugårdsgården Tova i Ripsa socken, Södermanland, med målningar daterade 1641.

Städer.

Gustav Adolfs organisatoriska verksamhet har satt rika frukter inom svenskt stadsväsen. Icke mindre än sexton nya städer grundades under hans regeringstid, nämligen Nystad 1616, Alingsås 1619, Brätte, Söderhamn, Gamla och Nya Karleby 1620, Göteborg, Luleå, Piteå och Torneå 1621, Borås, Norrtälje och Umeå 1622, Sala och Sundsvall 1624 samt slutligen Falun, som formellt fick stadsprivilegier först 1641 men vars planerande utfördes under 1620-talet.

De utställda kartorna visa tidens tendens i fråga om stadsplaneväsendet. Ofta ser man ett underlag av samhällets förutvarande bebyggelse i mjuka medeltidsartade formationer och däröver det rätliniga och rätvinkliga rutnät, som den moderna stadsplanekonsten tillämpar och genomför med en

stram konsekvens. Förutom alla nyanläggningarna har denna tids stadsplaneidéer gjort sig gällande snart sagt överallt i de svenska städerna vid utvidgningar och partiella nyregleringar. Stockholm har sitt ännu tydligt synliga exempel härpå i Nygatskvarteren, så mycket tydligare genom det nära grannskapet till det bibehållna medeltidsnätet i staden mellan broarna i övrigt.

681. Göteborg 1630. Plan av fästningen med närmaste belägenhet. Vallgravar, kanaler och djupsiffror. På baksidan anteckning av Olof Hansson Örnehufvud. Samtida akvarell.

Krigsarkivet: F. d. Fortifikationsarkivet III AAA. 2.

682. Göteborg 1624. Plan av Göteborg med år 1624 föreslagna befästningar. Kvarters- och gatureglering. Samtida akvarell. Platsen för det nya Göteborg, som skulle ersätta de äldre stadsbildningarna vid Göta älvs mynning, bestämdes genom ett kungligt brev av den 16 juli 1619. Privilegieurkunden är daterad Stockholm den 4 juli 1621.

Krigsarkivet: F. d. Fortifikationsarkivet III CCC. b) 2.

683. Göteborg. Fasad av portalen å södra fästningsporten emellan bastionerna Gustavus Magnus och Johannes Dux, »Gamle Port». Akvarell.

Krigsarkivet: F. d. Fortifikationsarkivet III CCC. c) 27.

684. Borås, 1620-talet. Staden grundlagd av Gustav II Adolf 1622.

Riksarkivet: 787.

685. Hedemora, 1642.

Riksarkivet: 801.

686. Sundsvall 1648. Översiktskarta över trakten omkring Sundsvall. Samtida akvarell. Staden grundlagd av Gustav II Adolf. Provisoriska stadsprivilegier utfärdades den 23 augusti 1621.

Krigsarkivet: Sundsvall n:r 1.

687. Sundsvall 1648. Gamla staden jämte plan till den nya. Samtida akvarell.

Krigsarkivet: Sundsvall n:r 2.

688. Sundsvall 1648. Av drottning Kristina godkända stadsplanen (öster om den gamla). Daterad den 4 december 1648.
Krigsarkivet: Sundsvall n:r 3.
689. Luleå (Gammelstaden). Akvarell från omkring 1648. Privilegiebrev för Gammelstaden utfärdades 12 juli 1621. Staden flyttades 1649 till sin nuvarande plats drygt en halv mil närmare havet.
Krigsarkivet: Luleå n:r 4.
690. Piteå (Gammelstaden.) Akvarell från omkring 1648. Staden erhöll sina första privilegier 12 maj 1621.
Krigsarkivet: Piteå n:r 1.
691. Umeå. Den äldre staden med regleringsförslag. Akvarell från omkring 1648. Johan III hade påbjudit anläggning av stad i denna trakt. Umeå fick först stadsprivilegier den 22 juni 1622.
Krigsarkivet: Umeå n:r 1.
692. Umeå. Regleringsförslag. Akvarell från omkring 1648.
Riksarkivet: Umeå n:r 2.
693. Uleåborg. Gamla stadsplanen. Akvarell från omkring 1648. Grundlagd i början av 1600-talet på en gammal, mycket besökt marknadsplats, Ulahamn, erhöll staden sina första privilegier 1610.
Krigsarkivet: Finland: Uleåborg n:r 6.
694. Nystad. »Wasabiürg» (Åbo län, Finland). Gamla stadsplanen med överritat regleringsförslag. Akvarell från mitten av 1600-talet. Stadens anläggning förskriver sig från Gustav II Adolfs besök i Finland 1616.
Krigsarkivet: Finland: Nystad n:r 6.

Slott och gårdar.

Gustav Adolfstidens arkitektur företrädes å utställningen genom ett antal fotografier från ännu kvarstående byggnadsverk, slott och stenhus, som tillkommit under perioden och till vår tid bevarats antingen huvudsakligen oförändrade

eller ock trots undergångna förändringar bibehållit något väsentligt av sin ursprungsperiods karaktär.

Axel Oxenstiernas Tidö i Västmanland och flygelbyggnaderna på hans sörmländska Fiholm visa ännu på ett påtagligt sätt karaktären av tidens arkitektur och dess ideal i fråga om slottsanläggningar. Salnecke i Uppland är ett exempel på ett hus, vars kalkstensornamentik försvunnit, åtminstone från alla gavlarna, men vilket dock genom byggnadskroppens djärva reslighet ger periodens karaktär i ett talande exempel. I Strängnäs stå ännu de tvenne biskopshus, som efter varandra byggdes av Gustav Adolfs och drottning Kristinas biskopar, Laurentius Paulinus Gotus och Johannes Matthiæ. Det förra är som Salnecke renskrapat men med oförändrad huvudform. Det senare har undergått en renovering i den Scholanderska andan, vilken givit huset en falsk 1600-talsdräkt. Johan Skyttes Grönsö har upplevt ett ganska händelserikt 1700-tal, varvid åtskilligt förändrats av dess ursprungliga exteriör. Hörntorn och gavlar ha försvunnit, men själva byggnadskroppen är den ursprungliga.

Bland övriga å utställningen visade bilder förekomma välbevarade detaljer från byggnader, som i övrigt blivit starkt ombyggda. Herman Wrangels hus vid Skokloster hör till dessa genom sin bibehållna 1600-tals portal.

För de enskilda bilderna hänvisas till etikettering.

Samfundsväsen.

Byväsen.

Om byarnas organisation äger man från 1600-talets förra hälft klagörande uppgifter, som visa, att den i stort sett liknade vad vi känna om byarna under senare tid före skiftet. En del byordningar finnas bevarade så ock vissa byattribut, vilkas dokumentariska värde är särskilt stort. Från tiden före 1600 finnas inga byföremål kvar. Givetvis ha budkavlar och stavar dock begagnats, även om de ej mer äro bevarade.

695. Byhorn, använt att blåsa i för att kalla till bystämma. Rikt ornerat mittparti. Daterat 1644.
Tillhör Larvs fornminnesförening i Västergötland.
696. Bykavle, med fyrpassform. Daterad 1617. Närmare uppgift om denna kavelns användning saknas.
697. Kungsringsklubba, daterad 1627. Markerade turgången att ringa i kyrkklockorna vid kungliga dödsfall och begravningar. Från Västergötland. Fig.
Tillhör Skara museum.
- 697 a. Byordning för Harbo by, Vätö sn, Uppland, 1653.

Skråväsen.

Skråinstitutionen är ett arv från medeltiden och formad efter mönster av de dåtida kyrkliga korporationerna. Dess roll i det ekonomiska livet var ständigt mycket stor, emedan städerna hade monopol på allt hantverk och skråanslutning var obligatorisk för alla hantverkare. Institutionen kan därför betraktas som hantverksklassens skyddsorganisation för detta monopol. Men den fick även många andra funktioner, av vilka den viktigaste var yrkesutbildningen. Den rent sällskapliga sidan av saken dock icke att förglömma.

För skråämbetenas sammankomster utbildades småningom en hel ritual, och för de därtill hörande inventarierna skapades bestämda typer. Den viktigaste är kanske skrålådan, som var kassa och dokumentskrin. Den stod på bordet under sammankomsterna och var försedd med tre lås, till vilka tre olika mästare hade nycklarna. Här visas dels några enkla, järnbeslagna lådor från 1600-talets början, dels ett par av det praktfulla slag med invecklad arkitektonisk uppbyggnad, som blev vanlig framemot århundradets mitt. Välkomman är ett dryckeskärl, som användes vid sammankomsterna. Varje ny mästare skänkte en »sköld» med sitt namn, vilken fastsattes vid välkomman, som med tiden blev alldeles fullhängd med sådana. Varje skrå hade också sina sigill, med vilka handlingar, certifikat och dylikt signerades. Ett antal sådana sigillstamper utställas också här, liksom en del bevarade protokollsböcker och handlingar.

Även gesällerna fingo småningom sina sammanslutningar, till vilkas uppgifter bland annat hörde att utöva värdskap mot vandrande gesäller. De hade därför sina egna härbergen, försedda med skyltar. En sådan skylt visas här.

Skråorganisationen stod under statlig kontroll, och myndigheterna företogo då och då omorganisationer, när vissa oformligheter hotade att taga överhand och föra hela institutionen in i dödvatten. En sådan nyorganisation företogs under Gustav II Adolfs tid på 1620-talet och utgjorde ett led i hans stora sociala och ekonomiska uppbyggnadsarbete. (Se nr 298.)

698. Skrålåda av ek, daterad 1607, med målade beslag av järn; på locket bokstäverna »E. B. P. S.» Lås saknas. Har tillhört skomakarämbetet i Uppsala.
699. Kista, daterad 1618, skinklädd med beslag och handtag av järn och skoning av möbelspik. Sannolikt använd som reskista.
700. Plåtskrin med järnbeslag, daterat 1623. Har tillhört hovslagarämbetet i Stockholm.
701. Skrålåda, daterad 1627, av grönmalad ek med rödmålade beslag. På framsidan målat »Ämbetslade» samt två saxar. Antagligen från skräddarämbetet i Vaxholm.
702. Skrålåda av ek, daterad 1649, med inläggningar av flera träslag. Beslag av förtent och ciselerat järn. Har tillhört skomakarämbetet i Västerås.
703. Skrålåda, daterad 1645, av mörkbrunt trä med infällningar av ebenholz och graverad silverplåt inom hopplister samt vita benknappar. Stockholms snickarämbetes låda.
704. Skrålåda med fasaden utbildad i rik arkitektur av lönn med inläggningar av ebenholz och ben. Stockholms skomakarämbetes låda. 1650-talet.
705. Välkomman med vidhängande skyltar, daterad 1614, med ciselerad, graverad och punsad dekor. Skräddarämbetets i Stockholm. Kupan i form av en fingerborg.

706. Välkomma av silver, graverad och med vidhängande skyltar. Har tillhört skräddargesällerna i Stockholm.
707. Välkomma av silver, daterad 1647. Glasmästarrämbets i Stockholm. Nürnberger-stämpel M. M. = Michel Müller (1612—1654).
708. Härbärgesskylt av järn, daterad 1624, med målad dekor i form av sköld med korslagda nycklar, hänglås samt inskrift »Der Schlosser Herberge».
709. Skråhandlingar, utgörande prov på protokoll och privilegier för olika yrken i svenska städer.
710. Sigillstamplar för ämbeten och gesällskap i svenska städer.

Rättsväsen.

Tidens bestraffningsmetoder och straffredskap utmärka sig med sin offentlighet och sin brutala symbolism för en oss stötande råhet. Skampålen, »kåken», på Stockholms stortorg med det lustiga smeknamnet »Kopparmatte» hade motsvarigheter i alla svenska städer och även ute på landsbygden. Hudstrykningen vid spöpålen hade lindrigare motsvarigheter, av vilka ett bestod i bärandet av »stadens stenar». En sådan kringfärd runt staden i bödelns sällskap och med två hopkedjade stenar hängande på bröstet ådömdes den kvinnliga kontrahenten vid otuktsbrott. Mera avsedd för disciplinstraff var efter vad det vill synas »trähästen», på vars skarpkantade rygg delikventen fick rida med tyngder fästa i fötterna. Det veterligen enda bevarade svenska exemplaret har tillhört Strängnäs stad, men bestraffningssättet var efter tyskt mönster vanligt, särskilt vid bergslagens gruvplatser.

711. Kopparstaty, den s. k. »Kopparmatte», en spöpåle, gjuten 1648 av styckgjutaren Gerhard Meijer. Nu på Stockholms rådhus.
Tillhör Stockholms stad.
712. »Trämärr», straffredskap, över vilket den brottsliga fick rida gränsle med vikter bundna vid fötterna.
Tillhör Strängnäs museum.

713. Örebro stads stenar, straffredskap som hängdes om halsen på lösaktiga kvinnor, när de för sitt brott utdrevos ur staden av skarprättaren. Straffet kvarlevde till 1734.

Tillhör Örebro länsmuseum.

714. Studentdepositionsemblem. Använda under de skämtsamma ceremonierna vid studenternas intagande i universitetet.

Tillhör Uppsala Universitets museum för nordiska fornsaker.

Allmogekulturen.

Vägledning redigerad av intendent SIGURD ERIXON.

Byggnadsdelar.

Från Gustav Adolfs tid äro träbyggnader bevarade endast i vissa delar av riket, särskilt i Dalarna, södra och inre Norrland men i övrigt blott sporadiskt här och där. Det är dock endast i ytterst få fall boningshus. Vanligen är det bodar, logar och sådana uthus, som ej utsättas för förstöring och fukt på samma sätt som människornas och djurens bostäder.

Förutom vissa ornamentala och konstruktiva detaljer av timrade husväggar eller trädelar, såsom dörrar, utskottsornament o. d., utgöra ornerade smiden och målade fönster våra rikaste minnen av tidens prydnadslust på det arkitektoniska området. Av dessa ge oss smidena samma bild av kamp mellan medeltid och renässans, ehuru ännu med absolut övervikt för den förra. Av särskilt intresse äro de målade fönstren. De härröra från nästan alla delar av landet, men mest från Gotland, Hälsingland, Gästrikland. De visa sig genom sin härkomst och ofta också genom sina inskrifter vara gjorda för bondehemmen. Tydligt reste representanter för glasmästare omkring och upptogo beställningar, och språket röjer ibland, att mästaren ej var inhemska. I varje fall ådagalägga dessa fönster, att en ganska hög bostadsstandard förekom och att vägg- och ej takfönster voro den välsituerade bondgårdens karaktärsdrag i dessa trakter. Utöver här berörda föremål från bondehem utställas också några större, rikt ornerade låsar och portklappar från kyrkor, herrgårdar och borgarhus samt spishällar från herrgårdar, ett smitt överstycke från Stockholm m. m.

721. Portar från ett portluder. Daterade 1648. Rättviks sn, Dalarna.
722. Härbredörr från 1600-talets början. Typiska beslag. Transtrands sn, Dalarna.
723. Del av härbredörr med typiskt dubbellås. Dalarna.
724. Nyckelskylt, daterad 1620. Hede sn, Härjedalen.
725. Vindflöjel. Daterad 1632. Gotland. Fig.
726. Vindflöjel. Daterad 1636. Uppland.
Tillhör Sydvästra Upplands kulturhistoriska förenings museum i Enköping.
727. Vindflöjel. Daterad 1639. Stockholm.
728. Vindflöjel. Daterad 1647. Nora stad.
729. Låsbeslag från härbredörr. Daterat 1649. Från Lillhärdal, Härjedalen.
730. Låsbeslag från Lillhärdal, Härjedalen.
731. Lås till dörr från Lillhärdal, Härjedalen.
732. Dörrhandtag. Från Lillhärdal, Härjedalen.
733. Dörrlås. Älvdalens sn, Dalarna.
734. Nyckel och draglås med ring. Från en härbredörr. Rättviks sn, Dalarna.
735. Dörrlås. Lima sn, Dalarna.
736. Dörrlås med beslag och nyckel. Mora sn, Dalarna.
737. Lås. Märkt: H A S 1628.
738. Dörrnyckel till härbre. Mora sn, Dalarna.
739. Dörrnyckel.
740. Bultlås. Daterat 1649. Västmanland.
741. Bultlås. Daterad 1644.
742. Bultlås, »kolvalås». Daterat 1645.
743. Bultlås. Daterat 1645.
744. Bultlås. Daterat. 1622.
745. Bultlås. Daterat 1647.
746. Bultlås med nyckel. Folkärna sn, Dalarna.
747. Dörrlås. Graverad ornering. Vadstena.

748. Lås, »konstlås». »Efter en klockare» i Skara. Möj-
ligen från Skara domkyrka.
749. Hänglås med hamrad ornering, baksidan graverad,
1646 I R I S.
750. Portklapp. Trosa. Ring av fyra djurhuvud. Slag-
bult med maskaron.
751. Lås med nyckel. Daterat 1627. Från Harbo sn, Upp-
land.
752. Dörrhandtag av trä, i form av en häst, refflad orne-
ring. Lillhärdal sn, Härjedalen.
753. Portklapp.
754. Järnkista, daterad 1616, överdragen med varandra
korsande, breda järnband. På framsidan ett blind-
nyckelhål med skylt, bildande en portal med åsne-
ryggsbåge.
755. Lås av järn, märkt P E W, har tillhört Kungsholms
kyrka i Stockholm.
756. Portklapp.
757. Portöverstycke. Smidesjärn.
758. Gångjärnsbeslag. Från Kilsunds landeri. Torpa sn,
Västergötland.
759. Gångjärnsbeslag. Från huset Nybrogatan 13, Stock-
holm.
760. Häll till gjutjärnsugn, med reliefdekor, daterad 1638.
Inskrift G. V. A. D. S. R.
761. Häll till ugn av gjutjärn med Gyllenhielm-Ribblingskt
alliansvapen inom kartusch, 1640-talet.
762. Häll till ugn av gjutjärn, med Torstensonska och
de la Gardieska vapnen. Från Ulfunda slott.
763. Häll till järnugn, daterad 1638, av gjutjärn med
svenska riksvapnet och initialerna G V. A. D. S. R.

Målade fönster.

769. Fönsterruta. Bondevapen med stege med sköld. In-
skrift: »Mest. Birger Michelson 1607.» Gotland.
770. Fönsterruta. Vapen med bomärke och initialer i
sköld. Inskrift: »Ion Ståle 1626.» Gotland.
771. Fönsterruta. Ryttare och kvinna, som bjuder dryck.
772. Fönsterruta. Kristus och den samaritiska kvinnan.
Daterad 1634. Sannolikt från Gotland.
773. Fönsterruta. Bonde- eller borgerligt vapen med brin-
nande hjärta. Inskrift: »Carl Swenson Anno 1614.»
Tillhör Skara museum.
774. Fönsterruta. Kristus på korset. Gotland.
775. Fönsterruta. Ryttare. Daterad 1640. Gotland.
776. Fönsterruta. Allegorisk framställning av hoppet. In-
skrift: »Mallene Nielses Dotter 1645.» Gotland.
777. Fönsterruta. Vapen med bomärke. Inskrift: »Gunen
Suenson 1606.» Fig.
778. Fönsterruta. Bonde- eller borgarvapen med blomma.
Inskrift: »Mest. Nils Petterson 1600.» Gotland.
779. Fönster med insatt målad ruta. Nattvarden. Date-
rad 1626. Dalarna.
Tillhör Dala Fornsal, Falun.
780. Fönster med insatt målad ruta. Mansfigur. Inskrift:
»Sacharias Unesson 1655». Norrbärke sn, Dalarna.
781. Fönster med insatta målade rutor. Inskrift: »Hans
Matthisson», »Per Rosarfve i Tingstede» m. m. Daterat
1654 etc. Gotland.
782. Fönster med insatta målade rutor. Figurer i 1500-
talsdräkter.
783. Fönster med insatt målad ruta. Bonddans m. m.
Daterat 1609. Gotland.
784. Fönster med insatt målad ruta. S:t Göran och draken.
Dat. 16???. Näs sn, Dalarna.

785. Fönster med insatt målad ruta. Kvinna i tidstypisk dräkt. Inskrift: »Huster Sigrin 1621» och bomärke. Forssa sn, Hälsingland. Fig.
786. Fönster med insatta målade rutor. På den ena symbolisk framställning av tiden och inskriften: »Hodie mihi, cras tibi»: på den andra ett skepp och »Peder Olssen 1630». Från Forssa sn, Hälsingland.

Interiörer och målningar.

Bostadsskicket hos bönderna var under 1600-talets förra hälft ännu mindre enhetligt än under det senaste århundradet. Svenskarnas hemkultur skilde sig högst väsentligt från finnarnas — de hit invandrade eller i Finland alltjämt hemmahörande — med deras rökpörten och egenartade, primitivt gestaltade hus, och på samma sätt voro Östersjöprovinsernas blygsamma bostadsvillkor olika de svenska. Självfallet är också, att lapparna då också skilde sig ut genom en säregen kultur från sina kringboende grannar. Men även inom svenskböndernas egna led voro motsättningarna stora. Först efter Gustav Adolfs död fick den jord- och skattepolitik, vilken helt gynnade de privilegierade klasserna på allmogens bekostnad, och som Kristinas förmyndarregering och hon själv så energiskt slog in på, sådana proportioner, att allmogens självständighet och ekonomi hotade att helt undergrävas. Trots de stora offer, som bönderna buro under Gustav II Adolfs tid och som ej medgävo något särskilt kulturellt uppsving, är bilden dock ingalunda helt mörk. Hos de mera välsituerade bönderna var bostadsstandard tydligen ej så låg. I storbondgårdarna — ofta kanske ännu »storfamiljer» med gifta barn kvarboende på odelade hemman — kunde till och med konsten skjuta blommor, och likaså var detta fallet i bergsmansgårdarna. Goda exempel härpå äro de målade bonader, stofftapeter och renässansornierade möbler, som prydde gäststugorna och varav utställningen ger en del prov.

I allmänhet bibehöll man ännu den gamla stugurumsfor-

men, som var öppen upp till ryggåsen. I centralare bygder och rikare hem voro då åtminstone gäststugorna vitmenade eller ljusmålade invändigt. Annars hade man nakna timmerväggar, som kläddes till högtid med vävnader eller bonader. Karakteristiskt för de ålderdomliga bygderna var just, att inventariet gärna var omålat. I mycket stor utsträckning fortlevde medeltidsformer och de renässansblandade 1500-talstyperna under 1600-talets förra hälft. Huvudintresset knyter sig för eftervärlden till brottningen mellan dessa gamla medeltidstraditioner och renässans- och barockformerna. De förra överväga i övre Sverige och i skogsbygderna. Samtidigt märker man, hur renässansformer med beslagsornament och plattskärning tränga in i söder och sydväst och slutligen också rikare barockformer. I övre Sverige gör sig den nya tiden mest gällande inom måleriet.

787. Interiör av ryggåsstuga. Fig.

Huvudsakligen från övre Dalarna.
Halva rummet synligt: dörr, fönster och eldstad tänkas i rummets andra hälft.

Omålade möbler, till större delen väggfasta. Här märkas från vänster räknat ett *matskåp* utan dörr, övergångsform mellan hylla och skåp, och med yxställ på främre gaveln med vapen- och arbetsyxor, bl. a. en käppyxva med inskrift »Anno 1637 G.P.S.». Invid synes en liten *spegel*, daterad 1637, den äldsta kända daterade spegeln i landet. Nedanför *bibelhylla* med hästhuvud i sidostyckena. Längs långväggen från vänster: ett *skåp*, liksom det andra på hög fot, erinrande om att det utgått från en form som ursprungligen stått på bänken, har liten lucka, tid omkring 1600. Härifrån löper en *väggfast bänk* fram till *sängen*, som är i medeltidsstil och bäddad med halm, kalvskinnslakan och fårskinnfäll. På stång i gaveln en vit linnefläta. I hörnet vid sänggaveln ett hängande *hörnskåp*, daterat 1648 och försett med initialer, ornerat med plattskärning och enkla snitt. På golvet *bockbord*, daterat 1641. Vid dess gavel mot sängen *kubbstol* och en dylik också under hörnskåpet. Vid bordets andra ände ett primitivt pallformigt »*säte*». Ett dylikt också invid skåpet, daterat 1645. Framför bordet ett *älderdomligt försäte* med s. k. kavelkrusornament på benen. I taket *kronstånghållare*, daterad 1635. På golvet under sängen *lykta* med skinn, daterad 1644. På bordet *ljusstake* av järn och tallskälformat *sovelfat* av trä, runda och fyrkantiga »*diskar*» eller tallrikar samt ett *lerfat*, daterat 1644. Föremålen härröra: sängen, rikar samt ett *lerfat*, daterat 1644. Föremålen härröra: sängen, det öppna skåpet och försätet från Mora sn, skåpet med lucka från Bjursås sn, bordet från Näs sn, kronstånghållaren från Rättviks sn, hörnskåpet från Leksand (tillhör Leksands hemslöjdförening) i Dalarna.

788. Gäststuguinteriör. Fig.

Huvudsakligen från södra Norrland.

Gäststugan var bondgårdens fina rum, men var endast inredd och möblerad i större och rikare gårdar. Taket var då gärna vitmenat på sparrar och bräder och väggarna klädda med målade långsmala bonader på väv. Möbleringen bestod mest av väggbänkar, bord, en och annan stol och eventuellt något skåp. Den spartanskt enkla träfärgen var i dessa rum ersatt av vitlimning och färger, framför allt rödbrunt, blågrönt, blått, brunt, gult etc. Det är renässansen som gjort sitt intåg, vanligen i sällskap med barocken i dess tidigare former, dock utan att de medeltidsartade karmstolarna, vändbänkarna och borden försvunnit. I södra Norrlands bondgårdar ha stofftapeter ej varit ovanliga under 1600-talet. De synas till och med ha påverkat det yngre måleriet. Redan från och med 1570-talet äga vi målade bordskivor i behåll från Hälsingland. I bergsmansgårdar och i Sydsverige kommo rikare balusterbensbord också relativt tidigt i bruk. Renässansstolen par préférence med dubbla eller enkla ramslåar och rektangulär ryggbricka kom redan under 1500-talet i bruk i bondgårdarna och vann under 1600-talets förra hälft allt större utbredning i bondehemmen. De viktigaste förvaringsmöblerna voro kistan, skrinet och asken, och inga möbler voro oftare och på mera varierande sätt ornerade än dessa. Man möter här tekniker och mönster, där ett halvt årtusendes utveckling hopblandats.

789. Väggbank med profilerad och målad frambräda. Husby sn, Dalarna.

790. Stol med romansk grundform. Daterad 1638. Valbo sn, Gästrikland. Fig.

791. Vändbank med rödbrun och grön målning. Delsbo sn, Hälsingland.

792. Väggbonad med scener ur Jesu födelse- och barndoms-historia. Latinsk inskrift. Daterad 1639. Från bondgård i Hedesunda sn, Gästrikland.

793. Stofftapet med figurframställning och jaktfris (överst). Daterad 1619. På baksidan yngre dalmålningar, daterade 1795. Från bondgård i Torsåkers sn, Gästrikland. Fig.

Tillhör lantbrukaren Efraim Pettersson, Särsta, Torsåker. Utställd genom Torsåkers hembygdsförening.

794. Stol. Renässansform. Vibyggerå sn, Ångermanland.

795. Kabinettsskåp med broskornamentik. Mitten av 1600-talet. Söderala sn, Hälsingland.

797. Karmstol med svarvade dockor och runinskrift 1500-talets slut. Lillhärdals sn, Härjedalen.

798. Bord med målad skiva. Med inskrift: WAR TVCKTIGH NÄR TV TAGHER GUDZ LÄN TACKA GUDH NÄR TV GÅR THERIFFRÄN SVÄR ICKE OM GUDZ VNDER EÖDA SOM FÖR TIGH MONNE SVÄRA BLÖDHA. 1590. Delsbo sn, Hälsingland.

Möbler.

Sängarna torde ännu i stor utsträckning haft medeltidskaraktär, vilket också var fallet med bänkarna. Bland borden funnos både medeltids- och renässansformer, de förra dock i övertikt. Kistan förekom allmänt, ofta rikt beslagen. Den kan ej helt skiljas från skrinet. Både former och storlekar övergå i varandra. Medeltidstyperna överväga även här. Skåpet fick först med nyare tiden ett verkligt rum i svenska bondehem och det utvecklades nu under en intressant växelverkan mellan de gamla öppna kärllhyllorna och importerade skåpformer, som tidigast synas ha varit relativt små och stått på bänken. Ett par av dessa stadier kunna studeras i ryggåsinteriören. Där hänger också ett hörnskåp. Det var, såsom framgår av de här utställda exemplaren med renässansornering, till sin form färdigutbildat redan före 1600-talets mitt. De båda hörnskåpen äro de tidigast daterade i sin art i Sverige (1648 och 1651).

799. Hörnskåp med renässansformer. Daterat 1651. Från en bergsmansgård i Möklinta sn, Västmanland.

800. Kannbänkskåp, stolpskänk med plattskärning. Inskrift: »Sven Pederson Anno 1646., IHS» m. m. Sunnerbo hd, Småland.

802. Bord med balusterben och podium. Från bondgård i Halland.

Tillhör Röhsska konstslöjdmuseet, Göteborg.

803. Stol med renässansform. Småland.

804. Skrin med karvsnitt. Målat i rött och blågrönt. Bollnäs sn, Hälsingland.
805. Kista av ek. Daterad 1621. Loshults sn, Skåne.
806. Skrin med beslagsornamentik. Hjertums sn, Bohuslän.
807. Skrin med rankor och djurornamentik i plattskärning. Offerdals sn, Jämtland.
808. Skrin med beslagsornamentik. Daterad 1610. Blekinge. Fig.
Tillhör Blekinge museum, Karlskrona.
809. Ask med vridlock. Ristad, geometrisk ornering. Södermanland.
810. Näverask med tågbindning. Lima sn, Dalarna.
811. Näverask, sömmad med tågor. Lillhärdals sn, Härjedalen.
812. Spånask, fyrflikig, ristad, geometrisk ornering. Lillhärdals sn, Härjedalen.
813. Spånask, ristad, geometrisk ornering. Ytterhogdals sn, Härjedalen.
814. Ask med vridlock. Medeltidsrankor i ristad ornering. Frötuna sn, Uppland.
815. Knäppäska med ristad ornering. Tännäs sn, Härjedalen.
816. Skrin med karvsnittsornering. Fundbo sn, Uppland.
817. Låda med skjutlock och uddsnittsornering. Dalby sn, Värmland.
818. Låda med skjutlock. Målad, daterad 1599. Delsbo sn, Hälsingland.
Tillhör Per Brodén, Delsbo.
819. Skrin med karvsnittsornering. Ekerö sn, Uppland.
820. Skrin med järnbeslag och gotisk låsskylt.
821. Skrin med pulpetlock och hopplister. Östergötland.
822. Skrin. Daterat 163? Ängersjö kapellf., Hälsingland.
823. Skrin med ristornering. Daterat 1631. Älvdalens sn, Dalarna.
Tillhör Älvdalens hembygdsförening.

824. Skrin med ristad ornering och gotisk låsskylt. Daterat 1598. Norra Hälsingland.
Tillhör Hudiksvalls museum.
825. Kista med ristad ornering. Linsälls sn, Härjedalen.
826. Kista med beslagsornamentik. Från en bergsmansgård. Ludvika sn, Dalarna.

Textilier.

Textilierna äro i hög grad uttryck för komforten och det intryck av lyx, som man eftersträvade i hemmen. Medeltidens tekniker och mönster ha i alldeles särskild grad bevarats inom de folkliga textilierna ej endast till Gustav II Adolfs tid utan även fram till modern tid. Även om många ting för övrigt förnyades eller om nya vävnadslag tillkommo, voro arterna dock till sin funktion oftast urgamla, såsom t. ex. hyenden, takdukar, sängtäcken, sadeldynor o. s. v. Samband med medeltiden äga bland annat de knytningar, trädningar och flätningar på linnevävnader, som allmogem med särskild förkärlek synes ha hållit fast vid. Detsamma gäller om dubbelvävnaderna, röllakanet och ryorna, i vilka senare man ännu under denna tid synes ha fortsatt att vilja ha en påminnelse om fårskinnfällarna. Flamskvävningen blev ju framför andra renässansvävnaden i Sverige, särskilt genom Gustav Vasas intresse för densamma — och den utbredde sig relativt fort åtminstone i nedre Sverige, så att bondehemmen under Gustav II Adolfs tid tydligen ofta ej saknade denna prydnad. Flera av de typer av upphämta, som under senare tid genom västgötaknallarna fördes land och rike runt, synas redan under 1600-talets förra del varit i bruk. Även applikationsbroderier synas ha varit i hög grad omtyckta.

827. Takhimmel av linne. Med knytning, trädning och flätning. Dylika hängdes över bordet vid högtidliga tillfällen. Kulltorps sn, Småland.
828. Rya, ullgrå med bruna ornament och initialer i svart, 1600-tals karaktär. Föra sn, Öland.

829. Rya. Växlande ornament i ljusblått, mörkbrunt, gult och ullgrått. 1600-tals karaktär. Tierps sn, Uppland.
830. Täckle i dubbelvävnad. Älvros sn, Härjedalen.
831. List i flamskvävnad. Fyrfotadjur och fåglar. Köinge sn, Halland.
832. Bänkyende i flamskvävnad. Blomster- och fruktmotiv. Överensstämmer nära med annat liknande, som är daterat 1633. Ore sn, Dalarna.
833. Stolshyende i flamskvävnad. Blomstermotiv och hjort samt initialer. Angelstads sn, Småland.
834. Stolshyende med påläggsöm. Blomstermotiv och I H S. Påsytt med glaspärlor. Västbo hd, Småland.
835. Sadeldyna med påläggsöm. Skellefteå landsförsamling, Västerbotten.
836. Bordtäcke, »prästruta», i upphämta. Ytterhogdals sn, Hälsingland.
837. Bordtäcken i upphämta. Riala sn, Uppland, och Bollnäs sn, Hälsingland.
838. Bänkdynor i röllakan. Bohuslän och Västergötland.
839. Täckle i upphämta. Daterat 1648. Nordvästra Skåne.

Dräkter.

I ytterkanterna av svensk bosättning eller besittning har medeltida dräktskick levat kvar till våra dagar. Den skjortliknande kolten och de långa byxorna till lappdräkten, nr 841, och Runöbornas säljägardräkt, nr 842, äro nämligen plagg med medeltida eller forntida anor och om dessa dräkter vet man alltså med säkerhet, att de funnits redan på Gustav Adolfs tid. Detsamma gäller de långbyxor, som ända in på 1800-talet brukats på Tjockö i Upplands skärgård. I Mora socken började knäbyxor användas först på 1660-talet, alltså mer än ett århundrade efter dessa plagg kommit i bruk i modedräkten. För svensk landsbygd i övrigt torde övergången från medeltida till nyare tids dräktskick i allmänhet ha skett framemot 1500-talets slut. Fransmannen

Charles Ogier har 1634 lämnat ett vittnesbörd om svenskarnas dräktstandard: »För övrigt voro dessa bönder varken obekvämt eller torftigt klädda; jag erinrar mig icke i hela Sverige ha sett en naken eller trasig människa. . . . Även de fattigaste bönder äro icke klädda i linne och hampa som vanligen hos oss, utan i kläder av svart ull, ty denna färg hava de svenska fåren. På fötterna hava de läderkängor och icke träskor, på huvudet nattmössor och på händerna ullvantar. . . .» Den flickade tröja och de vidbyxor, nr 843, som i sydöstra Skåne använts ännu omkring 1800, utgöra i enklare form och grövre material en nära motsvarighet till de dräkter, som en gång burits av Gustav II Adolf. Inom samma område har också bevarats en annan mans-tröja, som liknar kvinnotröjan från sydöstra Skåne, nr 844. Av samma typ är tröjan från Karelen, nr 845, från Mora, nr 846, och från Toarps sn i Västergötland, nr 850. Med sina av kilar bildade skört härstamma tydligen dessa plagg direkt från kolten och äro följaktligen synnerligen ålderdomliga. Tidigt har bondedräkten visat särarter inom olika bygder och i den ofta citerade riksantikvarieinstruktionen av 1630 upptagas också undersökningar av »allehanda klädedräckt och wapner i hwart landskap af ålder i bruk». Denna instruktions författare, Johannes Bureus, har själv åt eftervärlden lämnat uppgiften om »en särdeles drägt i Vingåker», en säregenhet, som i viss utsträckning bevarats i den sentida Vingåkersdräkten, nr 848.

Den kalottformade mössa, av tyg eller läder, nr 852, som vi i nära identisk form kan träffa på vitt skilda håll, torde vara vad Ogier kallade »nattmössa». Den har liksom vintermössan, nr 851, mycket gamla anor. I allmänhet ha skodonen hos allmogen ej bevarat former, som med säkerhet kunna sägas härröra från tidigt 1600-tal. Undantag utgöra de primitiva skodonen av skinn, som höra till dräkterna från Runö och Lappland.

Att silversmycken utgjort en förmögenhetsplacering framträder starkast i den lappska silverkragen, nr 861. Även hos svenska bönder ha i äldre tider funnits silverskatter i vida större omfattning än det bevarade materialet utvisar. Bältena från Hälsingland, nr 856, och Småland eller Blekinge,

- nr 857, härstamma senast från tidigt 1600-tal. Annars äro i allmänhet dessa smycken av senare tillverkning men visa med sin stilkaraktär från 1400- och 1500-talen, att de mycket tidigt kommit i bruk hos allmogen.
840. Ovädershuva. Av blå vadmal. Till kvinnodräkten. Lule lappmark.
841. Mansdräkt av skinn. Lule lappmark.
842. Säljgårdäkt. Runö, Estland.
843. Mansdräkt. Ingelstads hd, Skåne.
844. Kvinnodräkt. Sydöstra Skåne.
845. Kvinnodräkt. Karelen, Finland.
846. Kvinnodräkt. Mora sn, Dalarna.
847. Kvinnodräkt. Vingåkers sn, Södermanland.
848. Kvinnodräkt, vinterdräkt. Vingåkers sn, Södermanland.
849. Kappa. Varend, Småland.
850. Kvinnotröja. Toarps sn, Västergötland.
851. Vintermössa. Bäckaby sn, Småland.
852. Mössa. Av läder. Trönö sn, Hälsingland.
853. Fingerringar. Skåne.
854. Krucifix. Västergötland.
855. Krucifix. Skåne.
856. Silverbälte. Hälsingland.
857. Silverbälte. Småland eller Blekinge.
858. Silverbälte. Blekinge.
859. Bältesbeslag. Öland.
860. Bältesbeslag. Pite lappmark.
861. Krage till mansdräkt med silversmycken. Lule lappmark.
862. Maljor av silver för kvinnolivstykke. Skåne.
863. Spännen av silver för kvinnotröja. Skåne.
864. Hängsmycken av silver med I H S och krusifix. Skåne

865. Hängsmycke av silver med årtalet 1630. Bjuråkers sn, Hälsingland.
866. Hängsmycke av silver med årtalet 1631. Källstorps sn, Skåne.
867. Hängsmycke av silver med årtalet 1605. Vemdalens sn, Härjedalen.
868. Brudkrona av silver. Förvaringsask av koppar, daterad 1638. Sjösås sn, Småland. Fig.
Tillhör Sjösås hembygdsförening.
869. Nålhus. Daterat 1641. Transtrands sn, Dalarna.
870. Skohorn. Daterat 1627. Sevalla sn, Västmanland. Fig.
871. Bergsmansyxva av järn. Stenkvista sn, Södermanland.
872. Gjutform för malm. Av täljsten. Från Ölme sn, Värmland.

Tidmätning, mått, mål och vikt.

Bland de dokument till det äldre 1600-talets kulturhistoria, som förvaras i våra museer, intaga runstavarna ett framstående rum. Dessa träkalendrar — almanackans föregångare — upplevde tydligen under denna tid en renässans, möjligen påverkad av det livliga intresse, som man ägnade åt götternas ärofyllda forntid, ett intresse som ju även Gustav II Adolf själv uppmuntrade. Bland tidmätningens instrument framträda nu också soluren av trä, sten eller metall. Däremot är det mera ovisst om bönderna brukade verkliga ur. För längdmätning var alnen huvudredskapet och en stor mängd alnar finnas alltjämt i behåll med årtal från Gustav II Adolfs och hans faders tid. Redan under medeltiden hade man sockenlikare för kontroll av alnmåttens riktighet och sådana nyttjades ännu under 1600-talet.

Rymdmått och vikter daterade från denna tid äro mera sällsynta på grund av de förordningar, som strax efter mitten av 1600-talet började tillämpas och som ledde till »kröning» och omstämpling med nya årtal av redan befintliga kappar, spannar o. s. v. samt betsmän. Några äro dock bevarade, såsom framgår av här utställda föremål.

873. Kalendertavla. Daterad 1640. Anundsjö sn, Ångermanland.
874. Runstav. Daterad 1594. Mora sn, Dalarna.
875. Runstav. Daterad 1627. Mora sn, Dalarna.
876. Runstav. Daterad 1644. Älvdalens sn, Dalarna.
877. Runstav. Daterad 1592. Uppland.
878. Runstav. Daterad 1634. Uppland. Fig.
879. Runstav. Daterad 1639. Sollerö sn, Dalarna.
880. Runstav. Daterad 1647.
881. Runstav. Daterad 1594. Vists sn, Östergötland.
882. Runstav i form av genombruten spetsoval. Daterad 1622 och 1623. Malungs sn, Dalarna.
883. Runkalender. Daterad 1637. Dalarna.
Tillhör Dala Fornsal, Falun.
884. Runkalender. Daterad 1628.
885. Runkalender. Från 1600-talet. Stenstorps sn, Västergötland.
886. Kruthorn med runkalender.
887. Solvisare. Daterad 1583.
888. Solvisare. Daterad 1641.
889. Solvisare av trä. Älvdalens sn, Dalarna.
890. Alnar av trä. Daterade 1644, 1645, 1647 och 1656. Mora sn, Dalarna.
891. Aln av järn. Daterad 1648.
892. Sockenlikare med alnmått.
893. Likare för rymdmått. Dalarna.
894. Rymdmått. Kappe. Krönt 1665 och försedd med Karl XI:s namnchiffer. Malungs sn, Dalarna.
895. Betsman. Daterat 1645. Kulla sn, Uppland.
896. Betsman. Daterat 1631. Från Älvdalens sn, Dalarna.
Tillhör Älvdalens hembygdsförening.
897. Betsman av järn. Daterat 1615. Från Uppland.

Slöjd- och Hantverksredskap.

En sammanställning av alla de viktigare redskapsformer, som voro i allmänt bruk under den äldre stormaktstiden har här av många skäl ej kunnat göras. Det synes ej heller under denna tid ha inträffat så många större omvälvningar på detta område. Folket bearbetade lin, ull och hampa, hemodlade eller importerade österifrån. Husbygge, trähantverk, svarvning, smide, skinnberedning pågingo i stort sett som förut. I några fall kan man möjligen skönja införande av nya typer, men det torde ibland också bero på tillfälligheter, då över huvud säkert tidfästa etnografiska föremål äro i hög grad ovanliga före 1600-talet. Möjligen fick emellertid skäktkniven just under denna tid en större utbredning och troligen också spinnrocken, ehuru inga så gamla exemplar finnas bevarade. Vävlunorna få stark frekvens särskilt i Uppland under 1600-talets första årtionden, och samtidigt med dem också t. ex. det tvärstreckade bandfläteornamentet, men från övre Dalarna finnas också vävlunor från 1560-talet. Karvsnittet började på 1640-talet få rikare karaktär och gjorde sig särskilt gällande på textilredskapen. Mangelbräden med handtag på översidan äro kanske en ny sak i Sverige under Gustav II Adolfs tid.

Linförädling.

898. Linrepa av trä. Svegs sn, Härjedalen.
899. Linrepa med järntaggar. Daterad 1647. Älvdalens sn, Dalarna.
Tillhör Älvdalens hembygdsförening.
900. Linklubba. Nås sn, Dalarna.
901. Stabbe för linbultning. Nås sn, Dalarna.
902. Skäktstol. Övre Sverige.
903. Skäktkniv. Tuna sn, Uppland.
904. Linklyfta. Svärdsjö sn, Dalarna.
905. Hampkam. Mora sn, Dalarna.
906. Häckla. Daterad 1649.

907. Linborste. Anundsjö sn, Ångermanland.
 908. Linkäppar. Dalarna.
 909. Linfäste, kort, »erkul». Mora sn, Dalarna.
 910. Slända för spinning. Mora sn, Dalarna.
 911. Slända för spinning. Östervallskogs sn, Värmland.
 912. Sländtrissor av ben.
 913. Spinnkors. Värmland.
 914. Tvinnkrok. Säby sn, Värmland.
 915. Härvträ. Gräsmarks sn, Värmland.
 916. Härvträ. Särna sn, Dalarna.
 917. Härvträ. Sunne sn, Värmland.
 918. Nystkors. Daterat 1649. Simtuna sn, Uppland.

Redskap för vävnad och textilvård.

919. Mangelbräde. Inskrift: »Anna Danieldoter 1630 den 19 november — Tweta tiin kleder hvit och sedan kafla tem med flit hvite kleder er qvinfolks heder fruta Gud och haf honom kier så sker tig lyke hvar tu er.» Ovensjö sn, Gästrikland.
 920. Kavel till mangelbräde.
 921. Mangelbräde. Daterat 1634. Mora sn, Dalarna.
 922. Mangelbräde av ek med plattskärning. Daterat 1644. Vendels sn, Uppland.
 923. Mangelbräde. Daterat 1633. Rättviks sn, Dalarna. Fig.
 924. Vävluna. Daterad 1566. Våmhus sn, Dalarna.
 925. Vävlunor. Daterade 1623 och 1633. Från sydvästra Uppland.
 Tillhör Sydvästra Upplands kulturhistoriska museum i Enköping.
 926. Vävluna, »skaftluna». Rådmansö sn, Uppland.
 927. Vävluna. Daterad 1656. Roslagen.
 928. Vävluna. Roslagen.
 929. Vävlunor. Väddö sn, Uppland.

930. Brickväv.
 931. Bandvävsked, »vävspjäll». Vätö sn, Uppland.
 932. Bandvävsked. Dalby sn, Värmland.
 933. Valkbräde, »tövefjöl». Daterat 1644. Nössemarks sn, Värmland.
 934. Gnidsten av svart glas. För glättning av linne. Dalarna.

Verktyg för olika hantverk.

935. Skrädbila. Uppland.
 936. Hålyxa, tävla. Lekvattnets sn, Värmland.
 937. Timmeryxa. Övre Ulleruds sn, Värmland.
 938. Huggyxa. Grytnäs sn, Dalarna.
 939. Handyxa. Gällivare sn, Lappland.
 940. Vattenrandsjärn med stångskäft, använt att draga upp vattenrännor med i takbräder. Grangärde sn, Dalarna.
 941. Sticksåg med inkilat träskäft. Laxsjö sn, Jämtland.
 942. Timmerdrag. Mora sn, Dalarna.
 943. Tråddragningstång. Gnosjö sn, Småland.
 944. Hålslag. Rättviks sn, Dalarna.
 945. Nageldorn. Användes vid tillformning av skospik. Transtrands sn, Dalarna.
 946. Hammare, helt av järn. Piteå sn, Norrbotten.
 947. Hammare. Jordfynd. Arnäs sn, Ångermanland.
 948. Hovtång. Grangärde sn, Dalarna.
 949. Hammare. Gnosjö sn, Småland.
 950. Skruvstäd. Daterat 1645.
 951. Smidesstäd. Råneå sn, Norrbotten.
 952. Fil. Lima sn, Dalarna.
 953. Ullsax. Arvidsjaur's sn, Lappland.
 954. Skräddarsax. Daterad 1667. Arnäs sn, Ångermanland.

955. Skinnarvidja, »skinnkrok». Använd vid skinnberedning. Björna sn, Ångermanland.
956. Räckspade. För rengöring av skinn. Nås sn, Dalarna.
957. Skinnarvidja av järn, »skinnarring». Boda sn, Dalarna
958. Borr, navare. Daterad 1616. Mora sn, Dalarna.
959. Borr, »nåvår». Daterad 1630. Mora sn, Dalarna.
960. Borrvång. Daterad 1612. Från Dalarna.
Tillhör Dala fornsal, Falun.
961. Stämjärn. Biskopskulla sn, Uppland.
962. Stämjärn. Grangärde sn, Dalarna.
963. Svedjärn. Att göra hål med genom bränning. Från Dalarna.
964. Svedjärn. För bränning av hål för räfspinnar. Nås sn, Dalarna.
965. Skavjärn. Från Dalarna.
966. Skavjärn, »bandhyvel», Bjursås sn, Dalarna.
967. Skavjärn, »skove». Daterat 1643. Lillhärdals sn, Härjedalen.
968. Skavjärn, »barkkniv». Leksands sn, Dalarna.
969. Skavjärn, »hålskavare». Sollefteå sn, Ångermanland.
970. Skavjärn. Åre sn, Jämtland.
971. Skedjärn. Hannäs sn, Småland.
972. Rasp. Säby sn, Västmanland.
973. Bandhake. För påsättning av band på laggkärl. Spånga sn, Uppland.
974. Narsågar. Härjedalen och Ångermanland.
975. Svarv med stråke. För genomborrning av skaft. Gräsmarks sn, Värmland.

Förvaringskärl.

976. Korg. Från Segersta sn, Hälsingland.
977. Träflaska för mjölk och dricka, laggad. Från Arnäs sn, Ångermanland.

978. Matho med lock, »slafat». Från Uppland.
979. Balja. Bjursås sn, Dalarna.
980. Flaska. Av näver med träbottnar. Skellefteå, Västerbotten.
981. Kagge. Laggad, helbandad. Rättviks sn, Dalarna.
982. Knäppäska. För matsäck. Östergötland.
983. Näverflaska. För våta varor. Älvros sn, Härjedalen.
984. Matsäcksspann av spån. Daterad 1630. Rikt beslagen och försedd med lås. Eggeby sn, Västergötland.

Dryckeskärl.

Ingen annan föremålsart inom gruppen husgeråd företer en så storartad rikedom och omväxling under 1500- och 1600-talen som dryckeskärlen. Oftast äro de av trä, i nedre Sverige i allmänhet svarvade, i övre skurna eller laggade. Det är ofta senmedeltida och renässansformer, som gå igen med höga bukiga fotpokaler, cylindriska bågare av samma form som tyska »humpen», samt höga smala svarvade kannor, stånkor och flaskor. Ej sällan brukas här rödfärg. Både som skurna och laggade förekomma vidare kannor, stop och kåsor med två blad- eller djurformade handtag samt stora ståndkärl för dryckens förvaring eller uppbärning ur källaren. Enkla urgröpta masurskålar funnos överallt men mest norrut. Bollar, snibbskålar och tappskålar med pip spelade söderut alltjämt stor roll — alltid svarvade — och å andra sidan fågelformade skurna träkärl i övre Sverige. Horn voro särskilt omtyckta att dricka julölet i. Tennstånkor ha också spelat en viss roll. De rikare bönderna hade silverstop och bågare. I silverskedar nedlade man gärna sin förmögenhet.

985. Ståndkanna, tvebottnakanna. Floda sn, Dalarna.
986. Pipkanna, tvebottnakanna. Solleröns sn, Dalarna.
987. Träskål. Med människohuvud på handtaget. Lima sn, Dalarna.

988. Kåsa. Skuren. Daterad 1646. Orsa sn, Dalarna. Fig. Tillhör Dala Fornsal, Falun.
989. Kåsa. Skuren. Orsa sn, Dalarna.
990. Kåsa. Laggad. Orsa sn, Dalarna.
991. Pipkanna. Västergötland.
992. Stånka eller stop. Laggad. Hycklinge sn, Östergötland.
993. Stånka eller stop. Skuren i masur. Älvdalens sn, Dalarna.
994. Stånka eller stop. Skuren och svarvad i masur. Svinhults sn, Östergötland.
995. Pipkanna. Laggad, åttkantig och målad. Ore sn, Dalarna.
996. Stånka. Laggad. Skeninge sn, Östergötland.
997. Stånka, »trästop». Laggad. S. Unnaryds sn, Småland.
998. Pipkanna, tvebottnakanna. Daterad 1646. Djura sn, Dalarna.
999. Kåsa. Laggad. Värmlands finnbygder.
1000. Kåsa, »gästbodskanna». Laggad. Mora sn, Dalarna.
1001. Ståndkanna, tvebottnakanna. Älvdalens sn, Dalarna.
1002. Ståndkanna, tvebottnakanna. Gräsmarks sn, Värmland.
1003. Träskål. Svarvad och försedd med lock. Rödmålad med förgyllda ornament. Borgholms sn, Öland.
1004. Kalkpokal. Svarvad, rödmålad. Askeryds sn, Småland.
1005. Kalkpokal. Svarvad. Hycklinge sn, Östergötland.
1006. Bägare. Hög, cylindrisk och rödmålad. Svanshals sn, Östergötland.
1007. Bägare. Hög, cylindrisk och rödmålad. Torpa sn, Östergötland.
1008. Julhorn. Östergötland.
1009. Kanna. Svarvad, rödmålad. Mora sn, Dalarna.

1010. Kanna. Svarvad, rödmålad och ornerad i gult och svart, Västergötland. Fig.
1011. Kanna. Svarvad. Uppland.
1012. Flaska med lock. Svarvad, rödmålad. Säby sn, Västmanland.
1013. Flaska med lock. Svarvad. Rasbo sn, Uppland.
1014. Tappsål. Svarvad, rödmålad. Med inskrift. Skrukeby sn, Östergötland.
1015. Bolle. Svarvad, rödmålad. Askeryds sn, Småland.
1016. Snibbsål. Rödmålad med ornering och inskrift i svart. Enligt denna tillverkad i Vadstena, Östergötland.
1017. Snibbsål. Rödmålad med inskrift i guld. Härbärga sn, Östergötland.
1018. Kalk. Svarvad, rödmålad. Med I H S i mörkgrönt. Hälsingland.
1019. Skål. Svarvad av masur och försedd med benknoppar. Flens sn, Södermanland.
1020. Käril i fågelform. Daterad 1641. Mora sn, Dalarna.
1021. Hornbägare. Från Östergötland.
1022. Tumlare av koppar. Småland.
1023. Silversked. Märkt A P S och signatur som synes tyda på Stockholmsguldsmeden Henrik Möller 1645—1690. Från Jämtland eller Dalarna.
1024. Silversked med gravering. Märkt »Elene Christoffersd. 1617.
1025. Silversked med oval sköld. Märkt med bomärke och H och G V N A I C G N B P D.
1026. Silverpokal. Lappland.
1027. Silverkåsa, nyttjad vid bröllop. Funäsdalen, Härjedalen.
1028. Masurskål med inskrift, dalrunor. Daterad 1608. Från Älvdalen i Dalarna. Tillhör Älvdalens hembygdsförening.
1029. Tennstånka, cylindrisk. Från Östergötland.

Matlagning, eldstadens utrustning, eldgörning och belysning.

Det dagliga hushållsarbetet med födans tillredning föreför givetvis icke många särdrag, som skiljer denna epok från angränsande, men några av de till denna sida av arbetslivet hörande föremål, som kunna anses typiska, ha dock här blivit utställda. Den primitiva metoden att krossa säden i en stamp fanns vid sidan av malning på handkvarn, skvalt- eller hjulkvarn. Brödet gräddades antingen i ugn eller på häll, det senare dock blott i övre Sverige, där tunnbröd nyttjades, något som dock på 1600-talet gick längre söderut än nu. Mjölkhushållningen krävde en relativt stor redskapsmängd och spelade stor roll i ekonomin, vare sig det gällde tillredning av smör, mesost eller vanlig ost. Eldstadens utrustning företedde ett relativt stort antal redskapsformer. Eldgörning med stål och flinta var det typiska, men även eldgnidning förekom. Trästicker, talgljus och tran voro de vanligaste belysningsämnen.

1030. Skålkorg för förvaring av träskålar. Rättviks sn, Dalarna. Med iliggande skålar.
1031. Mjölksil. Med ålderdomlig flätornamentik. Korsformigt silhål. Solleröns sn, Dalarna.
1032. Silduk, »siltapp». Sydd av nöttagel. Järna sn, Dalarna.
1033. Mjölkratt. Av trä. Grangärde sn, Dalarna.
1034. Ostkar. Bottnen med virvelhjul och annan karvsnittsornamentik. Gräsmarks sn, Värmland.
1035. Ostkorg. Flätad av rottågor. Nås sn, Dalarna.
1036. Ostkar. Botten med kors och virvelhjul i karvsnitt. Daterat 1630. Älvros sn, Härjedalen.
1037. Ostkorg. Flätad av rottågor. Loshults sn, Skåne.
1038. Ostkar. För miniatyrostar, som använts som presenter. Daterat 1635. Solleröns sn, Dalarna.
1039. Stäva, »kolla». Gräsmarks sn, Värmland.
1040. Mortel. Av trä. Daterad 1650. Roslagen.

1041. Handkvarn. Av kalksten. Handtagen utformade till människohuvud. Mo sn, Hälsingland.
1042. Ostkar. Tillhör de största förekommande ostkaren. Blekinge.
Tillhör Karlshamns museum.
1043. Saltflaska. Flätad av rottågor. Dalarna.
1044. Smörask. Av spån. Hede sn, Härjedalen.
1045. Saltflaska. Flätad näver. Orsa sn, Dalarna.
1046. Smörkärna. Borgsjö sn, Medelpad.
1047. Brödspade, »skottfjöl». Svarteborgs sn, Bohuslän.
1048. Brödkavel med ett handtag. Gunnarskogs sn, Värmland.
1049. Brödkavel. Refflad. Rättviks sn, Dalarna.
1050. Barkskavare, »furutykkla». Med blad av järn. Daterad 1650. Dalarna.
1051. Barkskavare, »furutykkla». Av renhorn. Särna sn, Dalarna.
1052. Grytvind. Av trä med järnskodd arm. Riala sn, Uppland.
1053. Grythängare, »måg». Av björkvidja. Älvdalens sn, Dalarna.
1054. Grythängare, »skärding». Av järn, ställbar. Klövsjö sn, Jämtland.
1055. Grythållare.
1056. Malmpanna. Daterad 1659. Med inskrift.
1057. Kittel. Av mässing. Tärna sn, Lappland.
1058. Täljstensgryta.
1059. Kopparkittel. Gotland.
1060. Stekpanna, smidd.
1061. Trefot. Gotland.
1062. Halster.
1063. Halster. Gräsmarks sn, Värmland.

1064. Bakugnshäll. Rund. Gjuten järnskiva. Dalarna.
1065. Rånjärn. Försett med initialer, daterat 1624. Ulrika sn, Östergötland.
1066. Stekspett, »stekvändare».
1067. Malmgryta. Inskrift: LPS : TENNA : GRYTA : AR : FÖRARAT : BAREBRO : GÖRANSDOTER : TIL NYÅRS : GÅFA : AF : GRYTE : STÖPRA : ANNO 1663. Rödeby sn, Blekinge.
1068. Grytkrokar.
1069. Skopa. Knotskål med kort handtag. Daterad 1634. Lima sn, Dalarna.
1070. Mortel. Av malm. Daterad 1639. Västergötland.
1071. Mortel. Av järn. Daterad 1628. St Pers sn, Östergötland.
1072. Kryddosa. Av lergods. Daterad 1659. Småland.
1073. Korvhorn. Daterat 1634. Från Munktorps sn, Västmanland. Fig.
1074. Ljuspipa. Av smidesjärn. Att fästa i väggen eller spismuren. Dalarna.
1075. Pärthållare. Av smidesjärn. Värmland.
1076. Ljusstake. Av trä med ljuspipa av järn. Dalarna.
1077. Ljusstake. Av smidesjärn. Med ställbar fot för att kunna placeras även där utrymmet var trångt. Dalarna.
1078. Ljusstake, fotangelsstake. Av lergods. Västergötland.
1079. Ljussax. Daterad 1612. Gälluntofta sn, Småland.
1080. Drill för eldgnidning.
1081. Elddonspung. Av skinn.
1082. Eldstål.
1083. Ljuskrona. Av smidesjärn. Dalarna.
1084. Tranlampa. Av smidesjärn.
1085. Ljusstakar av malm.

Jordbruk och boskapsskötsel.

Annu under Gustav II Adolfs tid ägde boskapsskötseln så stor betydelse att sädesodlingen i många landsdelar stod i skymundan. Några väsentliga tekniska eller organisatoriska omdaningar berörde ej jordbruket under 1600-talets förre hälft. Bysamfälligheten och tegskiftena hindrade i förening med krigen och dyrtiden utvecklingen. Redskapen äro därför i stort sett desamma som tidigare. Hacka, årder, harv, sladd och vält voro de viktigaste större jordbearbetningsverktygen och jämte dem spadar och grepar. Årdret eller ärjkroken hade möjligen dock redan nu plogen som konkurrent, men någon sådan är icke bevarad. Finnarna nyttjade gaffelplog. På svedjorna använde man fällkrattor att nedmylla säden med. Vid skörden begagnades åtminstone i södra Sverige skära för säd men liar för gräs. Räfsorna liknade nutidens, högafflarna voro av trä, forslingsredskapen mycket enklare än nu. Tröskning gjordes med slaga eller ibland med påk. Säden rensades med vanna och säll. Redskapen för boskapsskötseln saknade särskild tidskaraktär och voro till ej ringa del av samma art som primitiva sådana som nyttjats ända fram till vår tid.

1086. Årder, »krok». Björke sn, Västergötland.
1088. Årder. Borgsjö sn, Medelpad.
1089. Sladd. Särna sn, Dalarna.
1090. Harv. Med självvuxna pinnar. Frostvikens sn, Jämtland.
1091. Spade. Alunda sn, Uppland.
1094. Gödselgrep. Trekloig. Grötlingbo sn, Gotland.
1095. Korphacka. Grangärde sn, Dalarna.
1096. Spade. Torshälla sn, Bohuslän.
1098. Gödselgrep. Tvåkloig, naturvuxen. Älvros sn, Härjedalen.
1101. Säll. Av kojuver. Nordmalings sn, Ångermanland.
1102. Såskäppa. Rund.

1103. Fallkratta, »fallekratta». Självvuxen. För nedmyllning av sädd på svedjeland. Vireda sn, Småland.
1104. Fallkratta. Med insatta pinnar.
1105. Lieorv. Påbunden lie med bindsle av tågor. Västerbotten.
1106. Lieorv. Med primitiv geometrisk ornamentik. Äppelbo sn, Dalarna.
1107. Lieorv. Mangskogs sn, Värmland.
1108. Skära. Boda sn, Dalarna.
1109. Skära. Hycklinge sn, Östergötland.
1110. Skära. Lima sn, Dalarna.
1111. Tjuga. Använd vid skörd för bunden säd. Mora sn, Dalarna.
1112. Hötjuga. Svartarps sn, Småland.
1113. Räfsa. Östra Ryds sn, Östergötland.
1114. Höbåge. Mora sn, Dalarna.
1115. Slaga. Vänjans sn, Dalarna.
1116. Slaga. Hömbs sn, Västergötland.
1117. Slaga. Snavlunda sn, Närke.
1118. Kastskovel. Älvdalens sn, Dalarna.
1119. Vanna. Biskopskulla sn, Uppland. För sädesrensning.
1120. Bärrenna. Grangärde sn, Dalarna.
1121. Lur, »basur». Av trä. Älvdalens sn, Dalarna.
1122. Lur, »baså». Av näver. Mora sn, Dalarna.
1123. Koklave. Av vidjor flerdubbel. Användes vid hemfärd från fäboden. Leksands sn, Dalarna.
1124. Koskälla. Av trä. Västra Hargs sn, Östergötland.
1125. Koklave. Av trä. S:t Anna sn, Östergötland.
1126. Oxok. Daterat 1642. Lillhårdals sn, Härjedalen.
1127. Oxok. Daterat 1669. Lillhårdals sn, Härjedalen.
1128. Sadel med stigbyglar. Ore sn, Dalarna.

1129. Selkrok. Daterad 1638. Söderbykarls sn, Uppland.
1130. Selkrok. Dalarna.
1131. Selkrok. Vadsbro sn, Södermanland.
1132. Selkrok. Harbo sn, Uppland.
1133. Selkrok. Lohärads sn, Uppland.
1134. Selkrok. Av horn. Daterad 1637. Dalarna.
Tillhör Dala fornsal, Falun.
1135. Selkrok. Av horn. Bladslingor och maskaron av renässanskaraktär.
1136. Selknän. Av horn, med ristad bandornamentik. Östergötland.
1137. Selknän. Av horn. Ålderdomlig geometrisk ornering. Daterade 1605. Skorpeds sn, Ångermanland.
1139. Selpinne. Av horn. Daterad 1617. Älgå sn, Värmland.
1140. Selpinne. Av horn. Med ålderdomlig djuornamentik. Mora sn, Dalarna.
1141. Selpinne. Av horn. Med ålderdomlig djuornamentik. Mora sn, Dalarna.
1142. Selpinnar. Av horn. Daterade 1650. Med cirkelornamentik. Värmland.
1143. Hästhälla, black som fästes om framfötterna på hästen för att hindra honom löpa bort. Klövsjö sn, Jämtland.
1144. Kalvhälla eller slängklabb för kalv. Samma funktion som föregående. Malungs sn, Dalarna.
1145. Svinklave. Påsattes svinen för att »hindra dem odygda i landen».
1146. Betsel. Av järn. Eda sn, Värmland.
1147. Bistock. Roskulla sn, Småland.

Jakt och fiske.

Sverige var på Gustav II Adolfs tid — liksom ännu långt senare — ett land, så rikt på jaktbart vilt och fisk, att de äldsta och primitivaste av människans näringsfång, jakt och

fiske, spelade en väsentlig roll i näringslivet. Så var fallet ej blott i ödemarkerna, utan även i de bäst odlade landskapen.

Utställningen av föremål rörande jakt och fiske omfattar i stort sätt inga till 1600-talets förra hälft daterbara ting, sådana är det ytterst ont om. I stället avser denna del av utställningen att visa sådana typer och arter av fiske- och jaktredskap, som böra ha varit i allmänt bruk hos allmogen under denna tid. Så t. ex. visas här nät av yllegarn, lintråd och hampa, allt gamla material, som numera ej brukas. Flöten av näver eller bark, tälmar av tagel, sänken av ben, horn och sten höra också till det gamla, inhemska tillstånd, som säkert bestod orubbade över hela landet för 300 år sedan. Typiskt för fisket är på denna tid ännu användningen av småredskap, såsom torsksnören, angelkrokar, pimpeldon och vanliga metkrokar, smånät, mjärdar av träspjälor eller vidjor. Av kraftigare nätredskap användes notar (av hampa) i större utsträckning än nu, men i Östersjön och Bottniska viken brukades redan skötar (strömmingsnät) av hemspunnet fint lingarn. I övrigt spelade fasta fisken, »katsor», »fiskeverkar», »laxakar» och dylika i sjöar, strömmar och öar inbyggda fångstanordningar en mycket större roll än nu, medan storsjöfisket med dess krav på redskap och båtar av större dimensioner ännu ej i större utsträckning lockat svenskarna.

Vad som kan visas av jakt- och fångstredskap är först och främst en del vid denna tid ännu allmänt brukliga redskap av urgammal eller medeltida typ. Till den förra kategorien kan man räkna björnspjutet med väldig om en tveeggad svärds klinga påminnande spets, liksom naturligtvis även de giller, »stockar», »flakar» och vad de kallas, som brukats till fångst av större och mindre villebråd. Något yngre är armborstet, i regel försett med stålbage. Det brukades ännu under 1600-talet som jaktvapen, varvid för olika djur skilda slag av pilar kommo till användning, från de med stor, kraftig udd till »kolvar» av trä med en klump i änden, vilka voro avsedda att skjuta ekorre med.

Redan under 1500-talet hade svenska allmogejägare bössor och voro snart även i stånd att tillverka ypperliga vapen

med s. k. »snapplås». De svenska flintlåsen från 1600-talet förete en nationellt säregen typ. I Nordiska Museets samlingar finnas inga svenska gevär, som bevisligen tillhöra Gustav II Adolfs tid (Livrustkammaren utställer en konungen själv tillhörig, svensk lodbössa), men på Runö, där man under denna tid, möjligen i samband med den svenska erövringen, tycks ha fått in svenska bössor, samt i Norrlands fjällbygder har typen hållit sig intill våra dagar.

1148. Armborst, »rävbåge», Näshult sn, Småland.
1149. Armborstpil. Mora sn, Dalarna.
1150. Spets för självskjut. Häverö sn, Medelpad.
1151. Spets för självskjut. Kråkshults sn, Småland.
1152. Spets för självskjut. Näshults sn, Småland.
1153. Kolv för ekorrskytte. Lule lappmark, Lappland.
1154. Björnspjut. Lillhärdals sn, Härjedalen.
1155. Björnspjut. Rättviks sn, Dalarna.
1156. Bössa. Lockne sn, Jämtland.
1157. Kruthorn. Med vidsittande smörjhorn. Järna sn, Dalarna.
1158. Bävernät. Nedertelnen bortskuren. Hede sn, Härjedalen.
1159. Sälspjut, »väckare». Holmön, Västerbotten.
1160. Harpunspets. Blidö sn, Uppland.
1161. Harpunspets. Runö, Estland.
1162. Sköte. Av hampa. Rådmansö sn, Uppland.
1163. Nät. Av ullgarn. För ålfiske. Möja sn, Uppland.
1164. Nätteln. Av tagel, med sänken. Vilhelmina sn, Västerbotten.
1165. Dragbälte, »sälja», för notdragning. Bälinge sn, Södermanland.
1166. Nottjuga, »tyva». Bälinge sn, Södermanland.
1167. Nottåg. Av granrot. Segerstads sn, Värmland.

1168. Mjärde. Bunden av vridna tågor. Alingsås landsförsamling, Västergötland.
1169. Mjärde. Av spjälor. Höreda sn, Småland.
1170. Ljuster. Väddö sn, Uppland.
1171. Ålljuster, »åljärn». Mo sn, Bohuslän.
1172. Ålharka. Gryts sn, Östergötland.
1173. Ålharka. Urshults sn, Småland.
1174. Ljuster. Linsälls sn, Härjedalen.
1175. Ljuster.
1176. Lysjärn. Lima sn, Dalarna.
1177. Fiskkorg. Simtuna sn, Uppland.
1178. Vinda med tagellina. Holmnäs sn, Uppland.
1179. Ålrev med angelkrok. Blekinge.
1180. Fiskedon för torskfiske. Öland.
1181. Lakkrok. Av trä. Norrbo sn, Hälsingland.
1182. Metkrokslåda med revar. Näs sn, Dalarna.
1183. Maskdosa. Av näver. Lysviks sn, Värmland.
1184. Metrevsticka med tagelrev och krok. Älvros sn, Härjedalen.
1185. Pimpeldon. St Anna sn, Östergötland.
1186. Stol för pimpelfiske, även använd såsom fiskkorg. Asby sn, Östergötland.

Åkdon och färddon.

Också för den lokala samfärdseln voro de första decennierna på 1600-talet en den stora nydaningens tid. Nu först möjliggjorde vägväsendets organisering ett mera vidsträckt bruk av hjuldon och inrättandet av ordentliga gästgiverier skapade över huvud ett mindre primitivt reseliv. Flera bevarade slädar ge en föreställning om hur detta återspeglade sig på fordonen. Bland bönderna nyttjades alltför långa, smala enmansslädar, i vilka man snarare låg än satt, s. k. »barkslädar». Men bland herremännen blevo dessa fordon ofta föremål för en slösande rik dekorerings och togo även i konstruktionen starka intryck från Tyskland, såsom fallet är med t. ex. Axel Oxenstiernas här utställda släde.

Av hjuldon finnes långt mindre bevarat. Man torde likväl utan tvekan kunna antaga att klubbhjulsvagnen redan vid denna tid var i bruk i övre Dalarna och angränsande bygder, liksom den enkla arbetsvagnen med träaxel och grova hjul långt tidigare hade nått sin utbredning upp till Mälardalen. Det enda i vårt land bevarade hjuldonet, som varit avsett för åkning, den promenadvagn, som enligt traditionen skall ha tillhört Lennart Torstensson, är till sin datering en smula oviss.

1187. Åksläde med träskodda medar. Ervalla s:n, Västmanland.
1188. Överdel till åksläde från 1640-talet.
Tillhör friherre W. von Essen, Rydboholm.
1189. Åksläde, som enligt traditionen skall ha tillhört drottning Kristina, Gustav II Adolfs moder. Förra hälften av 1600-talet.
Tillhör Kungl. Livrustkammaren.
1190. Kärra med svarvade skivhjul. Mora s:n, Dalarna.
1191. Underdel till arbetsvagn med träaxlar. Villstads s:n, Småland.
1192. Promenadvagn, som enligt traditionen tillhört Lennart Torstensson.
Tillhör Kungl. Livrustkammaren.
1193. Skida, »annare». Daterad 1605. Från Särna sn, Dalarna.
1194. Isläggjar av ben samt pikstav. Vätö sn, Uppland.
1195. Trygor. Ångermanland.

Högreståndskulturen.

Den yngre Vasatidens konststil är renässans av Nord-europeisk läggning. Holland och Nordtyskland äro i allmänhet de ursprungsland, från vilka alster eller mönster kommo till de högre ståndens hem och husgeråd.

Tidsavståndet har väl sin bestämda andel i det förhål-landet, att föremål från 1600-talets första årtionden hos oss äro rena sällsyntheter. Men om man jämför därmed be-ståndet från 1630- och framför allt 1640-talet, skall man finna en omisskännlig stegring i frekvensen, som ej kan tydas på annat sätt, än att det verkligen vid denna tid fanns betydligt mer herremässiga ting i landet än vad det gjort under de första årtiondena av århundradet. Trettio-åriga kriget hade hunnit sätta frukt både i form av hem-sända byten och i kanske ännu högre grad genom att de beresta officerarna fått se sig om och förvärvat vanan att vara omgivna av en lyxkultur, som hemma varit förbehållen ett exklusivt fåtal.

Rumsinrednings- och möbelkonsten har från den äldre Vasatiden ärvt en förkärlek för minutiös, lärd och form-säker dekor, särskilt i intarsia, och man kan icke fränkänna tiden ett bestämt kvalitetssinne, om ock antalet på dylikt sätt behandlade prydnadssaker måste ha varit oändligt litet i förhållande till den stora massan av enkla eller grova bruksföremål.

Ser man på möblerna som helhet, får man emellertid både av form och färg ett bestämt intryck av sträng och karg knapphet. Ek och svart trä är deras material, och metall-delarna inskränka sig till svart järn. Inom denna allvar-liga ram rymmes en kultiverad och ofta snickarfunktionell

formvärld. Prydnadsmöblerna bryta sig ut ur denna färg-skala som granna fåglar, och bland dem framför allt perio-dens älsklingsmöbel, kabinettskåpet.

Kabinettskåpen förekomma i en mångfald variationer alltifrån små nipperskrin med minutiös lådinredning till stora praktmöbler, som antaga rent arkitektoniska former och inom sina flygeldörrar rymma en konstmässig inred-ning av lådor och fack och visa konstfulla fasader prydda med målningar, intarsia i olika material och över huvud alla tidens tekniker. De jättelika konstskåpen äro kabinettskåpets allra mest utbildade form. Till sin byggnad och in-redning samt genom sitt mångskiftande innehåll äro de av-sedda att utgöra en miniatyrvärld, i vilken all världens märkvärdigheter kunna rymmas, ägaren till förnöjelse. Härigenom blevo 1600-talets konstskåp i själva verket en begynnelse till vad som i våra dagar vuxit till kulturhisto-riska museer. I Sverige representeras genren glänsande av Gustav Adolfs konstskåp, nu i Uppsala Universitet, en he-dersgåva till konungen från staden Augsburg.

Smaken för konstmässiga prydnadsting och för mång-falden av dyrbara, sällsynta, exotiska eller på annat sätt ku-riösa material är starkt framträdande under perioden. Härpä ger samlingen av prydnadsting och pretiosa vissa exempel. Bland materialen framhållas elfenben, sköldpadd, bernsten, serpentin, noshöringshorn o. s. v. Konstmässig behandling av alla dessa material var i hög grad skattad. Konstsvar-ningen stod sålunda i förgrunden och utövades förutom i elfenben också med förkärlek i masur.

Silvret intog en framskjuten plats bland husgeråd och prydnadsting, och särskilt festbordens dryckeskärl och kon-fektserviser voro pompösa konstverk. Svenska guldsmeder ha efterlämnat många ståtliga arbeten, men mycket av be-hovet fylldes från utlandet, särskilt de sydtyska städerna.

Dräkten och övrig textil utrustning var föremål för ett stort intresse och ett konstrikt arbete. Broderier och spetsar intaga, som porträtten tydligt visa, ett mycket framstående rum jämte smyckena. Pärlstickareyrket var i denna tids Stockholm företrätt av en ej föraktlig stab av yrkesmän, och man tycker sig kunna skymta tillvaron av dylika hant-

verkare även vid de stora herrarnas hov, t. o. m. i mer konstant tjänst. Härpå skulle den stora gruppen av applikationstäcken, som intar en framskjuten plats på utställningen, kunna sägas vara ett indicium. Genom sina vapen visa de sig nämligen till ett förvånande stort antal vara gjorda för en och samma släkts medlemmar, nämligen för Axel Oxenstiernas närmare eller avlägsnare anförvanter.

Adelns och framför allt högadelns ägodelar dominera denna utställningsavdelning till stor del just på den grund att de så ofta genom vapen och namn äro person- och tidsbestämda. Heraldisk ägarebeteckning är ytterst allmän under perioden och ofta använd i dekorativt syfte på ett skickligt sätt. Möbler, broderier och silver ge mångfaldiga exempel härpå, och dekorativt målade anträd visa vilken vikt man lade vid ättesammanhanget och den adliga börd.

Möbler och snickeriarbeten.

1211. Skåp av ek, daterat 1606. Grupper av fångar och fångvaktare, friser i relief med triumftåg, galerslavar, fångelsescen, båtar m. m. Framtill de »Förenade Nederländska Staternas» vapen. Fig.

Tillhör professor Axel Westman, Stockholm.

1212. Skåp av ek och svartbetsat trä dekorerat med tre hoppliskolonner. Holländskt arbete från 1600-talets förra hälft.

Nordiska Museet 105,515.

1213. Skåp av ek med snidad ornering. Relief med bröllopet i Kanaa. Svenskt arbete, 1600-talets mitt.

Tillhör friherre Fredrik von Mecklenburg, Högsjö.

*

1214. Kabinettskåp med inläggningar med rullverksornamentik, blommor, frukter och figurer, instrument och redskap m. m. 1600-talets början.

Tillhör Nationalmuseum.

1215. Kabinettskåp av ebenholz och sköldpadd med målningar framställande mytologiska scener. Fransk eller flamländsk skola, 1600-talets mitt.

Tillhör friherre Hugo Hamilton, Boo.

1216. Kabinettskåp av ebenholz med målningar på papper, inramade i hopplister. 1640-talet. Det svartmålade underskåpet från 1700-talet. Holländsk art, ev. svenskt arbete.

Nordiska Museet 182,886.

1217. Kabinettskåp, fanerat med ebenholz och inlagt med vitt ben. Med Johan Lilliehööks och Christina Ulfsparras vapen och initialer (gifta 1637—1642).

Statens Historiska Museum.

1218. Kabinettskåp av ebenholz med inläggningar av vitt ben. Augsburg, 1640-talet.

Nationalmuseum C. XV 1,381.

1219. Kabinettskåp av ebenholz med inläggningar av tenn och brunt trä samt snidade ornament. 1600-talets mitt.

Nordiska Museet 94,008.

1220. Kabinettskåp av ebenholz med snidad ornering, statyetter föreställande antika gudar. I krönet ett ur och därbakom fack med husapotek. Franskt arbete, 1600-talets mitt. Fig.

Tillhör kabinettskammarherren, friherre Carl von Essen, Stockholm.

1221. Kabinettskåp av elfenben med målade bibliska scener, hopplister och förgyllda beslag. 1600-talets mitt. Fig.

Tillhör Nationalmuseum.

1222. Kabinettskåp av ebenholz med målningar å lådor och dörrar. — Från Örbyhus.

Tillhör greve C. R. von Essen, Stockholm.

1223. Kabinettskåp med inläggningar. Omkring 1600.

Tillhör Skara museum.

1224. Kabinettskåp, 1648, med inläggningar av ljus och mörkt trä. Johan Rosenhanes och Brita Ribbings vapen och årtalet 1648.

Södermanlands läns museum.

1225. Kabinettskåp av svärtad ek, dekorerat med hopplister och i det inre med fyllningar av vitt ben, graverade med bilder av insekter och blommor.
Nordiska Museet 10,501.
1226. Kabinettskåp med fyllningar av graverat silverbleck infattade av hopplister. I locket reproduktioner av bl. a. Rafaels S:t Georg.
Nordiska Museet 100,898.
1227. Brudkista målad med Nils Posse d. y:s och Anna Stakes vapen och initialer samt årtalet 1634 och ordet Silfwer Kista. Under denna målning finnes ett äldre målningsslag från 1500-talets slut.
Nordiska Museet 72,332.
1228. Kista. I locket är målat en kvinnofigur med en papegoja på handen. Gustaf Leijonhufvuds och Catharina Sparres vapen och initialer samt årtalet 1636. Kistan i övrigt ommålad.
Tillhör friherre K. K:son Leijonhufvud, Strängnäs.
1229. Kista, daterad 1650. Jungfru Anna Winds brudkista. På framsidan hennes anvapen. Närmast mitten, från åskådaren räknat till vänster: Wind med överskriften IAWF = Jomfrue Anne Winds fader; därutanför Hoeg och IAWFM = Jomfrue Anna Winds farmoder, åt andra sidan från mitten Ulfstand IAWM = Jomfru Anna Winds moder och ytterst Skovgaard IAWMM = Jomfru Anna Winds mormoder. Dansk.
Nordiska Museet 78,819.
1230. Brudkista av ek för Birgitte Brahe, daterad 1623. På framsidan tre vapensköldar: i mitten Axel Brahes (1550—1616) omgivet av hans hustrurs Mette Gøyes och Kirsten Hardenbergs. Däröver initialerna M.G., A.B. K HB samt årtalet 1616, vilket sedermera ändrats till 1623, då Axel Brahes och Kirsten Hardenbergs dotter Birgitte Brahe (f. 1591) gifte sig med Niels Sehestad. Vid detta tillfälle ditsattes även initialerna BB.
Tillhör Södertälje Museum.

1231. Kista med Georg Fleetwoods och Brita Gyllenstiernas vapen och årtal 1644.
Tillhör fröken Gwendolen Fleetwood, Stockholm.
1232. Kista med sniderier och inläggningar. I fasadens bågält allegoriska figurer, antagligen föreställande Caritas och Spes (kärleken och hoppet). 1600-talets början.
Nordiska Museet CXXXXVII.
1233. Kista av ek dekorerad med beslagsornamentik i bågställningar. Daterad 1613.
Tillhör förste hovmarskalken friherre Reinhold Rudbeck, Edsberg.
1234. Kista av ek, daterad 1634. Årtalet samt initialerna PGS, KPD, HPD målade på träet. I övrigt numera omålad.
Tillhör civilingenjör Wilhelm Nordström, Penningby.
1235. Kista av ek. På framsidan Cruus' av Edeby vapen, årtalet 1641 och initialerna C. I. C. (Catharina Jespersdotter Cruus).
Tillhör Västerås Museum.
1236. Kista daterad Västerås 1634 med snidad och inlagd ornering. På fasaden två allegoriska figurer antagligen föreställande Fortitudo och Fides (Styrkan och troheten).
Nordiska Museet 126,678 a.
1237. Kista av ek med ornering i inlagt och snidat arbete. Med Axel Oxenstierna och Anna Åkesdotter Bååts vapen och initialer samt årtalet 1635. Svenskt arbete. Fig.
Tillhör kammarherre D. von Schinkel, Tidö.
1238. Kista av ek. Framsidan dekorerad med fyllningar av svärtat trä och sniderier. 1600-talets mitt.
Tillhör friherre Hugo Hamilton, Boo.
1239. Skrin av ek med hörnbeslag av järn. Locket har ett rikt snidat beslagsmönster med rosetter. På framsidan tvenne (borgerliga) vapensköldar samt initialerna L. W. och K. W.
Nordiska Museet 16,201.

1240. Skrin av järnplåt med beslag och lås. På framsidan målad jaktscen, på övriga sidor och på locket blomsterdekoration.
Nordiska Museet 19,091.
1241. Skrin av ek med hörnbeslag av järn. Kring sidorna snidad broskornamentik. På framsidan en liggande kvinnofigur inom en oval lagerkrans.
Nordiska Museet 25,554.
1242. Skrin, daterat 1635, av ek med inläggningar av lönn och mörk ek. Fälten fyllas av blomslingor; de ornerade fältens ramverk ha ett bårdmönster av trefärgade långsträckta kulor.
Nordiska Museet 30,569.
1243. Skrin av ek med järnbeslag. Lock och sidor äro dekorerade med ett och samma i låg relief skurna ytmönster med ett geometriskt beslagsgaller och rosetter samt ett par änglahuvuden. 1600-talets förra hälft.
Nordiska Museet 95,885.
1244. Skrin av ben med en stadsbild graverad på locket och kring sidorna sex fågelmuseum.
Nordiska Museet 144,267.
1245. Reseschatull klätt med skinn med förgyllda ornament jämte beslag och handtag av järn. Inredning av ben och trä.
Nordiska Museet 87,057.
1246. Vagnsskrin av ek, klätt med plåt och järnbeslaget. Bland beslagen Oxenstiernavapnet och BO, möjligen Bengt Oxenstierna, Resare-Bengt, död 1643.
Tillhör Nordiska Museet.
1247. Skrin av ek med järnbeslag. Karl Hård af Segerstads och Beata Kyles vapen och initialer (gifta 1629—1650).
Nordiska Museet 37,485.
1248. Skrin av björk med infällda benplattor, graverade med emblematiske bilder och deviser.
Nordiska Museet 13,631.
1249. Skrin, daterat 1656, med allegoriska målningar, världsdelar, årstider etc. samt invändigt bilder av buntmakaregesäller.
Nordiska Museet 105,706.
1250. Skrin av trä ornerat i plattskärning med Axel Oxenstiernas och Anna Åkesdotter Bååts vapen och initialer och årtalet 1631. Målningen modern.
Tillhör friherrinnan Aurore Klintberg, född Oxenstierna, Stockholm.
1251. Skrin av trä, ornerat i plattskärning med Hårdskas vapnet, AH och 1630, möjligen Anna Hård af Segerstad. Kulfötterna moderna.
Tillhör direktör Herman Josephson, Stockholm.
1252. Skrin, ornerat i plattsnideri med ätten Stores vapen initialerna E(rik) S(tore), elefanter och enhörningar.
Tillhör Kalmar Museum.
1253. Skrin av ek, snidat, märkt och daterat B Å D ANNO 1637.
Nordiska Museet 87,069.
1254. Spellåda för brädspel med inläggningar, delvid i relief, med framställningar av spel och ridderliga idrotter. Brickorna dekorerade med djurbilder.
Tillhör Karlskrona Museum.
1255. Spellåda för schack, dam, kvarn och brädspel av ebenholz med inläggningar av graverat elfenben.
Nordiska Museet 16,387.
1256. Spellåda för schack, dam, kvarn och brädspel av ek med inläggningar av ljusare och mörkare ek samt lönn.
Nordiska Museet 85,076.
1257. Spellåda för schack, dam, kvarn och brädspel av ebenholz och pärlmor med svart gravyr; å det svarta träet graverade och förgyllda ornament. Kring schackbordet bildfält med allegorisk framställning av de fyra elementen.
Nordiska Museet 48,582.

1258. Spellåda för brädspel, schack och kvarn av elfenben med målningar och inläggningar av förgyllt silver. Brickor av ben och ebenholz. Fig.

Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.

*

1259. Bord av ek med fot av två korsställda bockar. Skivan med utfällbara, rundade klaffar. 1600-talets början. Nordiska Museet 116,720.

1260. Bord av ek med utdragskivor och fyra svarvade ben av svärtad björk. Kryss med inläggningar. Holländsk typ.

Nordiska Museet 117,396.

1261. Bord av ek med inläggningar å sargen, urnformade balusterben. Holländsk typ.

Tillhör civilingenjör Wilhelm Nordström, Penningby.

1262. Bord av ek med utdragsskivor. Från Tidö.

Nordiska Museet 105,202.

1263. Bord av ek med svärtad ornering. Benen sammanhållas nedtill av ramslåar, upptill av kryssformigt hopskurna låar. Skivan defekt.

Tillhör friherre Wilhelm von Essen, Rydboholm.

1264. Bord av furu med åttkantig skiva och draglåda i foten. 1600-talets början.

Tillhör friherre Wilhelm von Essen, Rydboholm.

1265. Bord av ek, runt, med fällskiva. Holländsk typ.

Tillhör Skara Museum.

1266. Barnbord av fur med målning i lackimitation av brunt och färger på svart botten. Skivans målning imiterande svart marmor. Tillverkat för Christina Scheringsdotter Rosenhane (f. 1640, † 1703). 1640-talet.

Nordiska Museet 81,020.

1267. Linnepress av bonad ek med fyllningar, kannelurer etc. av ebenholz. Holländsk typ.

Nordiska Museet 67,933.

*

1268. Stol av ek som tillhört Axel Oxenstierna. På ryggbrickan hans och hans makas, Anna Åkesdotter Bååts initialer: A. O. A. Å. D.

Tillhör Jäders kyrka.

1269. Stolar, 2 st., av ek och fur med åtta låar och ryggens stolpar skjutande upp över ryggbrickans överkant. På ryggbrickan inlagda initialer: A. O. A. Å. D. (Axel Oxenstierna och Anna Åkesdotter). Från Tidö, 1630-talet.

Nordiska Museet CXXXXII a, b.

1270. Stol av ek med åtta låar. Ryggbrickan försedd med beslagsornering i plattskärning samt ägarens initialer och bomärken inom sköldformad ram. Tidig 1600-talstyp.

Kalmar läns fornminnesförening.

1271. Stol av ek med fyra låar, svarvade ben och över ryggbrickan uppskjutande stolpar. I ryggbrickan senare inskuret bomärke och årtalet 1716. 1620-talet.

Tillhör Kalmar Museum.

1272. Stol av ek med åtta låar och med ryggens stolpar skjutande upp över ryggbrickans överkant. 1630-talet.

Nordiska Museet 180,783.

1273. Stol av ek. Ryggbricka med flikiga kanter och balusterformade spjälor. Målningen senare.

Tillhör Ulrika kyrka.

1274. Stol av ek med åtta låar och ryggens stolpar uppskjutande över ryggbrickans överkant. 1600-talets förra hälft.

Nordiska Museet 135,957.

1275. Stol av ek med låar och ryggens stolpar skjutande upp över ryggbrickans överkant. 1630-talet.

Nordiska Museet 105,296.

1276. Stol av ek med åtta låar. Ryggstolparna avslutade med lejonmasker. Ryggbrickan med inlagda stjärnor.

Tillhör Smålands Fornsal, Växjö.

1277. Stol av ek med åtta slåar. Ryggstolparna avslutade med lejonmasker. Å ryggbrickan bladranka i plattskärning.

Tillhör Smålands Fornsal, Växjö.

1278. Stol av björk med åtta slår. Ryggbricka med inläggningar och initialerna NHS HD. 1640-talet

Nordiska Museet 157,040.

1279. Länstol med åtta slåar, helt överklädd med skinn, dekorerad med möbelspik. 1600-talets början.

Tillhör friherre Wilhelm von Essen, Rydboholm.

1280. Länstol av ek med fyra slåar, svarvade ben och lätt svängda armstöd. 1640-talet.

Nordiska Museet 110,083.

1281. Domarestol från Lagunda. Användes som domaresäte vid tingssittning. 1600-talets början. Fig.

Tillhör Uppsala Universitets museum för nordiska fornsaker.

1282. Länstol av ek, daterad 1639, med fyra slåar och svarvade ben samt raka armstöd. Ryggens stolpar skjuta upp över ryggbrickans överkant. Den ornerade ryggbrickan är måhända ej ursprunglig som sådan utan kan antagas ha tillhört något panelverk. På ryggbrickan initialerna

I. H. S. | B. B. | E. R.

1639 Majus 21

Nordiska Museet CXXXX.

1283. Länstol av ek, daterad 1602. På armstöden målad inskrift: Primo Pastore, Cujus nomen superest Mattia Olai Dingtunensi 1602 (den förste kyrkoherde, vars namn är känt Mattia Olai från Dingtuna).

Tillhör Västra Stenby kyrka.

*

1284. Dörr av ek och fur med inläggningar från Tynnelsö slott, Södermanland.

Nordiska Museet 58,118.

1285. Dörr med omfattning från Tidö slott.

Tillhör Ulriksdals slott.

Textilier och dräkter.

1286. Täcke, applikationsbroderi i röd och blå sammet på gult siden med konturer av gula silkessnodder. Bondes och Sparres vapen 1631.

Tillhört riksrådet friherre Carl Philipson Bonde till Bordsjö 1581—1652 och hans fru i 2:dra giftet Beata Sparre 1584—1655. Fig.

Nordiska Museet 115,514.

1287. Täcke, applikationsbroderi i svart sammet på gult siden, med konturer av gula snodder. ÅAS EO 1646.

Tillhört riksmarskalken Åke Axelson Natt och Dag, 1594—1655, och friherrinnan Elsa Oxenstierna.

Nordiska Museet 115,762.

1288. Täcke, röd taft med applikationsbroderi av svart sammet och konturer av gula snodder, ätterna Sparres och Bååts vapen. Daterat 1643.

Tillhört riksrådet och lantmarskalken Lars Sparre av Rossvik, 1590—1644, och hans fru i andra giftet Chatharina Bååt.

Tillhör Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg.

1289. Täcke, ljusblått siden med applikation av svart siden och konturer i läggsöm, å mitten Horn-Oxenstiernas vapen och årtalet 1630.

Tillhört riksmarsken och presidenten sedermera greve Gustav Horn av Björneborg, 1592—1657, och hans maka friherrinnan Christina Oxenstierna, 1612—1631.

Tillhör fru Lillan Collett-Vogt, Finnåkers bruk, Sellinge.

1290. Täcke, siden, applikationsbroderi i rött på gul botten med konturer av snodder, ätterna Flemings och Bååts vapen, daterat 1642.

Tillhört överståthållaren och presidenten Claës Fle-

ming, 1592—1644, och friherrinnan Elena Bielke, 1592
1651.

Tillhör kapten Alfred Gripenstedt, Nynäs.

1291. Antependium av gul sammet med applicerad ornering
i svart sammet. Förfärdigat av ett täcke. Med Axel
Oxenstiernas och hans makas, Anna Åkesdotter Bååts
vapen och initialer.

Tillhör Rytterne kyrka.

1292. Täcke, ofullständigt, applikationsbroderi i rött — nu-
mera grågult siden — på vit sammet, med konturer
i läggsöm.

Tillhör kapten Alfred Gripenstedt, Nynäs.

1293. Gardin till en på Nynäs befintlig säng, applikationsbro-
deri i svart sammet på gult siden.

Tillhör kapten Alfred Gripenstedt, Nynäs.

1294. Bordtäcke, silkesbroderi i bruten plattsöm och petits
points på gles linnevävnad.

Tillhört Max von Trautmannsdorf, österrikisk greve
och statsman, 1584—1650.

Nordiska Museet 98,059.

1295. Bordduk av röd sidendamast med uddigt band i kan-
ten.

Tillhör friherre Fr. von Essen, Skokloster.

1296. Bordtäcke. Siebenbürgen.

Tillhör friherre Fr. v. Essen, Skokloster.

*

1297. Bokdyna, vit atlas med guld- och silverbroderi, knypp-
lad spets.

Nordiska Museet 52,588.

1298. Bokdyna, vit atlas med broderi i silver och silke.

Nordiska Museet 52,587.

1299. Skrin, klätt med vit broderad atlas.

Nordiska Museet 18,357.

1300. Skrin med reliefbroderi i silver- och schattérsöm med
silke på vit atlas.

Nordiska Museet 30,534.

1301. Broderi i guld- och silver på vitt siden.

Nordiska Museet 5,148.

1302. Broderi i guld-, silver och silke på vit atlas.

Nordiska Museet 30,177 d.

1303. Broderi, använt till dopdräkt, guld och silver i hög
relief på röd atlas.

Nordiska Museet 17,123 a.

1304. Guldbroderi.

Nordiska Museet 10,072.

1305. Nätbroderi i rött silke m. m.

Nordiska Museet 9,970.

1306. Nätbroderi i rött silke m. m.

Nordiska Museet 10,022.

1307. Nåldyna, broderad i petits points med silke, märkt
Maria Danckwardt Anno 1659. Stoppad med fibrer.

Tillhör fröken Inger Sundelius, Stockholm.

1308. Bård, broderi i silke och guldtråd. Italien.

Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starek, Stockholm.

1309. Broderi, petits points med silke i färger.

Nordiska Museet 105,163.

1310. Antependium och pretexta från Tveta kyrka. Broderat
i tvistsöm med silke.

Föreningen Handarbetets Vänner.

1311. Mönsterduk, broderad i reticella, korsöm m. m. på
vitt linne.

Nordiska Museet 118,262.

*

1312. Örngott med knyplad spets, daterat och märkt
E C O - M B 1648 samt med Oxenstiernas och Bielkes
vapen. Tillhört landshövdingen, friherre Eric Carlson
Oxenstierna 1616—1662 och Margareta Bielke av
Åkerö 1622—1655.

Tillhör fröken Elin de Maré, Halmstad.

1313. Örngott med broderi i reticella m. m. daterat och
märkt E C O - M B 1648 samt med Oxenstiernas och

Bielkes vapen. Tillhört landshövdingen, friherre Eric Carlson Oxenstierna 1616—1662 och Margareta Bielke av Åkerö 1622—1655.

Tillhör fröken Elin de Maré, Halmstad.

1314. Broderi till örngott, daterat 1650, med Svanström-Grönfelts vapen. Tillhört inspektör Augustin Larsson Svanström, död 1658, och Anna Grönfelt, död 1682. Nordiska Museet 48,301.
1315. Örngott med knypplad spets, holländsk. Tillhör grevinnan Brita Bielke, f. Sparre, Sturefors.
1316. Broderi till örngott, vit linnelärft, med knypplad spets. Tillhör Nationalmuseum. 276/1927.
1317. Broderi till örngott. Framställande paradiset, knypplad spets. Tillhör Nationalmuseum. 274/1927.
1318. Broderi till örngott, framställande dubbelörn, hjortar och fåglar, knypplad spets. Tillhör Nationalmuseum. 275/1927.
1319. Örngott, vit linnelärft med knypplad spets, holländsk. Tillhör friherrinnan Ruth von Essen, f. Wallenberg, Kavläs.
1320. Örngott, vit linnelärft, broderat i svart silke. Daterat 1653. Tillhört riksrådet friherre Axel Banér 1594—1642 och hans fru i 3:e giftet friherrinnan Carin Bielke 1612—1694. Tillhör K. Livrustkammaren.
1321. Örngott, vit linnelärft med bård i utskuren söm, rätlinig plattsöm och knypplad spets, daterat 1637. Nordiska Museet 137,703.
1322. Broderi till örngott, vit linnelärft, plattsöm, stjälsöm, bottensöm, reticella. Nordiska Museet 163,057.
1323. Broderi till örngott, vit linnelärft, rätlinig plattsöm, stjälsöm och reticella. Nordiska Museet 22,513.
1324. Lakan, broderade i plattsöm, stjälsöm och kedjesöm. Tillhör fru Madeleine Tengbom, f. grevinna Douglas, Stockholm.

1325. Lakan, vit linnelärft med årtalet 1639 och Fleming-Bielke-vapnen.

Tillhört amiralen o. överståthållaren Claës Fleming 1592—1644 och hans fru i andra giftet Elena Bielke 1592—1651.

Nordiska Museet 177,646.

1326. Lakan, vit linnelärft med bård i rätlinig plattsöm och utskuren söm, daterat och märkt 1640 S B D.

Nordiska Museet 144,271.

1327. Lakan, vit linnelärft med rätlinig plattsöm och utskuren söm. Alliansvapnen Gyllenstierna-Ribbing 1615.

Tillhört bisittaren i Svea hovrätt Carl Gyllenstierna 1575—1621 och Anna Ribbing 1576—1628.

Nordiska Museet 24,659 a.

1328. Broderi till örngott, reticella och rätlinig plattsöm. Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.

1329. Nätbroderi i vitt linne.

Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.

1330. Duk, vit linnelärft med bårder i utskuren söm och plattsöm samt Gyllenstiernas och Ribbings vapen.

Tillhört bisittaren i Svea hovrätt Carl Gyllenstierna av Lundholm 1575—1621 och Anna Ribbing 1576—1628.

Tillhör kapten Alfred Gripenstedt, Nynäs.

1331. Duk, vit linnelärft med broderi i plattsöm och stjälsöm med silke i grönt, gult och vitt. Knypplad spets i kanten.

Tillhör Nationalmuseum. 257/1927.

1332. Duk, linnedamast. Holland. Bilder ur Simsons historia. Oxenstiernas och Banérs vapen 1639.

Tillhört riks-skattmästaren friherre Gabriel Bengtson Oxenstierna, greve Oxenstierna av Korsholm och Wasa 1586—1656 och hans maka Anna Brahe 1585—1656.

Tillhör friherrinnan E. Beck-Friis, Harg.

1333. Kalkduk från Västervik. Vit linnelärft med broderi i plattsöm och korsöm i gråvitt. Inri Daneiel Krvse Anno 1622.

Nordiska Museet 19,532.

1334. Brudpäll, vit linnelärft med broderi i silke och guldtråd, daterad 1634, med Drake av Intorps vapen.
Tillhör friherrinnan Ruth von Essen, f. Wallenberg, Kavlås.
1335. Duk i linnedamast, sannolikt vävd i Haarlem, med bilder ur Elias historia. Lindelöfs och Kafles vapen M H D 1641.
Märta Hansdotter Lindelöfs föräldrar voro: Hans Joensson Lindelöf och Margareta Kafle.
Nordiska Museet 113,243.
1336. Altarduk från Femsjö kyrka, Småland. Vit linnelärft med broderi i rätlinig plattsöm, utskuren söm och reticella.
Nordiska Museet 73,712.
- *
1337. Spets, knypplad. Tönder.
Nordiska Museet 105,525.
1338. Spets till krage, sydd, Italien. Enligt uppgift tillhört Gustav II Adolf.
Nordiska Museet 16,405.
1339. Broderi i reticella med knypplad spets.
Nordiska Museet 40,600.
1340. Broderi i reticella från Karlskrona.
Nordiska Museet 117,114.
1341. Spets, knypplad, Tönder.
Nordiska Museet 3,683.
1342. Broderi i reticella med knypplad spets. Fig.
Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.
1343. Spets, knypplad. Tönder.
Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.
1344. Spets, gros point de Venise. Fig.
Tillhör fru Ruth Weijber, f. Klingspor, Hagbyberga, Björkvik.
1345. Spets, linne, knypplad, Töndertrakten.
Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.
1346. Spets, knypplad, Tönder.
Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.

1347. Spetsudd, knypplad i silver och guldtråd.
Tillhör justitierådinnan Hilda Lilienberg, f. Starck, Stockholm.
*
1348. Liv till barndräkt av röd sammet. Buret av Sigrid Oxenstierna 1612—1613. Jfr porträttet!
Nordiska Museet 2,187.
1349. Tröja av röd atlas med silvergaloner. Enligt uppgift buret av drottning Kristina som barn.
K. Livrustkammaren.
1350. Jacka av silverbrokad, 1630-talet.
Nordiska Museet 22,437.
1351. Rock, violett sammet, botten oskuren. Italien.
Nordiska Museet 105,164.
1352. Damhandskar, sämskat skinn, broderade kragar av vit atlas med knypplade guldspetsar.
Tillhör Nationalmuseum 1,775 b/1885.
1353. Handske med krage av violett atlas, broderad i silke, guldtråd och paljetter. I kanten knypplad guldspets.
Nordiska Museet 114,893.
1354. Handskkragar i brunt skinn med röda bandöglor.
Nordiska Museet 114,894.
1355. Handskar, för dam, av brunt skinn, med broderade kragar.
K. Livrustkammaren.
1356. Handskar, för dam, av gult skinn med kragar broderade i guld, silke och äkta pärlor, i kanten knypplade guldspetsar.
Tillhört fröken Sara Larsdotter Stjernflycht, som var hovjungfru hos drottning Kristina.
K. Livrustkammaren 4,321 a.
1357. Tofflor av blå, ursprungligen grön, sammet med silverband, fodrade med skinn.
K. Livrustkammaren 5,787: 95 b.
1358. Sko av sämskskinn med lädersula.
Enligt uppgift generalen friherre Georg Fleetwoods bröllopssko den 22 april 1640.
K. Livrustkammaren 20/27.

1384. Dukatpung, haute-lisse-vävnad i silke. Boch-Ribbings vapen och initialerna S B, Sven Lindormsson Boch, f. 1598, son av Lindorm Boch och Märta Ribbing.
Nordiska Museet 129,917.

*

1385. Gyllenlädersbård, med ett mönster bestående av citroner och oranger i bladverk avdelat av maskaroner. Inköpt av Carl Gustav Wrangel för Skokloster på 1640-talet.
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.
1386. Gyllenläder, med mönster av lösa blommor på försilvrad botten. Inköpt av Carl Gustav Wrangel för Skokloster. Sannolikt holländskt arbete.
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.

Porträtt (dräktbilder) och målningar.

1388. Porträtt i olja av Maria Eleonora Horn som barn, 1640-talet.
Tillhör Nordiska Museet.
1389. Porträtt i olja av Helena Horn, född 1647, död 1648.
Tillhör Nordiska museet.
1390. Porträtt i olja, daterat 1623, föreställande Måns Märthenson Palm, ämbetsman och diplomat.
Nordiska Museet 34,252.
1391. Porträtt i olja av överste Hans Wrangel, död 1660.
Nordiska Museet 60,715.
1392. Stamträd för Lennart Torstensson, målat i olja.
Nordiska Museet 183,401.
1393. Oljemålningar föreställande de fyra temperamenten, Melancolicus, Sanguinius, Colericus, Flegmaticus, samtliga i 1600-talsdräkter.
Nordiska Museet 102,053—56.

1394. Porträtt i olja av okänd man. Inskrift: Aetatis svae XXX.
Nordiska Museet 60,722.
1395. Porträtt i olja med inskriften MBD Aetatis svae 14 Woche. Anno 1649.
Nordiska Museet 156,285.
1396. Porträtt i olja av Sigrid Oxenstierna, målat 1613 då hon var åtta månader gammal.
Nordiska Museet 2,186.
1397. Porträtt i olja föreställande drottning Kristina som barn?
Nordiska Museet 77,239.

Silver.

1398. Dryckeskanna av silver, skänkt av Jonas Alströmer till Alingsås kyrka såsom kanna för nattvardsvin. Arbete från 1600-talets början.
Deponerad i Alingsås Museum.
1399. Dryckeskanna av silver med på alla sidor pålödda mynt. Ovanpå locket medalj med Gustav II Adolfs bröstbild. Sedan början av 1700-talet fideikommiss i von Postska släkten. Arbete av silversmeden Niclas Henning i Elbing (1642—65).
Nordiska Museet CCII.
1400. Dryckeskanna av silver. Johan Ericsson Sparres och Ebba Oxenstiernas vapen och årtalet 1634.
Arbete av Stockholmsguldsmeden Michel Böcke, mästare 1631—1672.
Norrunda kyrka.
1401. Dryckeskanna av silver med dubbelt Oxenstiernavapen och initialerna T.O. S.O. (Ture Oxenstierna av Croneborg, gift 1640 med Sigrid Oxenstierna av Norsholm och Wasa).
Tillhör Vists kyrka.
1402. Dryckeskanna av silver. Jöns Rosenstråles och Anna von Scheidings vapen och initialer samt årtalet 1644.
Tillhör Hällestads kyrka.

1403. Vinkanna av silver. 1621. Antagligen Stockholms-
arbete.
Klara kyrka Stockholm.
1404. Dryckeskanna av silver med Melker von Falkenbergs
vapen och initialer samt året 1628. Han var bl. a.
kammarspage hos Axel Oxenstierna.
Tillhör Skagerhults kyrka.
1405. Dryckeskanna av silver. Svenskt arbete från 1600-
talets förra hälft.
Synnerby kyrka.
1406. Vinkanna av silver, skänkt till kyrkan 1616 av hertig
Johan av Östergötland, Johan III:s son.
Linköpings domkyrka.
1407. Dryckeskanna av silver med ett graverat vapen samt
initialerna O. D. D. N. 1635.
Över-Selö kyrka.
1408. Dryckeskanna av silver, skänkt till kyrkan 1638 av
Kristoffer Kitz och Dorothea Larsdotter.
Tyresö kyrka.
1409. Kanna av snidat elfenben med lock, handtag och un-
derdel av silver. Kring livet lekande putti. Tyskt
arbete från 1600-talets förra hälft eller mitt.
Stigtomta kyrka.
1410. Dryckeskanna av silver. På locket Kurcks vapen och
inskriften Christina Kurck 1662.
Forssa kyrka.
1411. Dryckeskanna av silver med locket krönt av ett ek-
ollon. 1500-talets höga, smala typ men dock troligen
från början av 1600-talet.
Falu Kristine kyrka.
1412. Dryckeskanna av silver 1654. Skänkt av Nils Kagg
och Margareta Bonde. Troligen Uppsala-arbete.
Örlösa kyrka.
1413. Dryckeskanna av silver. Skänkt till kyrkan 1648.
Svenskt arbete från 1600-talets förra hälft.
Åsle kyrka.

1414. Dryckeskanna av silver med en framställning av Ve-
nus' triumf i drivet arbete. Skänkt till kyrkan 1750
av rådmän Birger Beckman.
Vimmerby stadskyrka.
1415. Dryckeskanna av silver, päronformad. Locket krönt
av en harnesklädd figur med tretungad flagg.
Vimmerby stadskyrka.
1416. Kanna av silver 1647.
Fjästadskyrka.
1417. Dryckeskanna av silver, rikt ornerad. På locket en
liten statyett av romersk krigare. Skänkt till kyrkan
av Peter Kruus och Cecilia Ingwalsdotter.
Kvillinge kyrka.
1418. Dryckeskanna av silver, som tillhört Axel Oxenstiernas
föräldrar, Gustav Oxenstierna av Eka och Lindö och
Barbro Axelsdotter Bielke.
Tillhör grevinnan Siri Oxenstierna, Stockholm.
1419. Dryckeskanna av silver i drivet arbete, s. k. ansikts-
kanna. Enl. uppgift byte från 30-åriga kriget, där en
Hamilton deltog som skotsk legotrupperansförare. Fig.
Tillhör friherre Hugo Hamilton, Boo.
1420. Dryckeskanna av silver. På sidorna framställningar
av olika dygder. Har enligt inskrift tillhört biskop
Carl Carlson, stamfader för ätten Cederström.
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.
1421. Dubbelbägare av förgyllt silver. Användes vid bröllop,
varvid bruden tömde den lilla bägaren, brudgummen
den stora. Arbete av Nicolaus Neumeister i Nürn-
berg, 1600-talets början.
Kungl. skattkammarsamlingen. Inv. 4953/35.
1422. Bägare av silver, daterad 1619, med alliansvapen och
initialerna O. G. D. M. D.
Nordiska Museet 43,144.
1423. Pokal av silver, skänkt 1701 till kyrkan såsom kalk
av greve Gabril Turesson Oxenstierna av Croneborg
och Kristina Oxenstierna av Södermøre, Axel Oxen-
stiernas sondotter.
Jäders kyrka.

1424. Dryckesbägare av silver med driven och punsad ornering. Skänkt till kyrkan som sockenbudskalk, sannolikt 1619.
Tjärstads kyrka.
1425. Skål av silver med Sven Olofson Lilljesparres och Maria Stengafvels vapen och årtalet 1642.
Björnlunda kyrka.
1426. Skål av silver 1626. På den ena sidan Gyllenstiernas och Bielkes vapen samt H. K. G. S. 1626, på andra sidan Ribbings och Kaggs vapen samt F. A. R. K. M. D. 1626.
Taxinge kyrka.
1427. Skål av silver, 1626. Inskrift i botten: Junckfraw Biata Rantzowen 1626.
Eksjö stadskyrka.
1428. Skål av silver, tolvkantig med två öronformade handtag. Arbete av silversmeden Jöran Hieronymi Bernegau i Norrköping, mästare 1648.
Västra Eds kyrka.
1429. Skål av silver, tolvkantig med öronformade handtag.
Tryserums kyrka.
1430. Skål av silver 1647, ornerad med manliga figurer, personifierande månaderna och en medaljong med drottning Kristinas porträtt.
Sankt Johannes kyrka i Norrköping.
1431. Konfektskål av förgyllt silver. I skålen en liten ryttarstatyett av Gustav II Adolf. Tyskt arbete. Fig. Tillhör överste Axel Braunerhjelm, Sandemar.
1432. Dopskål av silver med lock, tillsammans klotformigt. Dekorerad i drivet arbete med bibliska scener och apostlar. Svenskt arbete.
Nationalmuseum N. M. 276.
1433. Sked av silver med ciselerat skaft och graverat blad. Arbete av Mats Eriksson, mästare i Stockholm 1595—1624.
Nordiska Museet 175,216.

1434. Sked av silver, daterad 1633, med graverat skaft.
Nordiska Museet 147,918.
1435. Sked av silver, daterad 1645, med knopp i form av druvklase och ingraverat alliansvapen och initialerna B. I. B. B. Bildtska vapnet.
Nordiska Museet 147,758.
1436. Sked av silver, daterad 1613, med ciselerat skaft och knopp och helt graverat blad.
Nordiska Museet 175,212.
1437. Sked av silver, daterad 1607, med ciselerat skaft och helt graverat blad.
Nordiska Museet 11,789.
1438. Sked av silver, daterad 1591, med rikt ciselerat skaft och helt graverat blad.
Nordiska Museet 175,111.
1439. Ljusstake av silver, förgylld. Skänkt till kyrkan 1645 av Schering Rosenhane.
Linköpings domkyrka.

Mindre husgerådssaker, instrument och konst saker.

1440. Mortel av malm, daterad 1604, med mortelstöt.
Nordiska Museet 36,614.
1441. Mortel av malm, daterad 1613.
Tillhör Kalmar Museum.
1442. Mortel av malm, daterad 1632.
Tillhör överintendenten John Böttiger, Stockholm.
1443. Mortel av malm, daterad 1632, med mortelstöt.
Nordiska Museet 38,216.
1444. Mortel av malm, daterad 1642.
Nordiska Museet 53,111.
1445. Mortel av malm, daterad 1643.
Nordiska Museet 37,745.
1446. Mortel av malm, daterad 1646.
Nordiska Museet 38,215.
1447. Malmgryta på tre fötter, daterad 1634.
Nordiska Museet 74,753.

1448. Gryta av malm, daterad 1634.
Tillhör civilingenjör Wilhelm Nordström, Penningby.
1449. Flaska, daterad 1645, av driven och graverad, försilvrade koppar.
Nordiska museet 74,518.
1450. Kanna, daterad 1646, av driven koppar med grepe och lock, med initialerna I M S Q inom kartusch.
Nordiska Museet 78,461.
1451. Krus av hårdbränt, glaserat stengods. Sådant stengods tillverkades på flera platser i trakten av Köln och var vanligt såväl på 1500-talet som under det tidigare 1600-talet.
Tillhöra Nordiska Museet.
1452. Kakel, svartglaserade, från en kakelugn i Västerås slott. En del dekorerade med evangelistbilder. Sannolikt tyska från 1600-talets början.
Tillhör Västerås Museum.
1453. Flaska av glas, daterad 1635, med skruvlock av tenn och emaljmalningar; Kyleska och Ulfsparreska vapnet samt namnen Margareta Kyle och Achatius Wulfsparre.
Nordiska Museet 159,687.
1454. Glasburkar med skruvlock, 2 st. På locket Banérska vapnet och inskriften Johan Banér. Kring livet på den ena graverade medaljongporträtt av Gustav Adolf och Bernhard av Weimar.
Nationalmuseum B. S. 2,357—58.
1455. Stångglas med lock, 2 st. På båda äro Lennart Torstenssons och Beata de la Gardies vapen (det senare utplånat) samt deras initialer L. T. S. — B. D. L. G., och året 1630 målade i emaljfärger.
Nationalmuseum B. S. 2,350, 2,353.
1456. Flaska i form av hjullåspistol, daterad 1615, med emaljmalningar och skruvpropp av tenn.
Nordiska Museet 79,600.
1457. Pjäser ur dryckesserviser av masur dekorerade med benknappar. Sådana voro synnerligen vanliga under

1600-talet och imiterade vanligtvis i formen silverpjäser. Oftast svensk tillverkning.

- Tillhöra Nordiska Museet och friherre Carl G. Bonde, Eriksberg.
1458. Sköldpaddsservis, använd av Magnus Gabriel de la Gardie vid westfaliska freden. Fig.
Tillhör greve Jacob de la Gardie, Maltesholm.
1459. Etui av ben med graverad dekor. Inuti en behållare för synålar eller dylikt.
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.
1460. Kanna av graverat tenn med handtag, fällock och pip. Göran Kant, Stockholm.
Tillhör Högs kyrka.
1461. Flaska av tenn, daterad 1611 med inskrift: Thenna flaska haffwer Lars Brönung förärat till Bonde kyrkian i Upfala om juledagh A° 1611.
Nordiska Museet 9,409.
1462. Tenntallrik med medaljongporträtt av Gustav Adolf i mitten.
Nationalmuseum C. xv 1,961.
1463. Tenntallrik med porträtt i medaljonger. I mitten Gustav Adolf till häst, kring kanterna Axel Oxenstierna, Georg av Mecklenburg, riksgreven Otto Ludvig, kurfursten Johan Georg av Sachsen, hertig Bernhard av Sachsen-Weimar. Nürnberg, 1600-talets förra hälft.
Nationalmuseum B. S. 2,545.
1464. Oblatask av tenn. På framsidan Gabriel Bengtsson Oxenstiernas och Anna Banér Gustavsdotters vapen och initialer, G. B. O. S. — A. B. G. D. och året 1630.
Nationalmuseum N. M. 84/1886.
1465. Bläckhorn av tenn.
Museet i Kristinehamns högre allmänna läroverk.
1466. Spinnrock, konstsvarvad, av masur med vita benknappar.
Nordiska Museet 74,606.

1467. Mangelbräden av ek med snidad ornering.
Tillhöra Nordiska Museet och Kalmar Museum.
1468. Ljuskrone av malm, enligt inskrift skänkt 1636.
Tillhör Malmbäcks kyrka.
1469. Ljuskrone av malm, krönt av manlig figur.
Tillhör Väddö kyrka.
1470. Ljuskrone av malm 1630. Under kronan fäst ett hjorthuvud av trä. Kartusch med alliansvapen och A. L. C. M. 1630. Sannolikt av profant ursprung, skänkt till kyrkan.
Tillhör Kimstads kyrka.
1471. Lykta, avsmalnande uppåt i två avsatser, å nedre avsatsen dekorerad med jaktmotiv. Skänkt 1688 till kyrkan. Sannolikt från 1600-talets förra hälft.
Tillhör Yttergrans kyrka.
1472. Lykta med glimmerskivor. På en av dem är Henrik Flemings och Sigrid Kurtzels vapen och inskriften *Moscovae* 1634 målade.
Tillhör Uppsala Universitets Museum för nordiska fornsaker.
1473. Ljustake av malm, tvåarmad.
Tillhör Seglora kyrka. Nordiska Museet.
1474. Spegel, åttkantig med kraftigt profilerad ebenholzlist.
Nordiska Museet 100,724.
1475. Spegel med svart träram ornerad med hopplist och i kälningen änglahuvuden och bladornament av pressat mässingsbleck.
Nordiska Museet 48,220.
1476. Spelkort, 10 st., daterade 1616 (1636?)
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.
1477. Nefritsten använd mot njurlidande. Det samtida fodralet utanpå klätt med guldpresat läder, inuti med kinesiskt siden av ålderdomlig typ.
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.
- *
1478. Bordsur, s. k. polskt resur med foder av glas och förgylld mässing. Sign. »Michael Schutz Dantzic».
Nordiska Museet 34,680.

1479. Bordsur, s. k. polskt resur av glas och mässing. Sign. Michael Fabian Thorn.
Nordiska Museet 34,547.
1480. Bordsur, s. k. polskt resur av glas och förgylld mässing. Sign. N. S. S. A. HA.
Nordiska Museet 34,500.
1481. Bordsur, s. k. polskt resur, fyrkantigt, av mässing.
Nordiska Museet 74,513.
1482. Bordsur, ovalt, s. k. polskt resur. Har tillhört Axel Oxenstierna.
Tillhör friherre Sigfrid Rålamb, Granhammar.
1483. Bordsur, åttkantigt, s. k. polskt resur, signerat Christian Wægner, Stralsund. I samtida läderetui. Har tillhört generallöjtnanten Georg Fleetwood, död 1666.
Tillhör riksheraldikern friherre Harald Fleetwood.
1484. Bordsur, runt, s. k. polskt resur. Arbete av drottning Kristinas hovurmakare Melchior Brutscher 1642—71.
Nationalmuseum N. M. 1,022/1885.
1485. Bordsur, fyrkantigt, s. k. polskt resur. Arbete av drottning Kristinas hovurmakare Melchior Brutscher 1642—71.
Nationalmuseum 1,001/1895.
1486. Tidmätare, polarur i form av cittra av graverat och målat elfenben. Locket saknas.
Nordiska Museet 151,434.
1487. Tidmätare, polarur, av elfenben och mässing.
Nordiska Museet 151,363.
1488. Tidmätare, polarur, daterat 1650. Av graverad mässing. Signerat KO., 1650.
Nordiska Museet 151,361.
1489. Tidmätare, polarur, av graverad mässing i etui av vitt skinn.
Nordiska Museet 159,377 b.
1490. Tidmätare, polarur, av graverat elfenben och trä.
Nordiska Museet 151,429.

1491. Tidmätare, polarur, daterat 1612, av graverat elfenben och mässing. Sign. G. G. B. 1612.
Nordiska Museet 151,428.
1492. Tidmätare, polarur, av graverat elfenben och bly.
Nordiska Museet 15,755.
1493. Tidmätare, polarur, av graverat elfenben och mässing. 1640-talet.
Nordiska Museet 151,423.
1494. Tidmätare, polarur, daterat 1642, av graverat elfenben och mässing. Sign. Nicolaus Miller 1642.
Nordiska Museet 81,168.
1495. Tidmätare, polarur, daterat 1617, av graverat elfenben och mässing. Sign. Lienhart Miler 1617.
Nordiska Museet 151,418.
1496. Tidmätare, polarur, daterat 1650, av graverat elfenben. Sign. Leonhart Miller 1650.
Nordiska Museet 151,417.
1497. Tidmätare, polarur, daterat 1650, av graverat elfenben och mässing. Sign. Nicolaus Miller Norimberge 1650.
Nordiska Museet 151,415.
1498. Kompass av graverad och delvis förgylld mässing.
Nordiska Museet 151,369.
1499. Jordglob med ställning av svarvat, svartmålat och förgyllt trä. Globen tillägnad Gustav II Adolf av Guiljelmus Ianssonius och daterad 1617.
Nordiska Museet 91,421.
1500. Himmelsglob med bild av Tycho Brahe och gjord efter hans observationer i Antwerpen 1603.
Tillhör Blekinge Museum.
- *
1501. Bägare av förgyllt silver besatt med kaméer, granater och emaljrosetter. Troligen böhmiskt arbete.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/102.
1502. Bägare med lock av noshörningshorn och fattning av förgyllt silver. Dekorerad med broskornamentik och jaktscener.
Tillhör Skoklostersamlingen, friherre Fredrik von Essen.

1503. Skål av bergkristall. Beslag av guld med emalj och granater. Troligen böhmiskt arbete.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/17.
1504. Skål av bergkristall med slipad dekorerad. Beslag av förgyllt silver.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 518/158.
1505. Skrin av grå och röd agat med beslag av förgyllt silver, belagt med emalj.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/92.
1506. Pokal av brun, röd och grå agat med beslag av förgyllt silver.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/47.
1507. Skål av röd och violett jaspis. Beslag av guld belagt med emalj och granater. Sydtyskt arbete.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/38.
1508. Skrin av ljus och mörk bärnsten. Sidorna indelade i fält med reliefdekorerad: de fyra årstiderna, de fyra världsdelarna, antika gudomligheter, damer i dräkter från 1600-talets andra fjärdedel m. m. Troligen arbete av Georg Schreiber, Königsberg.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/3.
1509. Krucifix av bärnsten med snidade bilder och bibliska scener i relief; fordral av bokbinderiarbete.
Nordiska Museet 74,582.
1510. Pokal av ljus och mörk bärnsten, dekorerad i relief. I botten Prudentia (kloketen). Arbete av Johan Kohn i Königsberg omkr. 1625.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/7.
1511. »Konststykke», ett slags glob på skaft. Prov på konstsvärning i elfenben.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/185.
1512. Kanna av elfenben dekorerad med figurkomposition i hög relief, möjligen allegori över drottning Kristinas dygder. Tyskt arbete från Ulm. 1630-talet.
Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/153.

1513. Pokal av elfenben i form av skepp med tre master, buret av en knäböjande Neptunus.

Tillhör Statens Historiska Museum. Inv. 1,436/193.

1514. Hängsmycke av emalj med Gustav II Adolfs och Maria Eleonoras porträtter.

Tillhör friherre Sigfrid Rålamb, Granhammar.

1515. Hängsmycke med kedja av förgyllt gjutet och cise- lerat silver. Smycket i genombrutet arbete med in- fattade stenar.

Nordiska Museet 77,426.

*

1516. Stambok för Johan Göransson Rosenhane (1562—1607), Rikets överste secretarius och ståthållare. Stamboken består av ett interfolierat exemplar av en tysk »Wapen und Stambuch», tryckt 1589 i Frankfurt a. M. (Sigmundt Feyerabendt) med stick av Jost Amman. På de därför avsedda bladen ha ägarens vänner, där- ibland särskilt märkas ett antal kända svenska kultur- personligheter, skrivit sina namn jämte tänkespråk eller minnesverser, ofta beledsagade av allegoriska bilder, utförda i teckning eller akvarell. Mera hög- borna bekanta ha låtit måla sina vapensköldar. Bo- ken, vars samtida band är stämplat 1592, har tydligen detta år under en utländsk resa köpts av Rosenhane och innehåller namn och data från denna tid och fram till ägarens död.

Tillhör kapten Alfred Gripenstedt, Nynäs.

Utställare.

H. M. Konungen.

Kungl. Arméförvaltningen, Stockholm.

Artillerimuseum, Stockholm.

Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Generalstabens krigshistoriska avdelning, Stockholm.

Kungl. Husgerådskammaren, Stockholm.

Kommerskollegii gruvkartekontor.

Krigsarkivet, Stockholm.

Kungl. Krigsskolan, Karlberg, Stockholm.

Lantmäteristyrelsen, Stockholm.

Kungl. Livrustkammaren och Statens Trofésamling, Stockholm.

Kungl. Marinförvaltningen, Stockholm.

Marinmuseum, Stockholm.

Nationalmuseum, Stockholm.

Nordiska museet, Stockholm.

Oscar II:s Stiftelse, Stockholm.

Riddarhuset, Stockholm.

Riksarkivet, Stockholm.

Statens Historiska Museum, Stockholm.

Stockholms magistrat.

Kungl. Maj:ts och Rikets Svea Hovrätt, Stockholm.

Alingsås Museum.

Blekinge musei- och hembygdsförbund.

Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund med Dala Fornsal.

Elfdalens hembygdsförening, Dalarna.

Göteborgs Museum, Historiska avdelningen, Göteborg.

Hembygdsgården i Götene, Västergötland.

Hohenzollernmuseum, Berlin.

Kalmar läns fornminnesförening.

Karlshamns och Bräkne härads fornminnesförening, Blekinge.

Krigsarkivet, Wien.

Larvs fornminnesförening, Västergötland.

Leksands hembygdsförening, Dalarna.
 Kungl. Livregementets husarer, Skövde.
 Det Nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg, Hillerød.
 Nationalmuseet, Köpenhamn.
 Rackeby fornminnesförening, Västergötland.
 Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg.
 Sjösås hembygds- och fornminnesförening, Småland.
 Strängnäs Läroverk.
 Sunnemo hembygdsförening, Värmland.
 Sydvästra Upplands kulturhistoriska förening.
 Södermanlands fornminnesförenings kulturhistoriska förening.
 Södermanlands länsmuseum.
 Torsåkers hembygdsförening, Gästrikland.
 Upplands fornminnesförening med Upplandsmuseet.
 Uppsala Universitet.
 Uppsala Universitetsbibliotek.
 Uppsala Universitets museum för nordiska fornsaker.
 Västergötlands fornminnesförening med Skara museum.
 Örebro länsmuseum.
 Östra Södermanlands kulturhistoriska museum.

Eksjö stadskyrka,	Linköpings Stift.
Hällestads kyrka,	» »
Kimstads kyrka,	» »
Konungsunds kyrka,	» »
Kvillinge kyrka,	» »
Linköpings domkyrka,	» »
Norrköping, S:t Johannes kyrka,	» »
Norrköping, S:t Olai kyrka,	» »
Tjärstads kyrka,	» »
Tryserums kyrka,	» »
Ulrika kyrka,	» »
Vimmerby stadskyrka,	» »
Vists kyrka,	» »
Västra Eds kyrka,	» »
Västra Ny kyrka,	» »
Västra Stenby kyrka,	» »
Fåglums kyrka,	Skara Stift
Härjevads kyrka,	» »
Orlösa kyrka,	» »
Synnerby kyrka,	» »
Åsle kyrka,	» »
Klara kyrka, Stockholm.	

Kungsholms kyrka, Stockholm.
 Björnlunda kyrka, Strängnäs Stift.
 Fogdö kyrka, » »
 Forssa kyrka, » »
 Hölö kyrka, » »
 Jäders kyrka, » »
 Skagerhults kyrka, » »
 Stigtomta kyrka, » »
 Strängnäs domkyrka, » »
 Taxinge kyrka, » »
 Tyresö kyrka, » »
 Över-Selö kyrka, » »
 Bromma kyrka, Uppsala Stift.
 Norrsunda kyrka, » »
 Vaddö kyrka, » »
 Yttergrans kyrka, » »
 Kristine kyrka, Falun, Västerås Stift.
 Rytterne kyrka, » »
 Stora Skedvi kyrka, » »
 Malmbäcks kyrka, Växjö Stift.

Adelsvärd, Louise, friherrinna, Adelsnäs, Östergötland.
 Banér, Gunhild, friherrinna, Sjöo slott, Uppland.
 Beck-Friis, Corfitz, greve, hovjägmästare, Börringekloster, Skåne.
 Beck-Friis, Elisabeth, f. Wersäll, friherrinna, Harg.
 Bennet, C. Fr., kammarherre, friherre, Stockholm.
 Bielke, Brita, f. Sparre, grevinna, Sturefors, Östergötland.
 Brodén, Per, lantbrukare, Delsbo.
 Bohnstedt, Marianne, friherrinna, Stockholm.
 Bonde, Carl G., friherre, hovjägmästare, Eriksberg, Södermanland.
 von Born, E., friherre, Sarvlaks, Finland.
 Braunerhjelm, Axel, överste, Sandemar, Södermanland.
 A.-B. H. Bukowskis Konsthandel, Stockholm.
 Bäckström, A., löjtnant, Julita, Södermanland.
 Böttiger, John, överintendent, Stockholm.
 Collett-Vogt, Lillan, fru, Finnåkers bruk, Sällinge, Västmanland.
 de la Gardie, Jacob, greve, Maltesholm, Skåne.
 de la Gardie, Robert, f. d. landshövding, greve, Stockholm.
 de Geer, Gustaf, friherre, Stockholm.
 von Essen, Carl, kabinettskammarherre, friherre, Kaflås, Väster-
 götland.
 von Essen, Fredrik, kammarherre, friherre, Skokloster och Sal-
 sta, Uppland.

von Essen, Ruth, friherrinna, Kafås, Västergötland.
von Essen, Wilhelm, ryttmästare, friherre, Rydboholm, Uppland.
Fleetwood, Harald, ceremonimästare, riksheraldiker, friherre,
Stockholm.
Fleetwood, Gwendolen, fröken, Stockholm.
Föreningen Handarbetets Vänner, Stockholm.
Gripenstedt, Alfred, kapten, Nynäs, Södermanland.
Gripenstedt, Carl, kapten, Brevens Bruk, Närke.
Hamilton, Hugo, friherre, kammarherre, Bo, Närke.
Heurlin, Sigrid, fru, Stockholm.
Jahnsson, Jean, generalkonsul, Stockholm.
Josephson, Herman, direktör, Stockholm.
Klintberg, Aurore, friherrinna, Stockholm.
Koenig-Warthausen, Fritz, Freiherr, Sommershausen, Württem-
berg.
Leijonhufvud, K. K: son, friherre, Strängnäs.
Lilienberg, Hilda, justitierådinna, Stockholm.
de Maré, Elin, fröken, Halmstad.
von Mecklenburg, Fredrik, kammarherre, friherre, Högsjö gård,
Södermanland.
Nordström, Wilhelm, civilingenjör, Penningby, Uppland.
Oxenstierna, Siri, grevinna, Sirishof, Stockholm.
Pauli, Åke, ryttmästare, Stockholm.
Pettersson, Efraim, lantbrukare, Särsta, Torsåker.
Ramel, Malte, friherre, Hviderup, Skåne.
Rudbeck, Reinhold, förste hovmarskalk, friherre, Edsberg.
Rålamb, Sigfrid, hovjägmästare, friherre, Grannhammar, Uppland.
Rålamb, Stig, överste, friherre, Stockholm.
Sandels, Maria, fru, Halmstad.
von Schinkel, David, kammarherre, Tidö slott, Västmanland.
Simon, Falk, direktör, Göteborg.
Strahl, Malin, f. Kistner, fru, Stockholm.
Sundelius, Inger, fröken, Stockholm.
Tengbom, Madeleine, f. Douglas, fru, Stockholm.
Weijber, Ruth, f. Klingspor, fru, Hagbyberga, Södermanland.
Westman, Axel, professor, Göteborg.

Pris 75 öre

Uppsala 1932. Almqvist & Wiksells Boktryckeri-A.-B. 327642